

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Marcvlfī Monachi Formvlarvm Libri Dvo

Marculfus <Monachus>

Paris, 1635

Ad Lib. I.

urn:nbn:de:hbz:466:1-10644

HIERONYMI BIGNONII

NOTÆ,

AD MARCVLFI MO-
nachi, Formularum
Libros II.

Et cæteros Formularum Auctores.

AD LIB. I.

EVERENTISSIMO PAPAE PRO-
LANDERICO.] Auctoris sæcu- OE M.
lum, ætatem & institutum ex hac
epistola discimus, quæ ab alio ex-
pectare frustra esset: se enim mar-
culfum nomine, professione mo-
nachum fuisse, & septuaginta annis maiorem
disertè testatur. At cum Landerico, cuius iussu
id suscepisse fatetur, opus suum inscribit, tem-
pus certissimè designat. Ille namque Landeri-
cus, etsi ciuitatis, cui præfuit, nomen non adda-
tur, alius à Landerico Parisiorum antistite esse
non potest: quem Chlodoueo seu Ludouico

D d

Dagoberti F. Rege claruisse constat, circa annum Christi DCLX. cuius tandem sanctissimam memoriam Ecclesia Parisiensis IV. Eid. Iunii quotannis recolit. Quod vero Landericum Papam appellet, sæculi more loquutus est Marculus: Omnes quippe tum Episcopi Papæ vocabantur. Id ex Sidonio, qui passim omnes Gallia Episcopos Papas agnominat, palam est: tum ex Gregorio Turonensi, apud quem non semel hæc vox eodem sensu reperitur. & epistolæ Chlodouei Regis ad synodum Aurelianensem I. hæc legitur epilogus: *Orate pro me domni sancti & Apostolica sede Papa dignissimi.* Fortunatus quoq; Venantius Pictauiensis Episcopus, eiusdem æui scriptor, Leuntium Burdegalensem & Gregorium Turonensem Papas passim vocat. Quin & Synodus Turonensis II. sub Chariberto R. c. 21. Epaunenses canones memorās, à *Papa Auito*, qui Viennensis Episcopus fuit, & *cæteris Episcopis*, conscriptos esse ait. Quod à Græca voce, quæ patrem significat deductum, & veteribus vsitatissimum fuisse ex Cypriano, Athanasio, Rufino, Hieronymo & Augustino, iam nemo nescit. Neque vero Iustiniani sæculo, vt quidam putant, aut circa Gregorij magni tempora vt alij, illud exoleuisse dici potest. Nam & plerique multis post annis, præsertim extra Italiam scriptores, Papæ nomen omnibus Episcopis tribuerunt. Extant inter cætera veteres Tortarij Floriacensis versus, ante sexcentos annos conscripti, de translatione B. Mauri, quibus quidam inducitur Britannus Episcopus, dum causam fugæ reddit,

dicens melius esse fugere, *quam me Barbarico Papam contradere ludo.* Donec in Synodo Romana primus, vt à doctissimo Cardinale obseruatum est, Gregorius VII. Pōtifex Romanus cōstituit, vt Papæ nomen vnus esset in orbe Christiano: quod inter eius dictatus li. 2. registri videre est.

REVERENTISSIMO] Sic Ms. vt & apud Sidonium ep. 14. l. 5. *reuerentissimo exemplo*, non reuerendissimo, ne operarum vitium putes.

TAM IN PALATIO QVAM IN PAGO] in palatio, de negotiis scilicet quæ ante Regem expediuntur, & de quibus chartæ Regales fiunt, quæ primo libro traduntur. In pago seu in vnaquaque ciuitate, ante Comitem vel iudicem loci, quæ chartæ pagenses dicuntur & secundo libro proponuntur, qua de re latius libro secundo.

IN ANTEA] id est in posterum, dehinc, veteribus Gallis *en auant*, vnde natum Italicum *inanzi*. Quæ dictio non huius tantum auctoris propria, qui sexcentis locis ea vtitur, sed & omnium ferè eiusdem æui & sequentium auctorum. Itaque nil frequentius in synodis, capitulis, annalibus & chronicis: quod semel annotasse visum est.

PRIVILEGIUM] Priuilegij nomine heic CAP. I. significatur instrumentum libertatis ab Episcopo monasterio tributæ, quam vulgo exemptionem dicimus, quo sensu hanc vocem à plerisque vsurpatam esse video. Porrò hæc formula testatur, iam tum in vsu fuisse eiusmodi libertates, & ab Episcopis, quorū præcipuè intererat conscribi & indulgeri solitas. Verè autem pri-

uilegium dicitur: nam iure communi Abates
 Episcopis suberant, can. 4. concilij Calchedo-
 nensis, Synodi Aurelianensis I. sub Chlodoueo
 c. 9. c. 21. *Abates pro humilitate religionis in Episco-
 porum potestate consistant*, ex quo in capitulis Be-
 nedicti Leuitæ exscriptum est cap. 136. l. 6. &
 apud Gratianum can. Abates 18. q. 2. Synodi
 Epauensis c. 19. Aurelianensis II. sub Childe-
 berto c. 22. Capitul. Caroli M. lib. 2. cap. 8. can.
 Monasteria 18. q. 2. Itaque hæc formula exem-
 plis se tuetur Lirinensis, Agaunensis & Luxo-
 uensis cænobiorum, hoc addito, nihil de ca-
 nonica institutione conuelli quicquid dome-
 sticis fidei pro quietis tranquillitate concedi-
 tur: & ideo si Abas neglexerit, aut non potue-
 rit, ad Episcopum monachorum coërcitionem
 pertinere. Sanè illud in ædificandis monasteriis
 priuilegium, ab ipsis ædicatoribus anxie ex-
 quisitum, & ab Episcopis concessum fuisse,
 probant multa quæ adhuc extant exempla. Sed
 tandem quo firmiter eiusmodi libertas confi-
 steret, à summis pontificibus ea confirmari vl-
 tro petierunt & impetrarunt. Pleraque etiam
 cænobia, directò ab eadem sede Apostolica, se
 ab Episcoporum eximi potestate petierunt.
 Quod ut ab initio ex nimia antistitum in mo-
 nachos sæuitia ortum est, ut Gregorius VII.
 lib. 2. ep. 69. testatur, ita negari non potest mul-
 tos libertatis obtentu fugitasse disciplinam:
 unde frequentem exemptionum suo sæculo
 usum exagitant Petrus Blesensis ep. 68. & S.
 Bernardus de consideratione lib. 3. c. 8. & seqq.
 qui tamen probat eam exemptionem, quæ pro

voluntate fundatorum, quibusdam monasteriis indulta est, ut specialius ad sedem Apostolicam pertinerent. Igitur ex hac formula patet initio Episcopos, conuentu aliorum Episcoporum habito, liberationem à sua potestate monasteriis concessisse, rogatu ut plurimum, Regum & procerum ipsorum qui ædificauerant. Cuius rei multa hodie quoque suppetunt exempla. Si quidem, præter illa quæ ab auctore heic afferuntur, & Vincentij martyris in suburbano Lutetiæ basilicam, à B. Germano Parisiensi Episcopo, à quo nunc nomen habet, simili priuilegio donatam legimus apud Aimoinum lib. 3: c. 2. quod integrè ibidem à Ia. Breulio exscriptum videre est. Rex quoque Guntchrannus, quæ ipse, vxor eius, aut binæ filiæ cœnobia cōstruxerant, multisque possessionibus & donariis intruxerant, eodem pacto ab Episcoporum conuentu confirmari enixè postulauit, & ut fieret obtinuit in synodo Valentina, quæ anno regni eius xxiv. habita est. Extat etiã Bertefridi Ambianensis Episcopi priuilegium libertatis Corbeix veteris, ad petitionem Chlotarij Regis & Bathildis Reginae conscriptum viii. Eid. Septemb. Anno vii. Chlotarij, quod easdem fermè clausulas ac præsens formula continet. Insigne vero est priuilegium libertatis ab Episcopo Parisiensi B. Dionysij monasterio datæ, quod ob celebritatem nobilissimi cœnobij, & quod à Landerico, Marculfo ætate suppari, indultum sit, & non parum ad huius capituli illustrationem facit, adscribere non grauiabor. Est verò eiusmodi in cortice scriptum,

& heic diligentissimè exscriptum.

DIVINA largiente gratia Landericus Parisiorum Ecclesie Episcopus. Quoniam quidem inter ea que Dei disponente prouidentia, cursu temporis agimus, si quid rectè actum est, ad illius, qui & dando prouenit, & posse contulit, gloriam & nostram prosperitatem non est dubium attinere: Decet & presertim eos qui in sacris ordinibus eminere videntur, privata & publicarecitate curam agere, vt & sua peccamina adnulare, & si quid est virtutis hoc semper ad altiora studeant prouehere, & aliorum vel benefacta commendare, vel vitia inuigilent corrigere. Debet etiam esse grata omnium Dei fidelium inter se familiaritas, & in expetendis dandisque beneficiis adeo oportuna propinquitas, vt nulli prorsus digna petenti non modo, non abnuat, verum etiam vt amplius quod dignum est ab altero petere postuletur. Quapropter nouerit omnium Catholica Ecclesia cultorum generalis vniuersitas, quod Dominus gloriosissimus Cludouicus Francorum Rex, diuino irradiatus lumine, religiosa petitione humilitatis nostrae extremitatem poposcit, vt & nos & canonicorum nostrorum communis fraternitas, securitatis & incommutabilitatis priuilegium ederemus, pro reuerentia S. Dionysij, sociorumque eius Rustici & Eleutherij, qui cum eo laurea martyrii sunt redimiti, ad basilicam ipsorum vbi ipsi corpore requiescunt, & in virtutum miraculis coruscant, & vbi Dagobertus genitor suus quondam Rex, vel genitrix sua Nanthildis Regina sepulturas habere videntur. Quamquam sancta Carthaginensis synodus facta à beata memoria domno Bonifacio eiusque coepiscopis, non prohibeat monachos sub priuilegio proprio residere, vel sancti Augustini libri de Ecclesiasticis gradibus doceant, monachos sub quiete

regulariter viuentes, sua singulari lege debere quiescere,
& ab omni infestatione clericorum intrepidus permanere,
ne secularis strepitus eos laedat, quos districta regula
seruitutis Domini moderatur. Quod nos considerantes,
dum & canonica institutio nos hac de re non praiudicat,
vel ideo quia supradicti domini Cludouici Regis
petitio quasi nobis iussio est, cui difficillimum est resisti,
vel pro reuerentia tantorum martyrum, quorum patrocinio
se ipse commisit, ut ipsis manachis secundum sanctum
ordinem viuere liceat, & ut tam pro nobis, quam
pro omnibus nostrae Ecclesiae fratribus Deum orent, ipsum
priuilegium plena voluntate, vna cum consensu
fratrum meorum, ipsis concessisse visus sum. Per quod
decerno atque obtestificatione diuini nominis interdicto,
ut nec ego deinceps, nec ullus successorum meorum, hoc
audeat infringere, vel temerario ausu aliquatenus violare,
videlicet ut omnis presbyter vel clericus ex his
quae in ipso loco beatissimi Dionysii martyris, vel extra
ex loco qui dicitur fons S. Remigy, sicut via distinguit,
quae prabet iter iuxta pratum quod dicitur formosum,
vsque ad Ecclesiam S. Quintini martyris, & illinc per
regalem stratam donec veniatur ad viuarium in capite
ericeni pontis, sicut prata fratrum distingunt, vsque
ad praefatum locum fontis B. Remigy, omnes illi qui in
hoc circumscripto spatio Ecclesiae seruiunt, sint liberi
& absoluti ab omni debito & redditione circadarum &
synodorum. Tamen volumus, & pro reuerentia sancti
martyris Dionysii concedimus, ut si necessitas eis fuerit,
ex nostro & successorum nostrorum episcopatu sine
pretio chrisma & oleum suscipiant. Et si quis eorum
presbyterorum vel clericorum forte aut occisus, quod
absit, aut vulneratus fuerit, aut ex his omnibus alicuius
iniuriae acclamatio surrexerit, quicquid ex his omnibus

ad nos pertinere videatur, hoc totum Abati, qui in ipso sancto loco præfuerit cæterisque fratribus habendum, & disponendum concedimus. Quod si aliquis calliditate aut cupiditate præuentus fuerit, & ea quæ sunt superius comprehensa temerario spiritu violauerit, tribus annis pœnitentiam agat, à communione fratrum sequestratus, & nihilominus hoc priuilegium Christo protegente, qui & adiunet illud conseruantibus, & dissipet illud destruere cupientibus, perpetuò maneat incorruptum. Quam definitionem constitutionis nostræ, ut nostris & futuris temporibus valitura sit, manus nostra subscriptionibus roborauimus, & coepiscopis, domnis & fratribus nostris rogamus, ut ipsum insuper firmare debeant. In Christi nomine Landericus ac si peccator Episcopus vrbi Parisiaca hoc priuilegium consensi & subscripsi. Munemundus Episcopus consensi & subscripsi, Gouualdus ep. cons. & subs. Vuulsolenus ep. cons. & subs. Armentarius ep. cons. & subs. Rauracus ep. cons. & subs. Malchardus ep. cons. & subs. Eligius ep. cons. & subs. Grator ep. cons. & subs. Ioannes ep. cons. & subs. Burgundofart ep. cons. & subs. Richoaldus ep. cons. & subs. Baldomerus ep. cons. & subs. Audoenus ep. cons. & subs. Taurinus ep. cons. & subs. Eustorchius ep. cons. & subs. Laridanus seu Karioendus ep. cons. & subs. Berthefridus ep. cons. & subs. Audebertus ep. cons. & subs. Elarus ep. cons. & subs. Castadius ep. cons. & subs. Luterius ep. cons. & subs. Palladius ep. cons. & subs. Aetherius ep. cons. & subs. Ingoldus ep. cons. & subs. Facto priuilegio sub die KL. Iulij in anno xv. regnante Cludouico gloriosissimo Rege. Austrolenus lector, iubente domino Landerico episcopo hoc priuilegium scripsi & subscripsi. Hunc episcoporum ea de causa conuentum memorat Aimoin. lib. 4. c. 41. & Clipiaci,

quod tum palatium in agro Parisiensi ad Sequanam erat, habitum fuisse ait: Nostri itaque deuotio hac extat animi, (inquit ibidem apud Aimoinum Rex Clodoueus) ut monasterium patris nostri domini Dionysii, in quo ipse cum consortibus testimonij veritatis requiescit humatus, & pia memoria genitores nostri, (dominus videlicet Dagobertus, ac domina Nanthildis) se sepelire mandauerunt ab omni soluiamus dominio mortalium: quatenus Abba vel fratres eo loco commanentes possessiones à parentibus nostris, siue ab aliis fidelibus Christianis, sibi traditas, absque ullius dominantis inquietudine possidentes pro salute nostra, ac statu regni nostri liberius Deum deprecantur. Huic autem nostræ suggestioni consentit venerabilis vir Landericus Parisiaca urbis præsul, in cuius diocesi cœnobium illud situm est, & cui usque ad præsens tempus subiectum fuit. Hanc ergo libertatem serui Dei imbi constitutum fuerint adepti, nulliusque præter Dei ac sanctorum eius, nostrumque (cui etiam tota natio Francorum paret) fuerint perpesti dominatum, sciant se debitori tali genitoribus nostris & nobis, eisque &c. fore obnoxios. Quæ longius ideo adscripsimus, quod & caput propositum, & superius instrumentum, manifestò illustrent. Hæc demum libertas, seu exemptio, rogatu Pipini R. à Zacharia PP. auctoritate Apostolica confirmata est, Bulla scripta in Lateranis anno V. Zachariæ, I I. NON. NOVEMB. IMPERANTE DOMINO PISSIMO AVGVSTO CONSTANTINO A DEO CORONATO ANNO IV. INDICT. VI. quæ itidem in cortice scripta, in tabulario celeberrimi illius cœnobij extat, à qua pluri-

bū Zachariæ Pontificis nomine in scriptū, filo canabino pendet.

ET NE NOBIS ALIQVIS DETRAHENDO.] Priuilegium Corbeix à Bertefrido Ambianensi Episcopo indultum, quod proximè huic formulæ accedit, eandem clausulam ita concipit: *Et ne nos ad hoc propria deliberationis instinctu posteritas aestimet decreuisse, cum etiam antiquiora, vel in nouo tempore monasteria, propria priuilegia sunt consecuta: Ex quibus ut pauca, dum longum est omnia euoluere nominemus, Agaunensium, quod velut istud est regio munere ditatum, Lirinensium, ut basilica domni Marcelli, immoque & monasterium Luxouiuense hoc videntur habere concessum, & omnem libertatem sunt consecuti, &c.* S. vero Marcelli, quod heic additur, priuilegium à Synodo Valentina confirmatum est, quæ à Guntchranno R. ob id præcipuè habita anno regni eius xxiv. eius hodie præter vnicum illud caput nihil extat.

LIRINENSIS, AGAVNENSIS ET LUXOVIENSIS.] Lirinensis quidem insulæ antiquissimum monasterium, & quod ab Eucherio Lugdunensi, Sidonio & aliis abundè celebratum est. Agaunense vero à Sigismundo Gundobaldi F. Burgundionum R. constructū fuisse testatur Gregor. Turon. lib. 3 c 5 In Ms. legabatur *Auganensis*, cuius loco veram lectionem reposui, quamquam & apud Faustum presbyterum eius sæculi scriptorem Agaunense cœnobium scriptum est. De Luxouio verò Burgundix cœnobio, vetus auctor vitæ S. Eligij Noiuomenis lib. 1 apud Surium refert Audoenū, seu Dadonem, Rothomagensem Episcopum

eius auctorem extitisse: quod tamen non omnibus probatur. Illud quidem constat non multo ante auctoris nostri tempora cœpisse.

SACROS PERCIPIAT GRADVS.] Monachi quippe clerici non sunt. l. generaliter 40. C. de Episcop. & cleric. Nam primis sæculis monachos extra clerum fuisse indubitatum est. Ideo can. 4. Synodi Calchedonenfis, ecclesiasticis, aut sæcularibus negotiis se immiscere prohibentur, μήτε δὲ ἐκκλησιαστικοῖς, μήτε βιωτικοῖς παρενοχλεῖν ἀλλήλοις, ἢ ἐπικοινωνεῖν. Vnde & eodem can. & can. 8. in pœnis non depositione, vt clerici, sed excommunicatione cum laicis puniuntur. Adhucque in synodo Ticinensi anni DCCCLXXVII. in qua Carolus imperator renunciatus est, *Laici & monachi perpetuo anathemate feriuntur*, qui locus extat & apud Aimoini continuatorem lib. 5. c. 35. B. Hieronymus ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ, pluribus aliam docet esse causam monachorum, aliam clericorum, hos pascere, illos pasci. Quod infinitis patrum testimoniis probari posset, nisi certo certius esset monachos clericos non fuisse, vsque ad tempus Zozimi & Syricij Romanorū pontificum, quorum hic epist. 1. c. 23. ad Himerium, innuere videtur, licentiam se præstare monachis morum grauitate & fidei institutione commendatis, vt possint clericorum officiis aggregari. Inter opera Hieronymi legitur Epiphaniij ad Ioannem Hierosolymitanum epistola, ab eo Latinè reddita, in qua refertur Epiphanium ordinasse presbyterum monachis quibusdam Syriæ poscentibus, qui eis dominica

sacramenta conficeret.

QVEM ABAS POPOSCERIT.] Priuileg. Berthefridi: Si quos autem gradus clericorum minores aut maiores, Abas iam dicti monasterij elegerit, siue intra aut extra monasterium sine aliqua premissa acceptione constituimus consecrare.

ALTARE BENEDICAT ET SANCTVM CHRISMA annis singulis si valuerint postulare pro reuerentia loci sine pretio concedat.] Priuileg. Berthefridi. Altaria ad sepedictum monasterium, vel tabula si defuerint, Episcopus Ambianensis Ecclesie in Dei nomine benedicat, & chrisma sacrum conficiat sine pretio, & annis singulis pro reuerentia sanctorum sine vlllo pretio, muneris causa concedat. Priuileg. Landetrici, si necessitas eis fuerit, ex nostro & successorum nostrorum Episcopatu, sine pretio chrisma & oleum suscipiant. Et quod de chrismate sine pretio dicitur, rectè id & secundum canones: Synodi Barcinonensis sub Recaredo R. c. 2. vt cū chrisma presbyteris diæcosanis pro neophitis confirmandis datur, nihil pro liquoris pretio accipiat. Meldensis seu verius Parisiensis ca. 45. Vt nemo Episcoporum, vel quilibet minister Ecclesiasticus, propter sacrum chrisma aliquid muneris accipiat, neq. denarios vel qualibet munuscula.

NULLAM PENITVS ALIAM POTES-
TATEM in monasterio, neque in rebus, neque in ordinandis personis, &c.] Berthefridus, vt quicquid prædicti monasterij monachis sub libertate euangelica Regio munere, seu à quibuslibet Christianis in agris, in mancipiis, vineis, syluis, auro, argento, vel vestibus, vel quibuslibet speciebus ad prædictum monasterium pertinentibus, à quibuslibet collatis, aut deinceps collatura sunt, sæpè dictum monasterium, vel monachi ibidem

degentes *vita nostra temporibus*, seu *successorum nostro-*
rum, nec ego, nec ullus sibi pontifex, aut aliquis ex ordi-
 ne clericorum *ordinatores Ambianensis Ecclesie suis*
vobis usurpare aut minorare, aut ad ciuitatem aliquas
species deferre presumat. Quæ summam & ad
 verbum ferè referuntur à Nicolao I. PP. ep. 24.
 qua illud Ambianensis Episcopi priuilegium
 confirmat. Illud ipsum cauetur Synodo Valen-
 tina, quæ basilicæ S. Marcelli & S. Sympho-
 riani rogatu Guntchranni R. libertatem con-
 cedit, *Si quid per quascumque auctoritates, aut scriptu-*
rarum epistolas, prefatus Dominus Rex, vel supra nun-
cupata regalis sua, filiaque eorum, siue in ministerio al-
tariorum, siue in quibuscumque speciebus, quæ ad di-
uinum cultum pertinere noscuntur, contulisse vel adhuc
conferre voluerint, neque ab Episcopis locorum, neq; po-
testas Regia quocumq; tempore successura, de eorum vo-
luntate quicquã minorare, aut auferre presumat. Quod
si quis hoc quocumque tempore temerare aut auferre
presumpserit, veluti necator pauperũ, anathemate, &c.

ARCHIDIACONI.] quippe illi res tem-
 porales & Ecclesiæ opes dispensabant. Pruden-
 tius Peristephanon, de B. Laurentio, quem Le-
 uitam primum è septem-uiris dicit.

Cælestis arcanum domus
Fidis gubernans clauibus
Votisque dispensans opes.

IN ALTARIO OFFERTVM.] Solenne tunc tē-
 poris erat, res donatas Ecclesiæ vel traditas, aut
 saltem earũ instrumenta altari imponere. Infrà
 c. 2. aut de offerriōne in altario. Synodi Aurelian. I.
 ca 16. vt de his quæ in altario oblatione fidelium confe-
 runtur, medietatem Episcopus sibi vindicet, & c. 17.

de his quæ in altario accesserint. Leg. Alaman. tit. 1. ubi de charta donationis ad Ecclesiam coram sacerdote, qui ad eandem Ecclesiam deseruit super altare ponat. Leg. Baiuuarior. tit. 1. & tunc ipsam epistolam ponat super altare, & sic tradat pecuniam. Ideo & Carolus M. R. facta donatione Ecclesiæ Romanæ, eam super altare S. Petri, & postmodum inuis in sancta eius confessione posuit, inquit Anastasius in Hadriano. Eius rei formula traditur in Capitulis Benedicti Leuitæ lib. 6. c. 285. & ipsam scripturam coram altari aut suprâ tenet, dicens eiusdem loci sacerdotibus atque custodibus, offero Deo atque dedico omnes res, quæ hac in chartula tenentur insertæ. In vet. instrumento Maioris Monaster. apud Pithoeum, quod dum de more super altare posuissent. In tabular. Corbeix factum donum per manus Roberti Flandriæ consulis, necnon Gaufrædi Parisiorum præsulis super altare S. Petri imposuit. Quo refertur posset illud, qui altari seruit uiuat de altari.

AUFERRE PRESVMANT.] Illud nominatim cauendum monachis fuit, alioqui iure veteri id omne quod ecclesiis totius diocesis offerebatur Episcopo cedebant, Synodi Aurelianensis III. sub Childeberto can. 5. Si quæ oblationes, in quibuslibet rebus atque corporibus collatæ fuerint basilicis in ciuitatibus constitutis, ad potestatem Episcopi redigantur, & in eius sit arbitrio, quod ad reparationem basilicæ, aut obseruantiam ibi substantiam deputetur. Synodus Cabilonenfis apud Gratianum, Decretum est, ut omnes Ecclesiæ cum dotibus suis & decimis, & omnibus suis in Episcopi potestate consistant, & ad eius ordinationem semper pertineant. Verùm cum om-

nia sibi vindicarent Episcopi, canonibus demum prouisum fuit, vt certa parte ab Episcopis præcepta, reliquum immune Ecclesiis seu parochiis superesset: qua de re elegans est constitutio in Concilio Carpentoratenſi sub Cæsario Arelatenſi: Synodi Aurelianenſis I. ca. 16. De monasteriis vero Concilio Ilerdenſi can. 3. statutum est *vt quæ in iure monasterij de facultatibus offeruntur, in nullo diocesana lege ab Episcopis contingantur*, quod quidem antum in Gallia obtinuerit, nescio, cum id ipsum nominatim in omnibus monasteriorum priuilegiis exactissimè cautum sit, quod alioqui frustra esset. Extat in tabulario Corbeia Benedicti IV. PP. epistola qua eius cœnobij priuilegia cõfirmantur, quæ id ipsum statuit: cuius verba, quæ huc faciunt, quod nondum edita, ac ne quidem vlla illius pontificis epistola, & non minus piè quam eleganter scripta sint, exscribere non pigebit. Sic igitur habent: *Cumque Galliarum permaximè Ecclesias fidelium collationibus à Domino constet esse ditatas, vt nemo sit ferè Episcoporum, cui sua sumptus Ecclesie satis superque non sufficiant, cuius gratia necessitudinis, quæ seruorum Christi sint vsibus collata, in suos committere sumptus præsumant? Si enim clericorum qui de propriis habundant redditibus communicatio prohibetur cum eis quæ conferuntur Ecclesie, ne dum illi acceperint, qui de propriis habundant, eorum qui nihil habent inopia non leuetur, qua conscientia Episcopus suæ sumptibus Ecclesie sufficiens, quæ seruorum Dei fuerint vsibus collata præsumat contingere? nec veretur quod per prophetam Dominus exprobrat sacerdotibus, dicens, Rapina pauperis in domibus vestris. Pauperes*

enim Christi esse quis nesciat, qui contemntes substantiam mundi, saluatoris nostri vestigia sectantes, qui cum esset diues pro nobis pauper effectus est sanctæ professionis titulum sibi diuitias arbitrantur? Quisquis igitur aliquid horum, quæ fuerint ad necessitates eorum collata præsumpserit, & suis commodis applicauerit, rapinam in domum suam de substantia pauperis congregat. Omnia quacumque sunt Ecclesis oblata vel delegata in pauperum, pupillorum, viduarum, certum est necessitates destinata. Quare quisquis ex his aliquid in suas utilitates exigit, rapinam pauperis in domum suam congestam detinet, &c. Scriptum per manum Theodori notarij & scriptarij S. R. E. mense Octobrio indictione I V. Annus est vt videtur DCCCC. Pontificatus eius primus. Nam etsi non adscribatur, tamen pluribus Romanorum Pontificum bullis mihi constat sæpe annum Pontificatus primo anno omitti.

PONTIFEX DE IPSA CIVITATE COERCERE DEBET.] Obserua in casum negligentia iurisdictionem & potestatem Episcopo seruata, ne impunita scilicet essent maleficia, & canonica auctoritas conuelleretur.

DOMESTICIS FIDEI.] .i. fidelibus, qui diuino seruitio iugiter incumbunt, & quorum fors Dominus est: infra c. 2. & alibi passim. Sidon. lib. 6. ep. 10. lib. 9. ep. 8. & alij.

REATV ANATHEMATIS.] Frequens tum erat, & etiam postea, anathematis pœnam instrumentorum sanctionibus inferere, vt in Landerici & Berthefridi priuilegiis, & infra lib. 2. c. 1. 3. 6. & passim in veteribus formulis sacris & profanis, & in Regum quoque diplomatis.

matibus. In Præcepto Dagoberti. *Si quis hæc non obseruauerit, & hic & in futuro anathema sit.* Sic & in Testamento Leodebodi Abatis de dotatione & constructione cænobij Floriacensis. Nec dissimiliter apud Greg. Turon. lib. vii. c. vi. in pactione fratrum ne Parisios vnus incōsulto altero ingrederetur, *essetque Polioctus martyr, cum Hilario atque Martino confessoribus, iudex ac retributor eius.*

ET NOS ET FRATRES NOSTRI DOMINI EPISCOPI.] qui heic non tantum adhibentur vt testes, verum & quia eiusmodi libertas non nisi magno in conuentu episcoporum indulgebatur: infra cap. 2. *inxta quod ab illo Pontifice, vel cæteris domnis episcopis &c. Berthefridus. Quam definitionem constitutionis nostræ, vt nostris & futuris temporibus valitura sit, manus nostra subscriptionibus roborauimus, & coepiscopos dominos & fratres nostros rogauimus, vt ipsam in omnibus confirmare debeant.* Iisdem verbis Landericus in libertate S. Dionysij, quæ à magno episcoporum numero subscripta est. Quam quidem Aimoin. lib. iv. c. xli. Clypiaci in conuentu Pontificum & procerum totius gentis factam esse testatur, cui interfuere *prope omnes Galliarum episcopi, vt ille ait.*

CONCESSIO REGIS AD HOC PRI-CAP. II. VILEGIUM.] Satis ostendit hoc lemma non priuilegio tantum episcopi, sed & consensu & confirmatione Regis opus fuisse: quod plenè hæc formula declarat, quæ superioris etiam verba recenset. Chlodouei quoque R. Dagoberti F. litteræ quibus Landerici priuilegium

E e

confirmatur, in illo cœnobio asseruantur. Hincmarus Richildi Reginae apud Flodoardum Hist. Rhemenf. lib. III. c. xxvii. *Reducit etiam ob memoriam, qualiter præfatus Rex petente Irmintrude Regina de rebus tunc suis per consilium Parduli Laudunensis episcopi, privilegium ad idem Oriniacum monasterium à se dictari, & à cæteris Episcopis firmari rogauerit, & ipse Rex confirmauerit.*

VIRIS APOSTOLICIS.] Sic tum vocabantur episcopi, infra cap. 3. 5. 6. 7. 11. 16. 22. 23. & passim apud Marculfum & veteres formularum auctores, eademque ratione apud eisdem apostolica sede digni, & apostolica sede colendi. Chlodoueus R. in epist. ad Synodum Aurelian. I. *Orate pro me Domini sancti & apostolica sede Papa dignissimi.* Sic & apud Gregor. Turon. lib. 9. c. 41. & 42. extant duæ epistolæ, quarum hoc est principium. *Domnis sanctis & apostolica sede dignissimis.* Ita & apostolicam sedem, cathedrâ Tricassinæ vrbis dixit Sidon. lib. 6. ep. 1. & apostolicum lib. 6. ep. 4. & 7. & alibi sæpe quibus locis multa eruditissimè Io. Sauaro, Aruernorum & Præses & decus, quem non exscribo. Ideo autem apostolicos episcopos dictos esse apparet, quod in locum apostolorum illi successerint. Præter auctores quos ille notauit, Cyprianus ep. XLII. & LXV. Clemens ep. 1. Anacletus ep. 2. & apud Gratianum can. In nouo dist. 21. & Greg. lib. 6. ep. 27. Hincmar. ep. III. c. IV. Idemque in libro, Aduersus Hincmarum Laudunen. c. XII. quamquam speciali nota, Romanam sedem apostolicam dici Synodi & patres vbiq. conclamerit.

quod etiam Balsamo agnoscit in præfat. concilij Carthaginensis. quæ demum appellatio soli pontifici Romano data est, adeò vt *apostolicus*, nullo alio adiecto sequentibus sæculis diceretur, nostrisque vernaculis scriptoribus *apostole*.

A V T S V P E R P R O P R I E T A T E , A V T S V P E R F I S C O .] His verbis duæ notantur bonorum species, & velut maxima rerum diuisio, quæ eo sæculo recepta erat, quod & ex c. 33. infra colligi potest. Omnia namque prædia, aut propria erant, aut fiscalia. Propria seu proprietates dicebântur, quæ nullius iuri obnoxia erânt, sed optimo maximo iure possidebantur, ideoque ad heredes transibant. Fiscalia vero, beneficia siue fisci vocabântur, quæ à Rege vt plurimum, posteaque ab aliis ita concedebantur, vt certis legibus, seruitiisque obnoxia, cum vita accipientis finirentur. Rursus propriû, seu proprietas duplex: alia quippe *Alode*, seu *hereditas*, proprium paternum aut maternum erat, Alia non à parentibus accepta, sed labore & parsimonia cuiusque comparata, *ex comparato*, aut *ex cõquisitis* dicebatur. Sed postea & res comparatas alodij nomine vocauerunt: eoque peruentum vt *alodia* liberi iuris prædia, quæ nec fidem, nec pensitationem deberet generaliter dicta sint, ad feudi differetiam, quo sensu Alodij vocabulû adhuc hodie iure nostro vsurpatur. Hæc diuisio passim apud mediæ sæculi scriptores notanda occurrit. j. c. 12. *villas illas, sitas in pago illo, quas aut munere regio, aut de alode parentiû, vel vnde cûq. ad præsens tenere videtur*, & l. 2. c. 17. Greg. Tur. l. 9. c. 38. *Sunnesigilus & Gallomagnus, primasi à reb. quas à fisco meruerânt*

*in exiliū retruduntur, & c. quib. nihil aliud est relicū, nisi quod habere propriū videbantur. Idem lib. vii. c. xl. de vxore Mummoli, Mulieri nihil amplius quam ea qua de parentibus habuerat relinquens, Capitul. Caroli M. lib. iii. c. xix. Auditū habemus, qualiter & comites & alij homines qui nostra beneficia habere videntur comparant sibi proprietates de ipso nostro beneficio, lib. iv. c. xxviii. Quicumq. suum beneficium occasione proprij deseruit habuerit. Sic & in testamento Caroli M. c. iv. & in diuisione regni à Ludouico Pio facta c. v. beneficium ab hereditate separatur. Proprietatem autem, seu terram propriam (vt Gregor. Turon. appellat lib. iii. c. xv.) aut ex alode, aut ex comparato fuisse, ex formulis supra prolatis, & li. ii. c. vi. & vii. manifestum est. Fiscus vero nomen frequenter in eius æui auctoribus, & vetustissimis instrumentis occurrit. Childebertus R. apud Aimoin. li. ii. c. xx. basilicæ S. Vincentij martyris, *fiscum Isciacensem* concedit. Sangallensis lib. i. c. xiv. *Cum illo fisco vel curte, illa abbatiola vel ecclesia, tam bonum vel meliorem vasallum, quam ille Comes est, vel episcopus fidelem mihi facio.* Caroli Calui pro S. Dionysio præceptum, *fiscus noster vbi fiscalinus Manbertus custos esse videtur.* Sigebertus ad annum dcccclxxxvi. & dcccxc. Ex quibus locis, plenius autem ex hoc Marculfi loco, declaratur *fiscum* id appellari quod à fisco profectum, Regis liberalitate alicui in beneficium concessum est, & ideo nomen *fisci* seu *terre* *fiscalis* retinebat. Capitul. Caroli M. lib. iii. c. lxxxii. Synodi Valentinae sub Lothario Imp. c. x. De alode autem infra c. xii.*

AD PETITIONEM ILLIVS.] Hoc enim libertatis priuilegium, vt plurimum rogatu eorum qui construxerant, aut dotauerant concedebatur. Atque adeo plerumque sub ea conditione donationes fieri solitas ex lib. II. cap. I. apparet. *Ea scilicet ratione atque prætenu, vt remota pontificum, simulque ecclesiasticorum officialium, seu publicorum omnium potestate, &c.*

ADIICIENTES.] Addit Rex clausulam immunitatis à functionibus publicis, cuius integra cap. seq. traditur formula.

IN LUMINARIBVS.] Quorum vsus peruetustus, & à primordio nascentis ecclesiæ, in antelucanis scilicet cœtibus, vt Iræneus, Tertullianus & alij passim testantur. Tandemque pace Christianis data, ecclesia id ex prisco more retinuit, tum in Dei honorem, tum in signum lætitiæ, vt B. Hieronymi verbis vtar, qui Vigilantium cereorum vsus reprobantem grauiter redarguit. *Nam & absque martyrum reliquiis (inquit) per totas orientis ecclesias, quando legendum est euangelium, accenduntur luminaria, iam sole rutilante, non vtique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum: vnde & virgines illæ euangelicæ, semper habent accensas lampades suas, &c.* Et quidem ignem honoris gratia nō imperatoribus modo, verū & aliis prælatum fuisse certum est, qua de re nos si Deus dederit, aliàs plura. Porro hanc de luminaribus clausulam habet præceptum Caroli R. in continuat. Aimoin. lib. V. c. I. itemque sæpe in Mindensis ecclesiæ priuilegiis quæ excusa extant, & omnibus pænè diplomatis adscriptam videre est.

EMVNITAS REGIA.] Immunitatem, quæ & emunitas facili mutatione eo sæculo vocabatur, Modestinus in leg. xv. De excusat. ἀλειτουρησίαν πολιτικῶν ἢ δημοσίων λειτουρηγῶν definit: eademque ἐλευθερία τῶν λειτουρημάτων Iustiniano dicitur. Hanc primi Christiani Imperatores, parcam & modicam ecclesiis tribuerunt, & initio quidem à ciuilibus & personalibus muneribus tantum, quod ex lib. xvi. Cod. Theod. facile perspicitur. Plenissima vero immunitas à Regibus nostris concessa est, vt merito dici possit, suo exemplo cæteris principibus eandem immunitatem ecclesiis concedendi auctores fuisse. Eius itaque formulam hoc capite tradit Marculfus, vt nullus scilicet iudex, aut exactor fisci nomine, audeat aliquid in villis & rebus ecclesiæ exigere, nec iurisdictionem aliamue potestatem ibidem exercere. Meminit huius immunitatis Synodus Aurelianensis I. c. vii. *ipsorum agrorum vel clericorum immunitate concessa, cuius initio capitis (vt id quoque obiter indicem) non obligationibus, sed oblationibus legendum esse crediderim, De obligationibus vel agris, quos Dominus noster Rex ecclesiæ suo munere conferre dignatus est, &c.* In Synodo Ticinensi à Ludouico Italia R. petunt episcopi, *vt emunitates progenitorum vestrorum ita conseruari præcipiatur, sicut à glorioso genitore vestro constitutum est, quibus respondet Ludouicus, Statuimus vt ecclesiæ Dei per totius regni nostri fundata terminos, sub nostra emunitatis tuitione secura, cum rebus & familiis permancant, &c. earumque rectores propriis vtantur privilegiis, Similiter & clerus omnis proprio fungatur*

ministerio, nemine molestante nostri terroris formidine. Anteriorum Regum constitutiones, quarum meminit, extant apud Ansegisum lib. III. c. xxvi. & Benedictum Leuitam li. v. c. cXLVIII. Hoc autem priuilegium, cuius specimen heic extat, præceptum immunitatis à Flodoardo dicitur Histor. Rhemenf. lib. II. c. XI. de Rigoberto episcopo, qui illud à Dagoberto R. suæ impetrauit ecclesiæ, suggerens qualiter ipsa ecclesia sub præcedentibus Regibus, à tempore domni Remigij, & Clodouæ regis quem ipse baptizauit, ab omni functionum publicarum iugo, liberrima semper extiterit. Neque vero immunitatis istius præceptum, ab amortizatione, quo forèsi verbo hodie utimur omnino alienum est. Nam & pleraque cœnobiorum tabularia hanc immunitatem, & amortizationis nomine inscribunt. Quod tamen nõ eò pertinet, si attentius spectetur, ut à quocunque vectigali, & soli tributo vacationem præstet, si fortè censualis terra, aut tributaria fuerit, ut apparet ex Capitul. Caroli M. lib. I. cap. xci. vnicuique ecclesiæ vnus mansus integer absque vllō seruitio adtribuatur, & c. & si aliquid amplius habuerint, inde senioribus suis debitum seruitium impendant: Synodi Meldensis c. LXIII. quo pertinet & de terra tributaria capitul. lib. IV. c. xxxvii. Eiusdem immunitatis, eadem penè formula & conceptione verborum, diplomata extant apud Flodoard. Hist. Rhemenf. lib. II. cap. XI. Sigonium De Regno Italiæ lib. v. Collectanea Camuzatij Trecensis: in ecclesiæ Mindensis priuilegiis, Io. Pistorij beneficio editis, & in veteribus cœnobiorum scriniis.

Emunitatem porrò pro immunitate hoc seculo, & sequentibus dictam fuisse, iam obseruauit nunquam satis laudatus Fr. Pithæus, in eruditissimo ad Capitula glossario.

NULLVS IVDIX PUBLICVS.] Sic in immunitate monasterij Deruensis, à Childerico R. indulta, quæ in collectaneis Camuzatij extat, *vt nullus iudex publicus, quolibet modo iudicaria accinctus potestate in curtes ipsius monasterij ubicumque ad presens eorum maneat possessio vel dominatio, aut quod inantea vt diximus fuerit additum, vel condonatum, nec ad causas audiendum, nec fideiussores tollendum, nec freda exigendum, nec mansiones faciendum, nec rotaticum infra vrbes vel in mercatis extorquendum, nec vllas paratas, aut quaslibet redhibitiones exactare presumar.* Ita & Flodoardus Hist. Rhemenf. lib. ii. cap. ix. de Dagoberti R. præcepto, *vt nullus iudex publicus in ipsas terras auderet ingredi, vt mansiones intrando faceret, aut qualibet iudicia, vel xenia ibidem exigere vllatenus presumeret.* Eadem quoque complectitur priuilegium à Carolo M. Gradēsi ecclesiæ indultum, apud Sigonium de Regno Italiæ lib. iv. & illud quod ecclesiæ Patauinae datum est, lib. v. Sic denique S. Martini, S. Dionysij, Corbeia & Mindensis ecclesiæ priuilegia, quæ eisdem clausulas, & Marculfo simillimas cōceptis penè verbis continent. Ad quid vero *iudicis publici* nomen? An non omnes publici iudices erant? Pataui aliquandiu publicos ad priuatorum distinctionem dici, vt publici fuerint qui Regij essent, regiamque iustitiam exercerent, priuati autem qui priuatorum dominorum loco ius

dicerent. Namque tum aut saltem Caroli M. sæculo priuatas iustitias fuisse ex quibusdam locis non obscure colligi potest, vt in Capitul. lib. II. c. XLIV. Dagobertus R. in immunitate S. Dionysij, data Parisiis Anno x. regni, IV. KL. Augusti. *Et vt ab omnibus optimatibus nostris, & iudicibus publicis ac priuatis, melius ac certius credatur, &c.* quæ etsi non aliena viderentur, mutauit tamen sententiam succurrente altera veraque, ni fallor, interpretatione: Publicus enim iudex ecclesiastico iudici opponitur in capitul. Caroli M. lib. V. c. XIV. *Vt omnes iustitias faciant, tam publici quam ecclesiastici, & lib. VI. c. CVI. Vt episcopus iudices publicos commoneat, &c.* Qua voce Anianus vtitur ad leg. XII. De episcop. & cleric. Cod. TH. *specialiter prohibetur, ne quis audeat apud iudices publicos episcopum accusare.* Vnde desumptum videtur cap. CCXXXVII. lib. V. Capitul. Benedicti Leuitæ. Cuius ratio peti potest ex leg. III. De episcopal. audient. Cod. Theod. in qua Valentinianus, Theodosius, & Arcadius, Imppp. de clericis aiunt, *Habent illi iudices suos, nec quidquam his publicis commune cum legibus.*

PRÆSVMAT INGRESSE.] infra cap. IV. vt sicut constat ab antedictis principibus de villis præfata ecclesia domni illius integram emunitatem, absque introitu iudicum fuisse concessam: & in formula immunitatis sanctorum quæ XLIV. inter Anonymi Formulas extat. In cœnobij Deruensis immunitate Childerici R. corrupta est hæc clausula, sed quæ facillime restitui potest, *in omnibus locis & territoriis vbi aliquid possidere videntur, absque*

interdictu iudicum. ex his enim planum est, *absq; introitu iudicum* legendum esse.

VALEANT DOMINARE.] Vides hanc terrarum ecclesiasticarum immunitatem, præcipuè ad iurisdictionem & iustitiam pertinere, vt scilicet eorum subditi & coloni à nullo iudice distringi possint, vt sæculi verbis vtat, quod & clare ostendit charta Henrici I. R. anni MLX. quæ inter Martiniana priuilegia excusa est. quo fit, vt eo nomine in subditos iurisdictionis eis concessa videatur, quam illi per Aduocatos & Vicedominos exercebant, qui inter iudices frequenter apud Ansegisum recensentur. Ottho Magnus in priuilegio Mindensis ecclesiæ anno DCCCCLXI. regni eius XXII. *hominibus quoque famularum eius monasterij facientibus, qui Saxonice Malman dicuntur prædictum mandeburdum & iurisdictionem nostram constituimus, vt etiam coram nulla iudiciaria potestate examinentur, nisi coram Episcopo, aut Aduocato, quem eiusdem loci Episcopus elegerit.* Quod & in Henrici, Conradi, Otthonis & aliorum diplomatibus repetitur.

IUNIORES.] Carolus R. apud Aimoin. continuat. lib. v. c. i. *nec vos aut iuniores vel successores nostri,* In diplomatibus Caroli M. Hlotharij & Theoderici in eruditissimi viri FR. Pithæi Glossario. *Neque vos, neque iuniores, seu successores vestri.* Marculfus cap. xxix. *& nec vos, nec iuniores, aut successores vestri,* quæ verba iuniores pro successoribus dici, quasi nepotibus, & postea nascendis, satis apertè demonstrant. Vereor tamen ne hoc loco, & cap. xxiv. iunio-

ris nomen aliud significet, cum & iuniores, & successores ibidem distinctis verbis & clausulis nominentur. Iuniores enim hoc & sequentibus sæculis non ætatis, sed conditionis nomen est: quod non aliena relatione *seniori* opponitur, quem etiam non ætatis, sed honoris causa dici & pro domino vsurpari, notum est, & postea dicetur. Itaque iuniores essent, subditi, & inferiores. Carolus. M. apud Ansegisum lib. I. c. CLXVII. *Vt primo omnium SENIORES semetipsos de ebrietate caueant, & eorū IUNIORIBVS exemplum bonū sobrietatis ostendant.* lib. III. c. LXIII. *De vniuersari populo, & vnusquisque suos iuniores distingat, vt melius obediant, ac melius consentiant mandatis imperialibus.* Leg. Alamannor. Tit. LXXVIII. §. *Si coquus qui iuniorem habet occiditur.* Hincmar. ep. III. c. XVII. Formula vetus ex cod. doctissimi viri, nuper magna rei litterariæ iactura fato functi Iac. Bongarsij, quam inter varias XXIII. edidimus, in *lustris viri illius Comitis, sui iuniores non exinde sic fecerunt, quomodo eis fuit demandatum, vt planè appareat apud Marculfum & aliàs sæpe pro ministris iuniores dici, quos & hæc etas, & sequens frequentius fermentes nominauit.* Sic accipio & apud Gregor. Turon. lib. v. cap. XXVI. *iuniores ecclesiæ, à iunioribus ecclesiæ iussu bannos exigi, pro eo quod in exercitu non ambulassent,* & apud Benedictum Leuitam lib. v. c. CXXI. & lib. VI. c. CLIV.

AD AVDIENDAS ALTERCATIONES.]

Caroli R. præceptum de S. Martini basilica, de reb. ipsius sancti in regno nostro Austria, Neustria, & Burgundia, Aquitania & Provincia, &c. vt aliquis

iudex publicus fisci nostri, ad agendum vel causas audiendum, seu freda vel inferendas exactandum, vel teloneum tollendum habere non præsumat, sed quicquid exinde ab antiquis temporibus fiscus noster accipere consueverat, omnia ex nostro fisco reddimus, ut in luminaribus ipsius sancti Martini vel alimonia pauperum, seu stipendia monachorum proficiat.

FREDA.] Gregor. Turon. De Miracul. S. Martini, lib. iv. c. xxvi. clarè interpretatur. *Afirmavit Rex quosdam ex his qui absoluti fuerant ad se venisse, compositionemque fisco debitam, quam illi fredum vocant, à se indultam. Carolus M. in Capitul. Hoc quoque iubemus, ut iudices nominati, siue fiscales, de quacumque causa freda non exigant, priusquam facinus componatur, &c. tertiam partem coram vestris fisco tribuat, ut pax perpetua stabilisq; permaneat, ex quibus postremis verbis tentari posset, fredum tertiam esse compositionis quæ parti soluenda erat. Nam in quibusdam causis, quæ legibus expressæ erant, præter compositionem, & fisco fredum soluebatur: quo nil frequentius in veterib. legibus, ut in lege Sal. tit. xiv. & leg. Alaman. tit. i. & iii. & passim in aliis. Litis enim expensæ nondum vsu receptæ erant, ut infra c. xx. dicitur. Fredum vero Ioach. Vadianus & Amerpachius à Germanica voce *Frid* deducunt, quasi dicas violatæ pacis pœnam: paci namq; observandæ, & ne quis eam infringere audeat multis ab annis Germani student, legibusq; obligantur. Quod quidem Germanis expendendum relinquo: Dicam tamen pacis conservandæ leges, quas *treugas* scriptores vocant, à Friderico I. Anobardo, cœpisse, qui id in expeditione*

Italica sanxit, ad priuata bella & diffidia, quæ tum nimium inualuerant tollenda, vt Radeuicus lib. III. c. xxvi. testatur. In veteribus autem legibus, fredii vox aliud sonat. Illud ipsum descripsit Tacitus de moribus Germanor. *Leuioribus delictis pro modo pœnarum, equorum, pecorumque numero conuicti multantur, pars multa regi vel civitati, pars ipsi qui vindicatur, vel propinquis eius exsoluitur.* Non omittendum, fredii verbum & functionem adhuc Friderici II. Imp. temporibus durasse, vt edictum eius palam est.

MANSIONES AVT PARATAS.] Merito hæc duo coniunguntur, vt & cap. seq. *nec mansiones aut paratas faciendum,* Nam apud Sigonium & in antiquis principalibus litteris paratae perpetuo mansiones consequuntur: & vero proxima sunt: adeo vt in quibusdam locis vnum pro altero vsurpetur, quamquam diuersa nomina sint, & diuersa etiam iura. Id ius mansiones faciendi, mansionaticum dicebatur. Carolus M. Pipino F. Italiae R. *ceteri per singula territoria habitantes ac discurrentes mansionaticos & paraueredos accipiunt.* Ludouicus Pius apud Ansegisum lib. II. c. xvii. *vbi modo via & mansionatici, à genitore nostro & à nobis per capitulare ordinati sunt,* & alibi sæpè. Quod ius non satis rectè, pace tanti viri dixerim, Sigonius De Regno Italiae lib. vii. interpretatus est. Diploma Ludouici & Lotharij in continuat. Aimoin. lib. v. c. x. *expensas ad hospitium susceptiones,* dicit, itidemque Carolus R. c. xxxv. *vbi de Abate S. Germani, neque seruitia ex eis exactet, vel paraueredos, aut expensas ad suas vel ad hospitium susceptiones re-*

cipiatur, siue mansionaticos inde exigat. Atq; etiã man-
 sionũ nomen hoc ipsum manifestat. Tunc nãq;
 solebant subditi hospitio non modo recipere
 missos & legatos principis, comites, duces &
 eorum ministros, verum & viaticum eis pro
 vniuscuiusque dignitate præstare. Carolus M.
 Capitul. lib. III. c. XXXIX. *De missis nostris discer-*
rentibus, vel ceteris propter utilitatem nostram iter
agentibus, vt nullus mansionem contradicere eis præsu-
mat, & lib. IV. cap. XXX. Ludouicus Italia R.
in Synodo Ticinensi, quando etiam Episcopos, Ab-
tes vel Comites, seu fidelium nostrorum quempiam, in
propria villa morari contigerit, cum suis, in suis ma-
neant domibus, ne sub obtentu hospitij vicinos oppri-
mant. In eam rem Tractoria dabatur, cuius for-
mulam infra cap. XI. videbimus. Regis quoque
recipiendi idem onus prouincialibus incum-
bebat, eiusque rei cura ad Mansionarium spe-
ctabat, cuius officium latè ex Adalhardo de-
scribit Hincmar. ep. III. cap. XXIII. Inter quos
etiam Mansionarius intererat, super cuius minist-
rium incumberebat, sicut & nomen eius indicat, vt in
hoc maximè sollicitudo eius intenta esset, vt tam su-
pradicti actores, quamque susceptores, quo tempo-
re ad eos illo vel illo in loco Rex venturus esset, propter
mansionum preparationem, vt oportuno tempore præ-
scire potuissent: ne aut inde tarde scientes, propter af-
fectionem familia importuno tempore peccatum, aut
isti propter non condignam susceptionem, &c. Is man-
*sionarius in aula Constantinopolitana *δνεξου-**
μογος vocabatur, vt eruditè obseruat, & Suidam
 emendat Io. Meurtius in Glossar. Nosque eum
 hodie mansionum marescallum dicimus. Tectum

& hospitium quidem, siue vt illi vocabāt *mansionem* præbere, *mansionaticum* vocabatur, *paratarū* vero nomine, quæ pro viatico & alimētis præbebantur. Verum hæc duo, vt iam diximus, etsi diuersa nomina nacta sint, tamen vt plurimum simul exigebantur. ideoq. mutuo se cōcomitari solent in omnibus veteribus instrumentis, atq; adeo vnum pro altero non rarò sumitur. In Præcepto concessionis à Ludouico Pio Hispanis dato, *missis nostris, aut filij nostri, quos pro rerum oportunitate illas in partes miserimus, aut legatis qui de partibus Hispania ad nos transmissi fuerint, paratas faciant, & paulò post de Comite ne illos grauet, neq; eos sibi vel hominib. suis aut mansionaticos parare, aut &c.* Hincmarus, nec mansionaticos suis amicis, aut hominibus à presbyteris parari. Qui mos origine Romanus est, hospitumq; susceptionem *metatum* illi appellabant, de quo titulus est xl. li. xii. Cod. & publico sumptu alii eos qui à Principe cum tractoria alicubi dirigebantur, declarat titulus eiusdem libri De tractoriis & statiuis. Originem aperit Liuius initio lib. xlii. de L. Posthumio Albino Cos. qui primus litteras misit, *vt sibi magistratus obuiam exiret, locum publicè pararet, in quo diuerteretur, iumenta que cum exiret inde præsto essent.*

PARATAS FACERE.] Nominis huius interpretatio & notatio à superioribus pendet. Itaque nil amplius de eo dicere statueram, nisi aduertissem, ibidem quoq; Sigoniū impegisse, quòd non causa obtrectandi clariss. viri memoria, dico, sed veritatis, & ne alios eius auctoritas in errorem trahat. Ille enim ait sumptus fuisse

quos populi, in vias pontesque fluminum quastransituri, aut quo aditurus Rex erat impendebant. Quod minus rectè dictum esse ex locis supra allatis, atque etiam diplomatibus, quæ apud eum extant apparet. Cl. Falsetus, quem verè Varronem Francicum dixerimus, optime paratas vno Gallico verbo *liurces* interpretatus est: sic enim hodie dicuntur cibi, qui in familia Regia, ministris & familiaribus in specie quotidie præbentur. Tunc enim, vt diximus, non hospitium modo Regi, aliisque ab eo missis dabatur, verum & parabantur alimenta, ad eò, vt ex omnibus, inquit Ottho Frisingensis, De gestis Friderici lib. II. c. XII. *quæ terra producere solet, vsui necessariis, exceptis vix bubus & seminibus, ad excolendam terram idoneis, de cæteris quantum necesse fuerit, militi profuturis, ad regios vsus suppeditare æquum illi arbitrentur.* Capitul. Caroli M. lib. IV. c. XXX. c. LXIX. & c. LXXIII. Vet. Formul. apud Pithæum, in Glossar. paratas, *pastus* rectè agnominat. Non ad mansionaticos vel repastos exigendum, ibidem, non pro pasto exigendo, non pro mansionatico requirendo. Illud addam, paratarum munus non ad hospitis priuati tantum onus pertinuisse, sed videri sumptus illos publicè collectos ab incolis præstitos. Id colligo tum ex verbo *publicè*, quod sæpè titulo, De tractoriis Codd. Theod. & Iustinian. repetitur, tum ex Capitul. lib. IV. c. LXIX. vt *missi nostri, qui vel episcopi, vel Abates, vel Comites sunt, quandiu propè suum beneficium fuerint, nihil de aliorum coniecto accipiant. Postquam vero inde longe recesserint, tunc accipiant secundum quod in sua tractoria continetur. Vassi vero nostri & ministeriales,*

quæ

qui missi sunt ubicumque venerint, coniectum accipiant: coniectum, hoc est contributionem, symbolum, collectam. quò pertinet & illud Greg. Turon. lib. vi. c. xlv. de Childeberti R. filia, quæ in Hispaniam nuptura ducebatur: *Adparatus quoque magnus expensæ de diuersis ciuitatibus in itinere congregatus est: in quo nihil de fisco suo Rex dari præcepit, nisi omnia de pauperum coniecturis.* Vbi coniecturæ, quæ superioribus locis coniecta dicuntur.

FIDEIUSSORES TOLLERE.] id est cogere, vt subditi ecclesiæ & in ecclesiastica terra degentes, aut statim ad iudicis audientiam pergant & iudicatum faciant, aut si velint dimitti fideiussores seu vades iudicio sistendi causa præstent. In summa hoc agitur ne iudex, aut minister regius in terris quibus immunitas concessa est ius dicat, & iustitiam exerceat. Greg. Turon. lib. iv. c. xliii. *Albinus de sede exiliens, adprehensum archidiaconum coarctat. Pro quo nunquam obtinere potuerunt, nec episcopus, nec ciues, nec ullus maior natu, nec ipsa vox totius populi acclamantis, vt datis fideiussoribus diem sanctum archidiacono liceat cum reliquis celebrare, atque accusatio eius in posterum deberet audiri, &c.* Idem lib. viii. c. xii. *episcopum vallat, fideiussores requirit, & ad præsentiam Regis Guntibranni direxit.* & lib. viii. c. vii. & c. xliii. lib. ix. c. viii. Capitul. Caroli M. lib. iii. c. xxxiv. *De his qui legem seruare contempserint, vt per fideiussores ad præsentiam Regis deducantur.* lib. v. c. cxlvii. & passim. Marculfus infra lib. i. ca. xxvii. & xxviii. Hincmarus ep. ad Sigloardum apud Flodoard. lib. iii. ca. xxviii. Multa diplo-

mata habent *fideiussores* *requirere*.

MANVS NOSTRÆ SVBSCRIPTIONI-
BVS] Cæsares olim propria manu libellos, re-
scripta, edicta, subnotasse testatur historia Au-
gustæ scriptores Lampridius in Alexandro,
Vopiscus in Carino, & alij sæpè. Et in Valen-
tin. Nouell. Magnus Cuiacius obseruat hæc
verba *Diuina manu*, huncque morem apud Cō-
stantinopolitanos Imperatores durasse notat
ad lib. x. Cod. Vnde & Regibus nostris adhuc
hodie propriæ manus adnotatio in vsu est.
Tūc autem subscriptionis nomine de qua heic
Marculfus agit, signum illud & caracter con-
tinebatur, totius nominis litteras implexas re-
ferens, qualia in vetustis Regiis & Imperato-
riis diplomatibus videre est: quod & doctissi-
mus Freherus existimauit. Alibi dicitur *manu
nostra firmamus*. Vnde & in Capitul. Benedicti
Leuitæ lib. vi. c. ccxvii. *manu firmationes* dicuntur.

CAP. IV CONFIRMATIO DE EMVNITATE.]
quæ à Regibus successoribus solita peti, solita
& indulgeri: infra c. xvi. & xvii.

PER SVAM AVCTORITATEM.] Au-
ctoritatis nomine heic & superiori capite in-
telligitur diploma, pragmaticum, seu vt sæculi
etiam verbis utar, præceptum regium, ea forma
descriptum qua maiorem auctoritatem habi-
turū erat, & vt puto, manu propria Regis sub-
scriptum, & anulo seu sigillo principis muni-
tum, qua in re ab indiculo differt, vt mox adno-
tabimus. Gregor. Turon. lib. ix. c. xxx. *Sed proxi-
mus epistolam, cum auctoritate miserunt, ne populus
Turonicus pro reuerentia S. Martini describeretur.* &
cap. xlii. In Radegondis epist. *per auctoritates*

præcellentissimorum dominorum regum Chariberti,
Guntchramni, Chilperici & Sygiberti, cum sacramentis
interpositione & suarum manuum subscriptionibus ob-
tinui confirmari. Capitulum lib. I. CLXXXVIII. ubi de
constitutione quadam Ludouici pij de ordina-
tione seruorum agitur, in ambone ipsa auctoritas
coram populo legatur, & coram sacerdotibus, vel co-
ram fidelibus laicis ante cornu altaris, sicut in no-
stra auctoritate continetur, &c. Synodi Parisien-
sis an. DCCCXLVI. quæ vulgo Meldensis dicitur,
cap. LXXI. Vt auctoritatem sigillo Regio roborata,
more tractoria Christianissimus princeps donet
singulis episcopis, &c. Præceptum Dagoberti de
fugitiuis. Vt autem hæc nostra auctoritas plenior
& firmiter in Dei nomine obtineat vigorem, manu
propria nos & sancta synodus nostra eam subter de-
creuimus roborari. DATA SVB DIE VII KL.
IUN. ANNO V. REGNI CLIPACO.

PRÆCEPTVM DE EPISCOPATV.]

CAP. V.

Formula est, vt & lemma ostendit, qua Rex,
cum primum de obitu alicuius episcopi cer-
tior factus est, ad episcopum metropolitanum
seribit, & præcipit vt virum illum à se proba-
tum & electum, in episcopum ordinet & be-
nedicat. Id quoque præceptum de episcopatu, dicit
Gregor. Tur. lib. VI. c. VII. de V cecensi ecclesia:
Iouinus iterum qui quondam prouincie rector fuerat
REGIVM de episcopatu PRÆCEPTVM accipit,
& lib. VII. c. XXXI. præceptionem vocat: Nuper in
Aquensi vrbe episcopus obierat. Et Nicetius Comes loci
illius, germanus Ructici, vici Iulienfis episcopi PRÆ-
CEPTIONEM ab Chilperico elucuerat, vt tonsu-
ratus civitati illi sacerdos daretur. Quod tum re-
ceptum fuisse hæc formula docet, idemque

Gregor. Turon. multis locis testatur, lib. III. c. II. Cum hac Theoderico nuntiata essent, iussit inibi sanctum Quintianum episcopum constitui, & omnem ei potestatem tradi ecclesie. Et statim directi nuntii conuocatis pontificibus & populo eum in cathedram Aruernæ ecclesie locauerunt: lib. IV. c. XVIII. Cam Pictius episcopus ab hac luce migrasset, apud Parisios ciuitatē, Pascentius ei succedit ex iussu Regis Chariberti: alibi Rege ordinante, & Rege eligente, vt li. VI. c. XV. & lib. VIII. c. XXXIX. Idem refert sanctissimam vocem illam Guntchranni R. lib. VI. c. XXXIX. vbi de Bituricensi episcopatu. Post hac Sulpicius in ipsa vrbe ad sacerdotiū Guntchranno Rege fauente preeligitur. Nam cum multi munera offerrent, hac Rex episcopatum quærentibus respondisse fertur, Non est principatus nostri cōsuetudo sacerdotiū venundare sub precio, sed nec vestrum eum præmiis comparare: ne & nos turpis lucri infamia notemur, & vos mago Simoni comparemini. Id ipsum notat lex Baiuuar. tit. I. ca. X. Si quis episcopum quem constituit Rex, vel populus sibi elegit pontificem occiderit, saluat eum Regi vel plebi aut parentib. secundum hoc edictum, &c. Synodus Aurelianensis V. sub Childeberto R. cap. X. Vt nullum episcopatum præmiis, aut comparatione licet adipisci, sed cum voluntate Regis iuxta electionem cleri & plebis, sicut in antiquis canonibus continetur, consensu cleri ac plebis à metropolitano, vel quem vice sua miserit à comprouincialibus pontificibus consecratur. Id à Regibus continuatum declarant cuiusque temporis historici. De Carolo Martello Flodoardus. l. II. c. XII. De Carolo M. Sangallensis lib. I. c. III. vbi Carolus his qui literis operam dabant, nunc, inquit, ad perfectum

attingere studete, & dabo vobis episcopia & monaste-
 ria permagnifica, & c. iv. v. & vi. HLudouicus
 R. ait Chronic. Besuense. Bictone episcopo defuncto
 Albericum virum dignum episcopatu ecclesie Lin-
 gonēsi restituit. & passim de aliis apud historicos.
 Ex quibus apparet, vt & ex hac formula, non
 obseruata fuisse Synodi Parisiensis decreta,
 quæ Childeberti R. tempore, pontificante
 Germano, habita est. cap. viii. Nullus ciuius in-
 uitis ordinetur episcopus, nisi quem populi & clerico-
 rum electio plenissima quaerit voluntate, non prin-
 cipis imperio, neque per quamlibet conditionem contra
 metropolis voluntatem, vel episcoporum prouincialium
 ingeratur. Quod quodammodo repetitum extat
 in Synodo rhemēsi sub Sonnatio episcopo ce-
 lebrata apud Flodoard. li. ii. c. v. Nisi dicas sy-
 nodi mentem fuisse electionem firmare, ius
 Regis non infringere, sed metropolitani con-
 sensum exquirendum esse: quod probari pos-
 set ex Gregor. Turon. lib. iv. cap. xxvi. vbi de
 Santonenſi conuentu agit. Vnde & postea ea-
 dem moderatione Hincmar. ep. iii. c. ix. consensu
 principis terra, electione cleri & plebis, & approbatione
 episcoporum prouincie episcopū ordinari debere
 scribit. Quò pertinet & eiusdem clariss. præsu-
 lis epistola ad Hugonem Abatem apud Flo-
 doard. l. iii. c. xxiv. ostendens quod non episcopi de
 palatio, & c. Sanè hodie absque controuersia
 Reges nostri nominandorum antistitum ius
 retinent, ex pacto cum summis Pontificibus &
 sede apostolica facto.

ASSIDVÆ PRÆDICATIONIS.] Mu-
 nus id episcopale. S. Augustinus Confession.

Ff iij

lib. vi. c. iiii. de B. Ambrosio. Et eum quidem in populo verbum veritatis rectè tractantem omni die dominico audiebam. Eius rei edictum Caroli M. memorat Sangallensis lib. i. c. xx. Præcepit religiosissimus Carolus Imperator, ut omnes Episcopi per latissimum regnum suum, aut ante præfixum diem, quem iste constituerat, in ecclesiastica sedis basilica prædicarent, aut quicumque non faceret, episcopatus honore careret: quibus festinam narrationem de quodam episcopo subiungit.

VNA CVM PONTIFICIBVS VEL PROGERIBVS NOSTRIS PLENIVS TRACTANTES.] Videlicet ut magis ritè & secundum canones electus videretur, non Regis tantum imperio constitutus. infra c. seq. De cuius successore sollicitudine integra cum pontificibus, vel primatibus populi nostri pertractantes. Gregor Turon. lib. vi. ca. vii. de Cautino Aruernensi episcopo. Carlomannus Dux & Princeps Francorum in Synodo habita anno dcccii. apud Benedictum Leuitam lib. v. c. ii. Et per consilium sacerdotum & optimatum meorum, ordinavimus per civitates episcopos, & constituimus super eos archiepiscopum Bonifacium, qui est missus sancti Petri.

ACTIO PROBATA.] i. officium. Vide infra ad cap. xi.

NOBILITATIS ORDO SVBLIMAT.] Tunc enim non alij quàm nobiles episcopi fiebant quod passim apud Sidonium & Gregorium Turonensem observare licet. Quin & in Abatibus idem quodammodo exigebatur. Ludovicus Pius de S. Martini cœnobio, Post illius (Eridegisi) autem decessum fratres habeant facultate

tem eligendi de ipsis Abatem, quem optimum & nobilitate generis, & probitate morum, & in scripturis eruditum, &c.

BENEDICI.] hoc est consecrari: utroque enim vocabulo utebatur. Gregor. Tur. lib. VIII. c. XX. ea conditione remouetur, ut eum Bertchranus, Orestesque seu Palladius qui eum benedixerant, vicibus pascerent. lib. IV. cap. VI. Veni, consenti nobis, & benedicientes consecremus te ad episcopatum. Quamquam postea receptum sit ut consecrari dicantur episcopi, Abates benedici, cap. I. De suplend. negligent. prælat. cap. Cum contingat. De ætate & qualitat. ordinand. Heic autem apparet Regem ad metropolitanum episcopum scribere, cuius officij illud erat, ut confirmaret suffraganeos, & cum aliis prouinciæ episcopis consecraret. Ideoque additur cum adunatorum caterua pontificum & cap. seq. iunctis vobis cum vestris comprovincialibus, ipsum in supra scripta vrbe consecrare. Synodi Nicænæ can. IV. τὸ δὲ κύριος τῶν χειρῶν ἡμῶν καὶ ἐκαστὴν ἐπαρχίαν τῷ μητροπολίτῃ. Synodi Antioch. c. XIX. Ἐπίσκοπον μὴ χειροτονεῖται διὰ συνόδου ἢ παρουσίας τῶ ἐν τῇ μητροπόλει τῆς ἐπαρχίας. Martinus Bracarenfis in collect. can. c. III. & IV. Hincmarus aduersus Hincmarum Laudunensem, qui nondum typis editus, sed ex bibliotheca illustrissimi præsidis Iac. Augusti Thuani, à docto & pio viro breui lucem expectat. Sic igitur ille cap. VI. in quo præclare metropolitanus episcopi iura summatim recenset: Si in Rhemensis prouincia præter meam sententiam quis fuerit à quibuscumque & quantiscumque prouinciæ huius episcopis factus episcopus, sicut mystica

Nicana Synodus diffiniuit, non oportet eum esse episcopum. Si autem communi ceterorum decreto episcoporum rationabili, & secundum regulam ecclesiasticam comprobato, tu aut alij duo tui complices tecum propter contentiones proprias contradixeritis, mea cum pluribus ad ordinandum episcopum obtinebit sententia, & mihi non tibi firmitas eorum quæ geruntur de ordinationibus, vel alijs rebus ecclesiasticis in Rhemensis provincia tribuetur: in qua si fuerit defunctus episcopus, ego & non tu visitatorem ipsi viduata designabo ecclesia, & electionem cum decreto canonico præcipiam fieri. Et si in partes se eligentium vota diuiserint, meum, & non tuum erit eligere, qui maioribus ad ordinandum studiis iuuetur & meritis: & meum est ordinandum examinare, non tuum: tuum est autem cum alijs mecum ordinare episcopum, & litteris canonicis, quas ordinatus ab ordinatoribus suis iubetur accipere, post me in tuo loco subscribere.

CAP. VI INDICVLVS REGIS AD EPISCOPVM
VT ALIVM BENEDICAT.] Caput hoc eiusdem cum superiore argumenti esse titulus testatur. Verum hanc inesse puto differentiam, quod superius præceptum inscribatur, maioris scilicet auctoritatis diploma, manu propria principis subscriptum, & annulo fortè munitum, vt supra de auctoritate diximus. Istud vero indiculus dicitur, quem, vt existimo, rectè epistolam absque sigillo dixeris. Id colligo ex Capitul. lib. III. c. LVIII. Et si sacramentales homines cum ipso venire renuerint, iussione dominica, aut indiculo, aut sigillo ad palatium venire cogantur: Ergo indiculus & sigillum discreta sunt, & indiculus absque sigillo est. Indiculi vero nomine

nil frequentius æuo illo.

ILLI EPISCOPO.] Metropolis antistitem archiepiscopum dixisset si sæculi tulisset vsus. Per ea namque tempora, archiepiscoporum appellatio vixdum in occidente vsurpari cœperat: solumque patriarchæ ita designabantur, quod postea metropolitanis communicatum hodie retinemus.

CONCESSIO CIVIVM PRO EPISCO- CAP. VII.
PATV.] Ita Ms. titulum concipit, magis tamen placet CONSENSVS CIVIVM, in quo capitulorum index, & extrema capitis verba consentiunt. Nisi *consensionem* quis malit. Igitur hac formula plebs pastore destituta, Regem ea de re certiolem facit, & suppliciter postulat, vt virum aliquem in episcopum illis concedat. Id solitum fieri ex Gregor. Turon. apparet, lib. iv. c. xxvi. vbi de Santonenfi conuentu: *Quo eiecto consensum fecerunt in Heraclium tunc Burdegalensis vrbis presbyterum, quem Regi Hariberto subscriptum propriis manibus per nuncupatum presbyterum transmiserunt, qui veniens Turonos rem gestam beato Eufronio pandit, deprecans vt hunc consensum subscribere dignaretur. Et postea, consensum ad te direxerunt, vt alius in loco eius substituatur.* lib. viii. c. xxii. *cum muneribus & consensu ciuium ad Regem properat, sed nihil obtinuit.* Idem de B. Gregorij PP. electione initio lib. x. *comprehensio disruptis epistolis consensu, quem populus fecerat, Imperatori direxit. Quò pertinet & Synod. Aurelianensis v. can. xi. Nullus inuitis detur episcopus, sed nec per oppressionem potentium personarum ad consensum faciendum ciues aut clerici inclinentur.*

SENIORI COMMUNI ILLIVS.] Nul-
lus vt apparet sensus. Itaque minima vel nulla
mutatione legendum *illi Regi vel seniori, commu-
ne illius* ciuitatis nempe, τὸ κοινόν. Populus enim
conueniens de electione tractabat, & consensu
in aliquem facto, eius relationem scriptam &
subscriptam ad Regem dirigebat: vt hæc for-
mula testatur, & Gregorius Turon. Seniores
vero pro domino vsurpari, iam attigimus, &
notius est quam vt probatione egeat.

CAP. VIII. CHARTA DE DVCATV, PATRIATV
AVT COMITATV.] Litteræ sunt prin-
cipis, quibus prouinciæ vel ciuitati rectores
destinat, qui, aut Patritij, aut Duces, aut Comi-
tes vocantur. Hanc formulam iam edidit eru-
ditissimus vir P. Pithæus, flos litteratorum, lit-
terarumque verè parens, in opere quod de
Campaniæ patriæ suæ comitibus edidit. Nos
ex archetypo iterum repræsentamus.

ACTIONEM COMITATVS, DVCA-
TVS, PATRIATVS.] Actionem, i. of-
ficium: inde agentes, infra cap. xi. *omnibus
agentibus*, i. officialibus, ministris, vbinos plu-
ra. De Comitatu vero & Ducatu pauca heic at-
tingere ad Marculfi illustrationem non pi-
get. Et quidem de comitatu illud primum
occurrit, videri nihil omnino commune ha-
bere cum Germanis illis comitibus de qui-
bus agit Tacitus, vt quidam scripsere. Comi-
tes enim ille dixit, Latini sermonis proprietate,
eos qui officij causa maiores comitantur.
Itaque hic magistratus à Francis vsurpatus
merè origine Romanus est, non illius quidem

veteris reipublicæ, nec initio florentis imperij, sed posteriorum temporum: quibus Comitum nomen variis magistratibus tributum fuit, atque adeo civitatum rectoribus. Ut remota omittam, Comites Massiliæ apud Sidonium legimus lib. vii. epist. ii. & Comitum Syracusanæ & Neapolitanæ formulas, lib. vi. Variarum Cassiodorus scripsit, quarum si munia cum nostris conferas, eadem prorsus apparebunt. Ille enim *iudices* eos vocat cap. xxii. xxiii. & xxiv. & civilia negotia examinare dicit, itidemque eos *exercitum habere*, & provinciam custodire. Ideoque in formula Comitum provinciarum lib. vii. *Quamvis omnium (inquit) dignitatum officia à manu secundantur armata, & civilibus vestibus videantur induti, qui distinctionem publicam docentur operari: tua tamen dignitas à terroribus ornatur quæ gladio bellico, rebus etiam pacatis accingitur.* Per singulas provincias, Comites à Theoderico Italiae R. mitti solitos eodem libro docet, qui inter Gotthos, aut Gotthum & Romanum ius dicerent, & iudices etiam vocat: Ut rectè definierit Suidas Comitum verbum, dum populi magistratum vocat. *Κόμης, ὁ καὶ ἀρχων.* nec aliter sanè Hesychius. Quæ omnia Comitum etiam apud Francos veteres munus describant. Singulis enim tum civitatibus Comites præerant, quorum potestas iisdem quibus episcopi finibus distincta erat. Gregor. Turonens. lib. vi. cap. xxii. *Rex igitur persuasis Chilpericus civitatibus fratris sui, novos Comites ordinat, & cuncta*

habet sibi urbium tributa deferri. cap. xli. Misitque ad duces & comites ciuitatum nuntios, vt muros componerent urbium. Idem sæpe eos iudices, nõ Comites, vocat: sed lib. vii. cap. xlii. seipsum interpretatur: Post hæc edictum à iudicibus datum est, vt qui in hac expeditione tardi fuerant damnarentur. Bitorigum quoque Comes misit pueros suos, vt in domo Beati Martini, &c. lib. viii. cap. xviii. Gundobaldus comitatum Meldensem super Guerpinum (inuasi) ingressusque urbem, causarum actionem agere coepit. Exinde dum pagum urbis in hoc officio circumiret, in quadam villa à Guerpino interficitur. Sic enim locum mutilum, vno verbo restituo. Idem de Gloria Confessor. cap. x. & de Vita patrum in S. Nectio, & passim. Synodi Cabilonensis II. sub Carolo M. c. xx. Comites, qui post Imperialis apicis dignitatem populum Dei regunt. Hincmarus, epistola pro episcopis Galliarum & Germaniarum Christianissimo principi, quæ prima inter Busæi Paralipomena excusa est, cap. iiii. Huius gloriose domus Dei decorem & locum habitationis glorie eius fidelissimè diligere & zelari debent, non solum Episcopi & sacerdotes in sedibus, sed etiam Reges in regnis & palatiis suis, & Regum Comites in ciuitatibus suis, & Comitum Vicarij in plebibus, & quicumque patrefamilias in domibus suis. Horum officium & munus in pace & iustitia facienda præclarè traditur in Capitul. lib. ii. c. vi. & lib. iv. c. v. Qui tandem extremo dominationis Carolinæ stirpis, ex ministris Domini facti latè dominati sunt, donec pristinæ dignitati sensim regnum restitutum. Nec vero omittendum est Comitum officium sub prima Regum nostrorum familia non ad

vitam fuisse, vt quidam scripserunt. Ad certum namque tempus eos tum constitutos mihi cōstat, ex multis Gregorij locis, quorum insignis est lib. iv. cap. xxxvi. vnde apud eum frequenter hæc verba leguntur, *ex præfecto, ex comite, ex duce, ex vicario*, & ille remotorum exempla recenset. Quod item à Romanis desumptum dubitari non potest, qui magistratus omnes ad certum tempus designatos habuere. Ideoque in Cassiodori Formulis lib. vi. & vii. omnibus ferè adscribitur, *per indictionem illam*. Duces autem Romani rei bellicæ & exercitibus regendis tantum præpositi erant, inde Duces Limitum in Notitia Imperij, & Ducis Rhetiarum Formula apud Cassiodor. lib. vii. Apud Francos vero præerant quidem exercitui: verum & ius quemadmodum Comites dixisse, hæc formula ostendit, & ex Gregorio Turonensi planum est. Comitibus honore & potestate superiores fuisse constat, pluresque Comitatus & Comites, eorum curæ committebantur. Gregor. Turon. lib. viii. c. xviii. *Nicetus per emissionem Eulaly à comitatu Aruerno submotus, ducatum à Rege expetuit, datis pro eo immensis muneribus. Et sic in vrbe Aruerna Rubena atque Vcetica dux ordinatus est.* cap. xxvi. *Turonicis atque Pictavis Ennodius Dux datus est.* Ex quibus liquet duodecim Comites sub cura Ducis necessariò non fuisse, vt quidam aiunt. Sanè in Annalibus Pipini, quæ Aimoino subiunctæ sunt, lib. iv. c. lxi. ita scriptum legitur: *Pipinus domum reuersus Grifonem more Ducum duodecim comitatibus donauit.* Quod si verum est, Pipini tantum æuo id obseruatum

dici debet : superiora namque Gregorij exempla aliud notant Scitè Vualafidus Strabo, peruetustus auctor, qui dominante secunda Regum nostrorum familia claruit, in libro quem ille De rebus ecclesiasticis scripsit, cap. xxxi. vbi sæculi & ecclesiæ dignitates comparat, Comites Episcopis, Duces Metropolitanis assimilat, *Archiepiscopus, qui ipsis metropolitanis præminent, Regibus conferamus. Metropolitanos autem Ducibus comparemus, quia sicut Duces singularum sunt provinciarum, ita & illi in singulis provinciis singuli ponuntur. Unde in Calchedonensi concilio iubetur, Ne vna provincia in duos metropolitanos diuidatur. Quod Comites vel præfetti in sæculo, hoc Episcopi ceteri in ecclesiis explent. Sic ille. De Patriciis vero c. xxxv. dicitur.*

VIDVIS ET PUPILLIS MAXIMVS DEFENSOR.] Ita etiam Ludouicus Pius Comites admonet Capitul. lib. ii. c. vi. *Pupillarum & viduarum & cæcerorum pauperum adiutores & defensores sitis. Sed præstat caput longius exscribere, huic enim formulæ planè genuinum est, & omnino ad illustrationem & explicationem non huius tantum loci, sed & superiorum, & sequētium clausularum confert. Proinde monemus vestram fidelitatē, vt memores sitis fides nobis promissa, & in parte ministerij nostri vobis commissi, in pace scilicet & iustitia facienda, vosmetipsos coram Deo & coram hominibus tales exhibeatis, vt & nostri veri adiutores, & populi conseruatores iustè dici & vocari possitis: & nulla qualibet causa, aut munerum acceptio, aut amicitia cuiuslibet, vel odium aut timor, vel gratia ab statu rectitudinis vos deuiare compellat, quin inter*

proximum & proximum semper iuste iudicetis. Pupillorum vero & viduarum & ceterorum pauperum adiutores & defensores, & sancta ecclesia vel seruatorum illius honoratores, iuxta vestram possibilitatem sitis. Illos quoque qui temeritate & violentia in furtis & latrocinis, siue rapinis communem pacem populi perturbare moliantur, vestro studio & correctione, sicut decet compescite, &c. Synodus Ticinensis sub Ludouico Italiae R. *Vt singuli Comites* (ita lego, non *conuentus*, vt vitiose editum est) & exactores Reip. in suis ministerijs legalem procurent facere iustitiam, pupillos & viduas protegant, per loca solita restaurent palatia, quibus cum iter dictauerit nos legatosque nostros valeant recipere. Optimè viduarum & pupillorum causa commendatur magistratibus, quos contra improbus ille certissimam esse praetoribus praedam dicebat. Praeclarum etiam illud vt viduarum, pupillorum, pauperum causa ante meridiem audiantur & definiantur, & causa regiae & potentum post meridiem, Capitul. lib. II. cap. xxxiii. & lib. IV. cap. xvi.

IN FISCO DITIONIBVS SPERATUR]
Comites tributa etiam curasse, & arario intulisse vel hic locus euincit. Illud quoque confirmat Gregor. Turon. lib. VI. c. xxii. & lib. VII. c. xxiii. & Cassiodor. lib. VI. c. xxi. rectori prouinciae id muneris adscribit. Exemplar vc. Pithœi *fisci dicationibus* habuit, cuius loco rectius in *Reg. ditionibus* scriptum est.

INDICVLVS AD ALIVM REGEM.] CAP. IX
epistola est à Rege ad alium Regem scripta, legatis etiam missis.

FRATRI ILLI REGI.] Vt hodie, ita tum quoque mutuo se Reges fratres dicebant. Alaricus R. ad Chlodoueam R. apud Gregor. Turon. lib. II. c. xxxv. *si frater meus velit.* Chosroes Persarum R. in epist. ad Iustinianum, in Menandri Protectoris Excerptis De legationibus *Χοσροῦς βασιλεὺς βασιλέων, &c. Ἰουστινιανῶ Καίσαρι ἀδελφῶ ἡμετέρῳ, &* alibi apud eundem *ἀδελφότης.* Possset tamen dici hoc capite Regem fratrem vocari, quod eo sæculo vixerit auctor, quo regnum inter fratres diuisum erat: sed superior interpretatio verior est.

CAP. XI

TRACTORIA LEGATORVM.] Tractoriarum vsum à Romanis mutuatum esse hæc formula indicat. Sunt autem diplomata, quæ dantur missis vel euocatis à Principe, vt cursu publico vti possint, quem alioqui absque diplomate vsurpari fas non erat: adscriptis etiam locis & mansionibus, quibus sumptu publico ali debent. Commeatus enim in itinere præstandus definiri his litteris solebat, vt hæc quoque formula exemplo est. diplomata simul vocari insignis locus Plutarchi in Galba ostendit, *καὶ τὰ κλειόμενα διπλώματα σεσημασμένα δόντων ἀγγελοῦντες οἱ καὶ πόλιν ἀρχόντες ἐν ταῖς πῶν ὁχημάτων ἀμοιβαῖς, ἐπιταχύνουσι τὰς πομπὰς τῶν γραμματοφόρων.* & ille postmodum Imperator, qui quod sine diplomatibus cursum vsurpasset, pedibus iter facere coactus est. *De tractorius & statoris* titulus extat Cod. Th. & Cod. Iustinian. lib. XII. vbi plura Magnus Cuiacius, qui hanc Marculli formulam integram inserit, quam tamen puriorem auctore exhibere conatus est, nos fide auctoris

auctoris edidimus. Tractorias igitur à Francis frequentatas Marculfus docet, posteaque Caroli æuo durasse ex Capitul. patet. lib. iv. c. xxx. *Si qui litteras nostras despexerit, id est tractoriam, quæ propter missos recipiendos dirigitur, &c.* Quid vero unicuique in itinere commeatus præstari deberet, Tractoria signabatur. Capitul. lib. iv. c. LXIX. *missi accipiant secundum quod in sua tractoria continetur.* Idque variè pro dignitate & qualitate (vt capitula dicunt) personarum, vt ecce plus episcopo, quem Rex mittebat, Abati & Comiti non tantum, minus autem Vasallo decernebatur, quemadmodum Capitul. comprehensum est. lib. iv. c. LXXII. *episcopo panes XL. frisingæ tres, de potu modij tres, &c.* quæ huius formulæ speciem referunt. Verum Marculfi & Caroli M. temporibus non eò pertinuisse tractorias arbitror, vt cursus publici vsum concederent, qui nullus tum erat, sed vt equi, mansiones, sumptus & viatica missis à principe directis, aut ab eo euocatis à subditis & prouincialibus suppeditarentur, qui mansionaticorum & paratarum oneri tenebantur, qua de re supra cap. III. Paratas enim pro speciebus, quæ in hac tractoria recensentur accipio. De Paratis capitula Caroli & Ludouici apud Carisiacum, *constituite Comites & ministros Reip. qui non diligant munera, &c. qui illorum frisingas non prædentur. Custodiant sylvas, vnde habeant pastionem, defendant & excolant prata, vnde habeant pabula: quatenus non sit necesse vobis per quascumque occasiones, quorumcumque hortatibus, circuire loca Episcoporum, Abatum, Abatissarum, vel Comitum, & maiores*

quàm ratio postulat paratas exquirere, & pauperes ecclesiasticos, & fidelium vestrorum mansuarios, in curvaturis & paraueredis exigendis grauari. Tractorias olim apud Romanos non tantum imperator dabat, sed & præfectus prætorio & magister officiorum: leg. ix De cursu publico, lib. xii. Cod. hæc vero formula nomine Regis inscripta probat non ab aliis quàm à Rege Francorum concedi solitas. Itaque petierunt Galliæ Episcopi à Carolo Caluo R. vt id illis tribueretur. Synodi Meldensis c. LXXI. *Et auctoritatem sigillo Regio roboratam, more tractoriæ Christianissimus princeps singulis donet episcopis.* Sane hoc ius singulari beneficio quibusdam concessum fuisse non negauerim. Nam & in tabulario Corbeixæ monasterij in Ambianis sunt Theoderici R. litteræ, quibus ille Abati Corbeixæ & successoribus indulget, vt tractoria vti possit, cuius species quæ præstari deberent, vt in hac formula recensentur. Attamen inter Formulas incerti auctoris vna extat, quæ *Tracturia pro itinere peragendo* inscribitur, & ab Episcopo cuidam qui Romam orationis causa petit traditur: & inter Varias cap. xv. alia est peregrinationis item causa à Maiore domus concessa. Et ambæ quidem precibus conceptæ sunt, vt religionis causa peregrino mansionem, focum, panem & aquam tantum largiri velint illi per quos iter facturus est, dominumque eis retributurum. Vna vero etsi eodem ferè stylo, à Maiore domus, qui tum Regis vices agebat scripta est, precibus tamen agit, quia extra ditionem: Ita tractoriæ vocabulum latius exten-

sum est. Si quidem Carolus M. in præcepto S. Dionysij de mercato, quo telonea & omnigenis tributa ad mercatum venientibus remittit, illud ipsum tractoriam vocat, *per hanc nostram tractoriam*: Itidemque HLudouici Pij de ipsa re diploma *Tractoria* dicitur.

OMNIBVS AGENTIBVS.] Cuiacius adiecit *in illo loco*, quasi dicas, omnibus qui ibi degunt & habitationem habent. non satis conuenienter, & præter auctoris mentem. Nec est etiam quod ad Agentes in rebus quis referat, quorum in Romano imperio erant scholæ sub Magistri officiorum dispositione, qui variis officijs & ministerijs destinabantur, & in frumentariorum locum successisse Aurel. Victor testatur: de quibus titulus est lib. XII. Cod. & ab Ammiano marcellino & BB. Ambrosio & Augustino sæpius memorantur, quod planè alienum est ab Agentibus ad quos hæc formula. Itaque eius vocabuli interpretatio ex eodem sæculo, non aliunde petenda est. Vnicum è S. Dionysij scriniis diploma id præstabit. Præceptum Dagoberti R. de fugitiuis: *Dagobertus Rex Francorum vir illuster, Omnibus Episcopis, Abatibus, Comitibus, Centenariis, Vicariis & cæteris Agentibus nostris.* Idem de mercato *Dagobertus Rex Francorum vir inluster, Leutone, Vulsione, Raucone Comitibus, & omnib. Agentibus nostris, Vicariis, Centenariis, & cæteris ministris Reip. nostræ.* Vbi palam est agentes non aliud quàm ministros & officiales regios designare. Actionis quippe nomine officium significabatur. Marculfus supra cap. VIII. *Ideo actionem Comitatus, Ducatus, Patriciatus in pago*

illo, quam antecessor tuus videtur egisse tibi ad agendum regendumq. commissimus. Sic Synodi Aurel. iv. c. xiii. publicis actionibus applicare. Synodi Rhemensis, sub Sonnatio Episcopo apud Flodoard. lib. ii. c. v. incesti communionem priuentur, & neque in palatio militiam, neque agendarum causarum licentiam habeant. i. non ut postulare non possint, sed ne officij exercendi facultatem habeat. Nam & Gregor. Turon. lib. viii. c. xviii. comitem causarum actionem agere dixit. Eodem pertinet & Gregorij Tur. insignis locus lib. iv. c. xlii. de Mumolo, cuius pater Autifiodorensem Comitatum regebat. Cumque, inquit, ad renouandam actionem, munera Regi per filium transmisi, &c. qui locus etiam ostendit quod supra diximus, Comitatus ad certum tempus tunc datos, muneribusque continuationem impetratam. Actor autem dominicus, de quo apud Gregor. Tur. lib. ix. c. xxxviii. & in Capitul. lib. iv. cap. iii. & xli. aliud est, nam pro Rationali, & procuratore fundi alicuius regij accipitur.

EVECTIO.] Gregor. Turon. lib. ix. cap. ix. datis litteris, & pueris destinatis cum euectione publica. Plura apud Cuiacium ad leg. iii. De cursu publico. lib. xii. Cod.

VEREDOS SEV PARAVEREDOS.] Procopius de bello Persico lib. ii. οὐδὲ ἰπποῖς δημοσίοις ὀχέμενος, ἢ δὴ βερέδος καλεῖν νομομαχῶν. Multa Cuiacius ad tit. de cursu publico. & FR. Pithæus in Capitul. Glossar. ad quos lectorem remitto. Enumerationis vero quæ sequitur non dissimilia sunt principalia rescripta de annonis singulis diebus certis personis præstandis, apud

Trebellium Pollionem & Vopiscum.

AUCAS] Anseres habet Cuiacius, & recta est interpretatio, sed *aucas* sæculi vocabulo scriptū fuisse fides Ms. testatur. Leg. Alaman. tit. xcviii. 18. *si auca fuerit inuolata*. 19. *si accipiter qui aucam mordet*. In Traditione bonorum in villa Hoftheim anno dcccclxxvi Traditionum Fuldensium lib. ii. *Oves xl. Auca xviii. puluilli ii. capones ii.* quod nomen etiam hodie Aquitani retinent.

FACVLAS TANTAS] ligni scilicet, in epistola Valeriani ad procuratorem Syriæ apud Trebellium Pollionem, *ligni quotidiani pondo mille*, nam & in quibusdam locis ubi rarius est appenditur, vt ibidem eruditissimus Casaubonus obseruauit.

PRÆCEPTVM DONATIONIS.] inter CAP.
xii. virum & vxorem, vt series ostendit, liberis non extantibus, vsufructus nomine, ei qui superstes fuerit. Eodem pertinet cap. vii. lib. ii. cuius si non eadem omnino verba, eadē prorsus mens: verum differentia in eo est, quod hæc ante Regem facta sit, ideoque præceptum dicitur, & inter Regales chartas traditur: altera vero, non antè Regem, sed inter chartas pagenses lib. ii. refertur. quæ donationis inter virum & vxorem mutuæ species apud nos: obseruatur, easdemque planè ei leges constituit Parisiorum consuetudo. c. cclxxx.

PRO EO QVOD FILIORVM PRO-
CREATIONEM INTER SE HABERE
MINIME VIDENTVR.] Hoc casu dona-
tionem ita conceptam permittit lex Ribuario-

rum. Tit. I. & LI. Si quis procreationem filiorum vel filiarum non habuerit, omnem facultatem suam in presentia Regis sine vir mulieri, vel mulier viro, seu cuiusque libet de proximis vel extraneis, adoptare in hereditatem, vel in adfati per scripturarum seriem, seu per traditionem & testibus adhibitis secundum legem Ribuarum licentiam habeat. Tit. LI. Quod si adfatiuus (i. donatio) fuerit inter virum & mulierem, post discessum amborum ad legitimos heredes reuertatur, nisi tantum qui parem suum superuixerit, in elemosina, vel in sua necessitate expenderit. Id ex Testamento mutuo inter virum & uxorem, Valentiani Nouella approbato, petitum esse dici potest.

PER MANVM NOSTRAM VISI SVNT CONDONASSE] Sic cap. proximo, per manum nostram transuulsum. & paulo post, nobis voluntario ordine visus est laeso vuerpisse vel condonasse, & nos predicto viro illi ex nostro munere largitatis, sicut ipsius illius decreuit voluntas, concessimus. Leg. Ribuar. tit. I. in presentia Regis. Ideoque & hæc donatio præceptum donationis inscribitur, quod ante Regem peracta sit. Possessionis enim solenniter transferendæ duo tñ modi, aut in iudicio ante Comitem & iudices suos, quos Scabinos dicebant, aut in Regis præsentia in palatio. quæ causa fuit Marculfo in duos libros opus suum partiendi, vt singillatim horum negotiorum formulas traderet. Capitul. Benedicti Leuitæ. lib. VI. c. CCVII. Qui filios non habuerit, & alium quemlibet heredem sibi facere voluerit, coram Rege, vel coram Comite & Scabinis vel missis dominicis, qui ab eo ad iustitias faciendas in provincia

fuerint ordinati, traditionem faciat. Testamentum vero viri & vxoris Nouella iv. lib. ii. Valentiniani approbatum, in præsentia principis fiebat, saltem venia impetrata, & relatione facta. Nam cum liceat (inquiunt impp.) cunctis iure civili atque prætorio, liceat per nuncupationem, liceat municipalibus gestis iudicia suprema componere, proculdubio manebit firmiter hæc voluntas quæ testimonio Principis & subscriptione conditoris firmatur, cui congruit l. Omnium. C. de Testament. Vnde hæc donationis formam fluxisse probabile est.

AVT MVNERE REGIO, AVT DE ALODE PARENTVM, VEL VNDE CVM QVE] Eandem heic tangit bonorum diuisionem quam supra cap. iii. notauimus, Beneficium namque, Alode, & comparatum his verbis significantur *Munere Regio. i.* per beneficium Regis, quod postea Feudum dictum est: licet non ignorem à Regibus tunc quoque in proprietatem prædia data, vt infra cap. xvii. Alodi vero rectè parentum nomen subiungitur. Propriè enim Alode illud est quod à parentibus acceptum possidetur. Sic lib. ii. cap. iv. vi. & ix. Itaque comparato opponitur lib. ii. cap. vii. tam de alode, aut de comparato, vel de quolibet adtractu. cap. xii. tam de alode paterna quàm de comparato. Incerti auctor. formul. xlvii. tam quod alode parentum, quam ex meo contractu mihi obuenit, & c. xlix. Formul. Roman. c. xiv. & xxxviii. Ioannes VIII. PP. Ludouico R. epist. cxxxix. de Bosonis filiabus, vt eis bona paterna redderentur: *Et pro nostro amore integritè ipsas proprietates, quas vos alodes dicitis, reddat.* Sic quoque heredi-

tas passim pro alode dicitur, leg. Salic. tit. LXII. leg. Ribuarior. tit. LVIII. nam quod in titulo *Alodes* dixerant, in dispositione *hereditatem* vocant. Marculf. lib. II. c. VII. *tam de alode quam de comparato, eadem postea repetendo, tam de hereditate parentum quam de comparato.* Vita Caroli M. apud Adhemarum, *ibique multitudo Saxonum baptizata est, & secundum morem, omnem ingenuitatem illorum & alodem manibus gurgierunt si amplius immutassent, quæ eadem Reginoni, ut perderent ingenuitatem & hereditatem dicuntur.* Traditionum Fuldenf. lib. II. Abatissa Emhil donat *propria hereditatis suæ terram in diuersis videlicet locis, tam de paterno quam & de materno iure ad me pertinentem.* Alibi sæpe *paternum aut maternum alode.* Rhenanus & Vadianus arbitrantur *Alodij* vocem inde natam, quod ea bona familiis velut coagmentata & coniuncta essent, à Germanica voce *antodr.* Tentari posset ab alia Germanica voce originem ducere, *Ald* quæ vetus antiquumque declarat, auctore Auentino in Glossario. quæ notatio ad hereditatis nomen, & paternam terram proximè accedit. Tandem vero & comparatum alode dictum, & generaliter omnis proprietas hoc censita nomine, ut ad Capitula obseruat sæpe nominatus vir magnus FR. Pithæus. In Adnunciatione HLudouici R. *Et illorum alodes de hereditate, & de conquestu, & quod de donatione nostri senioris habuerunt.*

DRAPPIS.] Synodi Pistensis anni MCCCLXIII. cap. I. *Et sicut quando solemus de istis frequentibus itineribus reuerti ad mansiones nostras de ronsi & decaluati, cum drappis & calceamentis depannatis, &*

in nos reficimus & reparamus Variar. Formul. cap. VIII. & XIII. *aurum & argentum & drapalia.* Quod panni seu vestimenti genus, hodie nomen apud nos retinet, *drap.*

PRÆCEPTVM DE LÆSIVVERPO PER CAP. MANVM REGIS.] Formula est traditionis, XIII. per quam possessio in palatio & in regis præsentia transfertur.

FIRMISSIMVM.] Quod enim in præsentia Principis actum est omnes solennitates superat. Immo qui *testamentum Regis* (id est instrumentum) *absque contrario testamento falsum clamauerit, non aliunde nisi de vita componat.* Leg. Ribuar. tit. LXII. 7.

PER FISTVCAM.] Tradita videlicet festuca in signum translatae possessionis. Multis quippe tum utebantur traditionum symbolis, per glebam, siue terram & herbam ut loquuntur Formulæ incerti auctoris cap. XIX. & XLIII. per virgam aut baculum, Vetus venditionis instrumentum apud Briffonium Form. lib. VI. *Tu pascuti fuste illum inuestito, tu segniti fustem manu capio,* & aliàs sæpe: per chirotecam, Robertus Comes & Abas S. Martini Anno VII. regni Odonis R. *reddimus Dociacum, admoniti, ad eius sepulchrum veniens per quantum nostrum:* per librum ut ad Goffridum Vindocinensem obseruat vir eximie eruditionis Iac. Sirmondus, baculosque & chirothecas, & eiusmodi traditionum, symbola multa in tabulario S. Albini hodie quoque extare testatur: per anulum Comitis Vet. Form. *Genitor suus dimisit per fistucam & anulum ipsius Comitis, ipsi advocato tradidit in sua elec-*

mosyna: per cultellum cum cespite & festuca,
 Tabularium S. Benigni Diuionēsis, Fulcardus
 per *Vuadium* suum & cultellum suum cum festuca &
 cespite, coram presentia bonorum hominum, qui ibidem
 aderant se exutum fecit, & secundum legem suam
 missis beati Benigni publicè tradidit, Aldegario videlicet
 monacho & preposito eiusdem monasterij, & God-
 defrido nomine tenus monacho, res quas per precium
 Berthiloni corepiscopo & Abati, atque monachis eius-
 dem loci vendiderat, accepto librarum VII. pretio. An-
 no XXVIII. regnante Carolo R. Fisticæ vero fre-
 quens in eam rem vsus. Marculfus lib. I. cap.
 XXI. quod in presenti per fistucam eas eidem vsus est
 commendasse, lib. II. c. XIV. pars partii tradidisse, &
 per fistucam omnia partitum esse dixisse. Leg. Salica
 tit. XLVIII. vbi qui modus donationis faciendæ
 fuerit, & possessionis transferendæ traditur, &
 tit. LII. Frequentia huius traditionis ex facili-
 tate descendit, quod fistuca obuiam sæpe oc-
 currat. Id luculenter describitur in concessio-
 ne Guidonis Comitis Pictauorum, quam ego
 doctissimo viro Ioh. Belio Fontenaiensis apud
 Pictonas præfecturæ Aduocato Regio, lubens
 acceptam refero. Dignus profecto, qui in hanc
 rem exscribatur, locus. *Vobis & omnibus aliis ab*
hinc inantea permitto, concedo, & ad integrum resti-
tuo, terras easdem & cetera omnia cum omnibus pri-
stinis consuetudinibus sicut ipse & mater mea cum illi
senuerunt, & monasterio S. Trinitatis dederunt ut ha-
beatis & teneatis firmissimo stabilimento vos & poste-
ri vestri. Tunc inclinavit se Comes, & accepit VIRI-
 DEM SCIRPVM, nam domus recenter erat ius-
 cata, sicut solemus facere quando aliquem persona pr-

tenis vel Dominum suscipimus, vel amicum. Tunc inco ipso, non tam donum faciens quam restaurati-
nem, dedit duobus fratribus qui presentes aderant, id
est domno Claro & fratri David, &c. Anno ab incar-
natione Domini MLXVIII. Indict. VII. X. KL. Iunij.
Acta est ista concessio à venerabili Comite Pictauorum
Vidone infra terram quæ vocatur Maritima apud ec-
clesiam S. Saturnini.

VVERPISSE.] id est dimittere, & sic alium
vestire. Vita Caroli M. apud Adhemarum inge-
nitatem illorum, & alodem manibus gurpierunt: quo
loco in quibusdam exemplaribus non gurpie-
runt, sed *dulgtum* fecerunt scriptum esse VC. P. Pi-
thæus notauit, quæ verba eodem recidunt.
Chron. S. Benigni Diuionensis sub Rodulfo
R. Robertus Vicecomes in ipso placito, in præ-
sentia principum eosdem seruos vvirpuit & sancto
Benigno reddidit. Eò etiam referendum quod in
Form. XLII Incerti auctoris dicitur *de ipsis rebus*
se exutos esse dixisse, nam rem dimittendo & se
exuendo alium inuestibant. Quo Vverpiendi
verbo hodie vtimur, in iure enim dimittere,
desguerpir dicimus. Inde vidua in veteribus
Gallicis scriptis *la guerpie*, quasi relicta dicitur.
Froflart. Hilt. Vol. I. cap. CCXLI.

LÆSOVVERPISSE.] leg. Salicæ tit. XLVIII.
hæc traditur donationis forma quæ à Marcul-
fo non longè recedit, *in mallo*, &c. & sic *festucam*
in laicum eius iactet, & ipsi in cuius *laisum festucam*
iactauerit, in casa ipsius manere, & hospites tres susci-
pere, &c. FR. Pithæus ex vet. glossar. *in laisum*
in sinum interpretatur, huicque eleganter vul-
gare forense verbum *tendre le giron* refert. Ita-

que Lesouuerpisse est rem aliquam dimisisse, & alteri tradidisse festuca in sinum iactata.

ACCOLABVS.] Hæc enumeratio omnibus instrumentis adscripta est, vt exempla proferre frustra sit. Accolæ vero qui heic nominantur sunt coloni seu adscriptitij qui simul cū prædiis venibant, vt & de villicis, saltuariis, & actoribus apud Iurisconsultos exempla extant. Chartul. S. Martini cum hominibus ibidem commanentibus, quos colonario ordine viuere constitimus. Seruorum autem quæ fuerit apud Germanos veteres conditio, apertè declarat Tacitus: *Seruis non in nostrum morem descriptis per familiam ministeriis, vtuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit, frumenti modum Dominus, aut pecoris, aut vestis vt colono iniungit: & seruus hætenus paret.*

CAP.
XIV.

ERGO COGNOSCAT.] Si ad proximam præfationem hæc referas, absona & aliena erūt. Nam cum in superiori præfatione loci sancti fiat mentio, heic de illustri viro loquitur. Verum & hæc & quæ sequuntur ad primam & secundam præfationem referenda, quæ de donationibus à Rege fidelibus suis factis scriptæ sunt.

FARINARIIS] Farinarium pro pistrino dicit, vt & alij non pauci medijs sæculi scriptores. Leg. Salicæ tit. xxiv. 3. *si quis scusam de farinario alieno ruperit.* Tit. xxxiii. 3. *si quis viam que ad farinarium ducit, clauserit.* Diploma Caroli simplicis R. de S. Martini cœnobio, cum vineis, eulturis, syluis, pratis, farinariis. In Traditionibus Fuldensibus. lib. ii. totum & integrum, terris, syluis, campis, pratis, pascuis, aquis, molinariis, &c.

CONFIRMATIO PRO SÆCVLARI-
BVS VIRIS.] Confirmatio est à Rege con-
cessa, eius quod ab anterioribus Regibus, qui-
busdam personis ex fisco donatum fuerat, non
in beneficium seu feudum (morte quippe acci-
pientis finiebatur) sed in proprium, vt ad suc-
cessores etiam transfret. Quod ex his verbis
manifestum est, *& ipse & posteritas eius eam te-
neant & possideant, & cui voluerint ad possidendum
relinquant, vel quicquid exinde facere voluerint ex no-
stro permissu libero perfruantur arbitrio.* Theganus
Treuirensis Chorepiscopus De gestis Ludeu-
uici imp. c. XIX eius liberalitatis nomine Ludo-
uicum extollit, *in tatum largus vt villas regias, quæ
erant sui & aui & tritani fidelibus suis tradidit, eas
in possessiones sempiternas, & præcepta construxit
&c.* quæ tamen non rectè Falcetus de benefi-
ciis intelligit, & præter auctoris mentem feu-
dorum successionis & proprietatis inde dedu-
cit originem Antiquit. lib. VIII. c. XVIII. In char-
tular. S. Martini Turonensis extat eius dona-
tionis diploma Caroli simplicis R. Odoni Co-
miti factæ: *placuit fidelem nostrum de rebus proprie-
tatis nostræ donare, vt quicquid pro utilitate, iure pro-
prietario facere decreuerit licentiam habeat, & potesta-
tem faciendi, donandi, vendendi seu commutandi.* An-
no X regni Indict. XII. Narbona. Itemque alia eius-
dem Odonis, tum Regis Ebole Comiti. Sic
etiam accipio, *in alodium dare Synodi Melden-
sis cap. XLI.*

DÉ REGIS ANSTRVTIONE.] Ex hac CAP.
formula apparet antrusionem dici fidelem re- XVIII.
gis, qui se fidem ei seruaturum iuramento spo-

pondit. Quod & nomen indicat: Fidem enim *irev* hodie quoq. Germani vocant, vt & apud Auentinum *drou* & *dravv*, quæ non nisi pronuntiatione differunt. Itaque antrufiones fideles sunt, leudes vt passim Gregor. Turon. eos vocat, & Auctor Appendicis ad Gregor. siue is Idacius siue Fredegarius sit, aut vt sequens etas dixit vassi & vassalli. Inde Trufis leg. Salicæ tit. XLIII. 4. *si quis eum occiderit, qui in trufte dominica est, xxiv. denariis, qui faciunt solidos DC. culpabilis iudicetur.* Aliter vero in Reg. Ms. legis Salicæ, quæ Marculfo nostro præposita est concipitur, quod proximè huic formulæ accedit. *Si quis antrufionem dominicum occiderit malb. malebo, xxiv. denariis, qui faciunt solidos DC. culpabilis iudicetur.*

VNA CVM ARIMANIA SVA] Ita edidi, FR. Pithœum sequutus, qui ad tit. XLIII. leg. Sal. hanc formulam exscripsit: etsi Reg. exemplar non *arimania* sed *arma* habeat. Hæc certè aliquandiu vtrum eligerem, quod per arma iusiurandum olim præstitum memineram, itemque illud interpretari posse putarem, de eo qui armis ornatus, vt par erat, conspectum principis adit. Vicit me tandem auctoritas Pithœi, quam etiam ratio suadet. *Arimania* ergo heic pro familia vsurpatur. Sanè eo nomine seruorum seu colonorum speciem significari, multis ex instrumentis manifestum est. Vido imp. in legibus Francicis & Longobardicis adiectis tit. v. *Nemo Comes, neque loco eius Præpositus, neque sculdafius, ab arimannis suis aliquid per vim exigat præter quod constitutum legibus est, sed ne-*

que per suam fortunam in mansione arimani se applicet, &c. tit. VI. 2. Si ex precepto imperiali Comes locis ad defensionem patriæ suos arimannos hostiliter preparare monuerit, &c. Diploma Conradi imp. pro ecclesia Mutinensi, anno MXXXIX. apud Sigonium De Regno Italiæ lib. VIII. castella, villas, mansos, seruos, & ancillas, erimannos & erimannas.

IN MANV NOSTRA TRVSTEM ET FIDELITATEM VISVS EST CONIVRASSE.] Manibus enim datis more Francico, fidelitas promittebatur. Annales Pipini, insertæ Aimoini continuationi lib. IV. c. LXIV. Illuc & Tassilo Dux Bavariorum, cum primoribus gentis sue venit: & more Francico, in manus Regis in vassaticum manibus suis semetipsum commendavit: fidelitatemque tam ipsi Regi Pipino, quam filijs eius Carolo & Carlomanno iureiurando supra corpus sancti Dionysii promissit, qui locus fidelitatis illius morem apertè tradit, & Marculfum omnino illustrat. Sacramenti vero formulam qua cõceptis verbis super sanctorum reliquias iurabatur, ediderunt P. Pithæus VC. vna cum secundæ Regum familiæ historicis, FR. Pithæus in Glossar. & Falsetus Antiquit. lib. VI. c. V. ideoque non exscribo. Hominium id postea dictum est, cuius formulas posterioribus sæculis varij variè pro more regionis tradiderunt. Richardi Capuæ principis fidelitatis iusiurandum lib. I. Registri Gregor. VII. PP. extat. Vidēdi Fulbertus apud Iuonem Carnotēsem Decreti par. XII. c. LXXVI. Radeuicus. lib. III. c. XIX. lib. II. Feudorum. tit. VI. & VII. Gallica vero lingua pleræque Ciuitatum leges & Consuetudines, liber II. Ms. legū,

Parisiiorum & Aurelianensium, Butellerius in Summa Rurali. Sed vt ad Annales Pipi redeã scitè *seipsum commendauit* scriptum est, *se* namque *commendare* pro hominum seu fidelitatem facere tunc vsurpabatur. Hincmarus de Villa Nouiliaco (eruditorum etenim coniecturæ, qui huius opusculi eum auctorem faciunt libens accedo) *Processu denique temporis commendauit Donatus filium suum Gozelum Carolo Regi, cui in beneficium dedit Carolus villam Nouiliacum cum appenditiis suis. Nithardus lib. i. Qui omnes commendati eidem sacramento fidem firmauerunt. Concessionis præceptum à Ludouico imp. Hispanis datum. Nouerint tamen ydem Hispani sibi licentiam à nobis esse concessam, vt se in vassaticum Comitibus nostris, more solito commendent, Diuisio regni Ludouici pij. cap. vi. Sic etiam accipienda hæc verba, se illi committūt, apud Frodoardum ad an. 922. 924. & 940 Illud postremò obseruandum, fidelitatem hodie quidem feudi causa tantum præstari, tum vero, vt ex hac formula patet, etiã citra beneficium plerique eiusmodi sacramento fidem suam obstringebãt, seruitiumq; principi profitebantur, non tamen fortasse sine spe aliquod beneficium postea principe obtinendi. Solebant enim Reges his fidelib. suis beneficia seu feuda vacantia cõferre. Concessionis præceptum Ludouici imp. pro Hispanis, si beneficium aliquod quispiam eorum ab eo. cui se commendauit, fuerit consequutus, sciat, &c. Sangallensis De gestis Caroli M. lib. i. cap. xxii. de quodam episcopo: Hic habuit vnum vasallum non ignobilem cuius iurum valde strenuum & industrium, cui tamen ille, ut*

dicat

dicam aliquod beneficium, sed ne vnum quidem aliquando blandum sermonem impendit: vbi vafallum sine feudo & beneficio nominat. Vid. Capitul. lib. III. c. LXXIII. Possent & alia non pauca eiusdem rei exempla proferri.

TRVSTEM] id est fidem. Leg. Sal. tit. XLIII. Decretio Chlotarij R. cap. 3. Vnde *antrustio*, de quo antea.

V VIRGILDO SVO] Vvirgildus tum vocabatur pecunia quæ pro homicidio, aut alio delicto defuncti heredibus & propinquis soluebatur: fredum vero quidquid ex eadem causa fiscus capiebat. Nam apud Germanos veteres certa pecuniæ summa delicta æstimabatur, neque homicidium morte lui lex erat. Leg. Baiuuar. cap. I. tit. VII. 3. *Nulla sit culpa tam grauis vt vita non concedatur*, cap. II. tit. I. 4. *Vt nullus Baiuarius a lodem aut vitam sine capitali crimine perdat, id est si in necem ducis consiliatus fuerit, aut inimicos in prouinciam inuitauerit, &c. Cætera vero quæcumque commiserit peccata, quousque habet substantiam componat secundum legem.* Vides facinorosos nec vita nec bonis priuari, nisi in maiestatis crimine, in cæteris pecuniariam fuisse pœnam, quæ *compositio* dicebatur. Idem in reliquis eiusdem æui legibus obtinet. Morem hunc antiquissimum obseruauerat Tacitus: *Suscipere tam inimicitias seu patris seu propinqui, quam amicitias necesse est. Nec implacabiles durant. Iuratur enim homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem vniuersa domus.* Ideoque frequenter in vet. legib. & capitulis hæc verba reperias *de vita componat*, & Capitul. lib. III. cap. X.

si quis conuictus fuerit periurij, perdat manum aut redimat. Vveregildus igitur compositio dicitur quæ propinquis præstatur luendi homicidij, aut alterius criminis causa. Præter vett. leg. in quibus sæpius id occurrit Capitul. lib. iv. c. xiii. c. xv. cap. xviii. Qui hominem publicam penitentiam agentem interfecerit, bannum nostrum in triplo componat, & vuirgildus eius proximis persoluator. Burchardus in lege Familix. Ius erit familia, vt de vuergeldo fiscalini hominis quinque librae ad cameram reddantur, & duæ librae & dimidia amicis eius contingant. Item vuergeldum reddat, & cum proximis pacem faciat. In Vvillielmi Normanni Angliæ R. Legibus apud Rogerium Houedenum Annal. par. post. in Henrico II. Vvere suum id est pretium redemptionis suæ soluat. Inde triniungeltum, & niungeldum pro triplici & nona compositione in legib. Baiuuar. tit. ii. c. xiii. & tit. viii. c. i. & ii. Leg. Alaman. tit. vii.

SOLID. DC. ESSE CVLPABILEM.] quæ Salica & magna est compositio, Leg. Sal. tit. xl. & passim. Pragmaticum Regum Lotharij & Ludouici pro ecclesia Parisiensi. Si forte calliditate iudicis, aut alicuius personæ, ipsæ immunitates alicubi inruptæ fuerunt, priscorum lege id est solidis dc. mulsetur.

CAP.
XIX.

PRÆCEPTVM DE CLERICATV] Iam monuimus præceptum apud Gregor. Turon. Marculfum & alios pro diplomate principis accipi. Præceptum igitur de clericatu heic dicitur Regis epistola qua licentiam alicui concedit vt clericus fieri possit. Nam absque principis consensu clericos ordinari mos non erat.

Quod apertè hæc formula testatur. Synodi Aurelianensis l. c. vi. De ordinationibus clericorum id observandum esse dicimus, ut nullus secularium ad clericatus officium præsumat accedere, nisi aut cum Regis iussione, aut cum iudicis voluntate. Eius rei ratio redditur à Carolo M. apud Ansegisum lib. i. c. cxx. ubi id quoq. renouata cõstitutione sancitur. De liberis hominibus, qui ad seruitium Dei se tradere volunt, ut prius hoc non faciant, quam à nobis licentiam postulent. hoc ideo quia audimus aliquos ex illis non tam causa deuotionis hoc fecisse, quam pro exercitu, seu alia functione regali fugienda. Quosdam vero cupiditatis causa ab his qui res illorum contempserunt, circumuentos audimus, & hoc ideo fieri prohibemus.

IN PVLETICO PVBLICO CENSITVS NON EST] Pithæus ad tit. xxvi. Leg. Sal. hanc particulam exscribens *polyptico* legit, rectius sanè & concinnius. Sensus namque huius loci hic est Regem licentiam alicui dare clericum fieri, si quidem ingenuus sit, non seruus publicus, aut colonus, siue adscriptitius, qui in publicis rationibus seu polyptychis census & inscriptus non sit. quò pertinet Synodi Rhemenfis sub Sonnatio episcopo decretum, apud Flodoard. Hist. Rhem. lib. ii. c. v. *Hi vero quos publicus census spectat, sine permissu principis vel iudicis se ad religionem sociare non audeant.* Rationes autem publicæ polyptycha dicuntur. In leg. ii. De discussoribus. Cod. Th. quæ initio impp. *polyptica*, dixerant in fine eadē *ratiocinia publica* vocant, quod ibidem etiã rectè Anianus interpretatur. Vegetius De re militari

lib. II. c. XIX. Cassiodor. Variar. lib. V. c. XIV. Plenè autem de polyptichis agit Magnus Cuiacius Obseruat. lib. IV. c. XXVII.

COMAM CAPITIS SVI TONSVRARE] Comam namque clerici ordinandi deponabant. Greg. Turon. lib. III. c. XVIII. de Chlodoualdo Chlodomeris R. F. *sibi propria manu capillos incidens clericus factus est*: lib. IV. cap. IV. de Macliavo Britanno, *Venetiam urbem expetit ibique tonsuratus & episcopus ordinatus est. Mortuo autem Chanaone hic apostatauit, & demissis capillis uxorem quam post clericatum reliquerat, cum regno fratris simul accepit*: hic enim Macliavus cum clericatu renuciare vellet, demisit capillos, id est comam nutrire cœpit. Inde plerisque synodis cauetur ne clerici comam nutriant. Labet hec obiter adnotare, cum Childebertus & Chlotarius RR. de fratris filii interficiendis consilium caperent, Clotildæque matri utrum illos tonderi an interfici mallet, nuntiarent, tonderi non accipi ut clerici, aut monachi fierent, ut plerique intelligunt, sed an vellet eos à regni successione remoueri, incisa cæsarie, quam prolixam, & venustè comptam Reges, Regique tum principes aiebant. Id apparet ex his apud Greg. Turon. verbis, lib. III. c. XVIII. *utrum incisa cæsarie, ut reliqua plebs habeantur.*

CAP. XX DE DIVISIONE VBI REGIS ACCESSERIT MISSVS.] Familiæ erciscundæ iudicij formula est, qua Rex diuidendæ hereditatis causa, ad petitionem partium missum sum delegat. Huc planè facit Gregor. Turon. locus lib. IX. c. XXXIII. *in qua causa Theutarus presbyter,*

qui nuper ex referendario Sygiberti regis conuersus presbyterij honorem accepit, accessit ut hanc diuisionem iuxta regis imperium celebraret. Illud constat iure Romano Prætores coheredibus, aut aliis uolentibus à communione discedere, arbitrum dedisse.

ET DECIMA ILLIUS SVMPVS LITIS] in Ms. uitiôsè scriptum erat *sumtellis*, cuius loco *sumptus litis* reposui, quod & scripturæ uestigium & sensus ipse suadebat. Sententia igitur est, Regem decimam illius litis, sumptuum seu expensarum nomine fisco suo quacumque de causa debitam, alicui donare & concedere. Olim namque apud Romanos necessaria erat ex parte actoris cautio decimæ partis litis, calumniæ nomine, qua initio litis cauebat actor ni uicisset reo decimam præstitum iri. Extât in consultatione ueteris Iuriscōsulti constitutio Diocletiani ex Cod. Hermogeniano (quam inde etiam exscribit Cuiacius Obseruat. vii. c. vi) quæ eius repromissionis decimæ partis meminit, *quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulata calumniæ decimæ partis eius quod competit, tibi condemnari eum desiderare potes.* Cuius cautionis specimen præbet cap. xxix. Formular. Legis Romanæ. Hanc obsoletam sustulit Iustinianus leg. ult. §. antiqua. Cod. De iureiurand. propt. calum. dan. §. Hæc autem Institut. De pœna temerè litigant. eandemque postea reduxit non abolito calumniæ iureiurando Nou. cxii. Decimam igitur litis apud Fræcos receptam fuisse probat hæc formula, quæ à Romanis acce-

pta in tantum inualuit, vt non aliæ litium expensæ multis sæculis in vsu fuerint præter decimam rei in iudicium deductæ, & pecuniariam mulctam quam emendam dicebant: vt auctor est Petrus Fontanus, qui B. Ludouico R. claruit, cuius ea de re vetus quoque constitutio extat. Tandemque decreuit Carolus IV. R. vbi que illud obseruandum, vt victus victori in expensas teneretur, non in prouinciis tantum vbi ius scriptum pro legibus erat, quod optimus doctissimusque senex Ant. Oisellus obseruauit Manual. lib. VI. Id porro heic singulare est decimam litis fisco præstari solitam, verum sic accipio vt sportularum & iudicij nomine pars illius decimæ fisco competeret. Sane vetustissimo Romano iure quidpiam non dissimile obseruatum ex Varrone & Festo elici potest. Sic enim ille De lingua Latina lib. IV. *Ea pecunia quæ in iudicium venit in litibus, sacramentum à sacro. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus vterque quingentos æris ad pontem deponebant: de aliis rebus item certo alio legitimo numero assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat, victi ad ararium redibat.*

CAP. DE CAUSIS ALTERIUS RECIPIENDIS.] Vetustissimo Romano iure non licebat per procuratorem agere, Instit. De his per quos agere possumus, sed postea receptum est in plerisque causis per procuratores etiam experiri. Apud Francos vero illud nõ licuisse citra principis rescriptum, docet hæc formula, qua conceditur, vt quidam qui propter simplicitatem rebus suis superesse non potest per alterum

possit agere, quod & veteribus Romanis non ignotum. Auctor ad Herennium lib. ii. *Ex aequo & bono ius constat, quod ad veritatem & utilitatem communem videtur pertinere: quod genus, ut maior annis LX. & cui morbus causa est, cognitorem det.* Illud longo post tempore apud nos obtinuisse, ut præter Regem nulli procuratoris habendi absque principis consensu, facultas suppeteret testantur Io. Faber ad §. Vniuersitatis Instit. De rer. diuis. & Brolius in stylo Parlam. Innocentij quoque III. PP. rescriptum ad scholares Parisienses, qui procuratoris constituendi licentiam ab eo petierant, hanc habet ex more Francico dubitandi causam, cap. quia in causis De procurator.

CLEMENTIÆ REGNI NOSTRI PETIT] Eadem ratione & ecclesiarum aduocati seu defensores à principe petebantur. Benedictus Leuita Capitul. lib. v. c. xxxi. & lib. vii. c. cccviii. Chlotarius R. in Chrono. Besuensi, Vvaldalenus Abas petiit à nobis, ut illustris vir Gēgolfus omnes causas ipsius monasterij ad prosequendum & redintegrandum deberet recipere. Cui nos hoc beneficium præstitisse cognoscere. Quapropter per præsens hoc præceptum iubemus, ut memoratas omnes causas ipsius monasterij, illustris vir ille ex nostro permissu licentiam habeat prosequi, & vnumquodq. ut iustum est restituat. sic tamen quandiu eorum pariter fuerit voluntas. Data xv. Kl. Sept. Anno viii. regni domni Chlotarij Regis.

IN VICE IPSIVS] qui propter simplicitatem, ut dictum est, rebus suis iuperesse non poterat. Sic accipienda in Legib. Andegauenfib. c. xl. *procuracion par non puissance.*

H h iij

ADMALLANDVM PROSEQVENDVM. QVE] Admallare id est ante iudicem vocare litigandi causa. Leg. Salicæ tit. LII. 2. *si adhuc supradictum debitum solvere noluerit, debet eum sic admallare, Rogo te iudex ut hominem illum, denominatum, gasachionem meum (i. aduersarium) qui mihi fidem fecit, de debito tali, denominato, secundum legem Salicam mihi eum adstringas. Tunc iudex dicere debet, Ego gasachium tuum illum in hoc mallo quod lex Salica habet. & tit. LIII. Secundum legem habeat admallasum. Inde hamallus leg. Sal. tit. XLIX. ista omnia ubi suus hamallus est. Quæ omnia, à Mallo seu placito, in quo iudicia fiebant, nomen habent, qua de re postea ad incerti auctoris Formulas.*

OMNES CAUSAS LVI] Lui corruptè pro illius infinitis locis occurrit, indeque dictio nostra lui, eodem omnino sensu, quod semel adnotasse sufficiat.

DIRECTVM FACIAT] nostris *droict*. Gregor. Turon. lib. IV. c. XIV. *desistite ab hac intentione, verbum enim directum non habemus.* Formula sacramenti fidelitatis apud Attiniacum facti, sicut Francus homo per recte esse debet suo Regi. Id à *recti* vocabulo mutuatum, ut *Curuo dignoscere rectum* apud Horatium, unde apud nos eodem sensu, *toit & droict*.

CAP.
XXII.

PRÆCEPTVM DENARIALE.] Manumissio hæc est per denarium præsentem Rege facta. Multis quippe modis apud veteres Francos manumissio procedebat, aut ante regem per denarium, cuius heic editur formula, aut in ecclesia per chartam seu tabulam, aut etiam per epistolam priuatam, quarum formulas, lib.

ii. & inter veteres alias videre est. Inde libertorū alij denariales, alij chartularij, seu tabularij dicti. Benedictus Leuita Capitul. lib. vi. cap. ccviii. ex Pipini Italiæ R. legibus tit. x. *Homo denarialis non antea hereditare in sua agnatione poterit, quam vsque ad tertiam generationem perueniat. Homo chartularius similiter faciat. & manumissio quidem per denarium ex lege Salica, Ribuaria, aut alterius aduentitiæ gentis descēdebat, per tabulam vero seu chartam in ecclesia secundum legem Romanam fiebat, & eadem ratione manumissi per chartā lege Romana vtebantur: illa vero libertatis datio per epistolam priuatam, ex domini manumittentis gente, legem sumebat. Leg. Ribuar. tit. Lix. & tit. Lx. qui de tabularijs, id est per chartam manumissis inscribitur, & tit. Lxiii. vbi plura de manumissionib. & earum forma. Apud Longobardos quatuor manumissionū species erant. Leg. Longobard. tit. xci. Luitprandi R. tit. xxxiv. & Astolfi R. tit. viii. De manumissione in ecclesia, aut per epistolam postea agitur: Hæc vero de qua nunc Marculfus, solenniter auctoritate regis, eoq. præsentem, iactato denario per manum seu domini, seu alterius celebrabatur, vt hæc formula ostendit. Eius etiam in veteribus instrumentis aliquot extant exempla. In veteri charta ecclesiæ Lugdunensis apud FR. Pithœum ad Leg. Sal. tit. xxviii. *Seruum iuris vestri manu propria, & manu illius excutientes denarium, secundum Legem Salicam, liberum, cum omnibus quæ habet vel adquisierit, fecimus. Quibus addere placuit & aliud exemplum nondum**

editum ex tabulario S. Martini Turonensis: Carolus imperator Augustus &c. Adalgarius Leuita petiit, vt imperiali more præceptum fieri iuberemus. Decernimus vt more prædecessorum nostrorum, imperatorum & Regum, à manu ipsius Leuthardi denarius excutiat, vt à præfenti die idem Leuthardus, semper & vbique omnibus locis liberatus valeat vti propria potestate absque alicuius resultatione, aut contradictione, & quoque ei libuerit omnibus modis liber & velut nobili prosapia genitus esset, liberaliter per nostram auctoritatem pergat: Hanc præceptionem manu nostra firmauimus, & annulo nostri imperij sigillauimus. Amalbertus notarius ad vicem Auberti archicancellarij. Data xv. Kl. Iulij Anno incarnationis dominicæ DCCCLXXXVI. Indictione v. imperij Caroli VII.

IACTANTE DENARIO] pro iactato denario, vt sæpe nuncupante pro nuncupato. Igitur excutiebatur nummus de manu ipsius serui qui manumittebatur, vt ex locis supra exscriptis apparet: qui nummus vel argenteus, vel aureus erat, nullo prorsus discrimine. Id enim pro forma & dicis tantum causa, vt apud Romanos in mancipatione. Vet. Formul. apud FR. Pithœum. Nos vero manu propria excutentes de manu supradicti N. denarium vel nummum, vel argenteum, vel aureum, vel dragmam, vel sestertium, vel minam, &c.

SECUNDVM LEGEM SALICAM] Caput hoc legis Salicæ non extat, eius tamen mentio fit tit. xxviii. Si quis seruum alienum ante regem per denarium ingenuum dimiserit. Ex quo & aliis plerisque argumentis coniiicere licet

multo plura fuisse legis Salicæ capita, quam quæ ad nostram memoriam peruenerint. Eodem modo in formulis Incerti auctoris cap. XLVII. *postea ante dominum illum Regem iactato denario secundum Legem Salicam te ingenuam dimisi.* In charta ecclesiæ Lugdunensis apud Pitheum *excipientes denarium secundum Legem Salicam.* Ibidem *Vet. Formul. secundum Legem Salicam eum liberum dimisimus, & ab omni iugo libertatis absolimus.* De eiusmodi manumissione per denarium ante regem, est etiam titulus specialis in lege Ribuaria tit. LIX. vnde apparet non Legis Salicæ propriam fuisse, sed & aliarum legum. *Si quis, inquit, libertum suum per manum propriam, seu per alienam in presentia regis secundum legem Ribuariam ingenuum dimiserit per denarium, &c.*

SICUT ET RELIQVI MANSOARIJ]
 Mansoarij heic dicuntur, qui aliis manentes, siue commanentes, & villici *παροικιοι*, mansi, seu mansarij, coloni denique, totidem namque vocabulis appellantur. Mansuarij in continuat. Aimoini li. v. c. xxx. vbi de Normannici tributi exactione à Carolo Caluo R. *ut de mansis indominicatis solidus vnus, de vnoquoque manso ingenuo quatuor denarij de censu dominico, & quatuor de facultate mansuarij: de manso vero seruili, duo denarij de censu dominico, & duo de facultate mansuarij, quo tamen loco Falcetus non rectè mansum pro homine accipit, disertè enim ibidem cauetur de censu fundi, seu mansi nomine exigendo, & de facultatibus & bonis hominum aliud tantum, hoc est tributum & rei & personæ.*

Manfus enim villula est coloni vnus habitationi propria, de quo ad Varias Formul. plenior erit dicendi locus. Illud quoque ex hoc continuation. Aimoin. loco aduertendū, manfos & eorum mansuarios seu colonos, alios liberos, alios seruales esse, vt & in Flodoardi appendice *mansingenuiles & vestiti* memorantur: cuiusmodi fuisse illos de quibus nunc sermo est, probat manumissio per denarium, colonariæ tamen conditionis: coloni namque iure Romano liberi sunt & res proprias habent Leg. i. De præd. tami. Leg. xviii. De agricolis & cens. lib. xi. Cod. terram tamen dimittere non possunt, nec etiam potest prædium vendi receptis colonis, Leg. ii. eod. tit. De agricolis. Itaque concessa non fuit plena libertas, per quam à loco recedendi, & quamlibet partem petendi facultas dabatur. *Mansuarios* dixit Rotharis Longobardorum R. tit. xlix. & cvi.

CAP.
XXIII.

CHARTA DE CAUSA SVSPENSA.]
Vt dum reipublicæ causa quis abest, lites & negotia aduersus eum conquiescant. Leg. Salicæ tit. i. 4. *Si in iussione regis fuerit occupatus maniri nõ potest, quæ tamen absunt à Reg. Ms.* In editione Germanica, *si in dominica ambascia fuerit occupatus maniri non potest: & in Consuet. Hannonæsi, si eum aut infirmitas, aut ambascia dominica detinuerit.* Hæ litteræ hodie quoque ex causa conceduntur, easque litteras status vulgo nuncupamus. In constitutione Philippi Augusti R. De decimis & crucis expeditione apud Rigordum *Nullus crucem habentium siue clericus, siue miles, siue alius quilibet alicui respondebit super hoc rinde*

tenens erat ea die, qua crucem assumpsit, donec ab itinere suscepto redierit.

SVORVMQVE AMICORVM AVT GASINDORVM.] Gasindos pro servis aut fidelibus accipio, qui dominis suis perpetuò adhærent eisque iugiter ministrant: quod ex Marculfo ipso colligi potest, lib. II. cap. xxxvi. in lemmate, *si aliquis seruo suo gasindo suo aliquid concedere voluerit: initioque capitis ita scriptum est, iustissimè nostris subleuantur muneribus, qui nobis fideliter & instanti famulantur officio. mox fideli nostro illi. Pro respectu fidei & seruitutis, quam circa nos impendere non desistis. Gasindorum porrò vocabulo vtitur Rachis R. in legibus Longobardicis. tit. VI. 4. Si enim quicumque liber homo, in seruitio de gasindio regis, aut de eius fidelibus introierit. In iisdem Legibus Rotharis R. tit. xci. 13. si aliquid in gasindio ducis conquistit. In legibus Pipini Italiae R. tit. xiv. si forsitan attenderit ad gasindium, vel ad parentem, aut ad amicum suum.*

SEV VNDECVNQVE IPSI LEGITIMO REDIBIT MITTIO] sic scriptum non hoc tantum loco, sed & bis capite sequenti, corruptè quidem & nu'lo sensu. Itaque difficilis emendatio, præsertim in eiusmodi auctoris, vbi cauendum ne menda purgando auctoris faciem immutes, quod in Marculfo agere religio fuit. Lucem vero affert formula quæ sequitur, *si aliqua causa aduersus eum vel suo mittio surrexerint: vbi mittio pro misso scriptum esse clarum est. Sententia igitur huius loci hæc est, vndecumq. aut ipse vt alterius procurator tenetur, aut ipse etiam procurator, horum omnium*

CAP.
XXIV.

causas donec reuertatur suspensas esse.

CHARTA DE MVNDEBYRDE REGIS] Mundeburdium Germanis scriptoribus tutela est seu defensio & tuitio, vnde & hæc formula: qua princeps episcopo, aut abati tuitionem & defensionem suam impertit, ne à quibuslibet infestentur, atque etiam vt eorum causæ in palatio tantum decidantur concedit: quibus non admodū dissimilia sunt diplomata quæ adhuc hodie ecclesiis dari moris est, eaque dicuntur, *lettres de garde gardienne*. Nam & ex hac formula patet, ecclesiis vt plurimum eiusmodi defensionem tribui. Vnde & Caroli Martelli maioris domus Mundeburdij Bonifacio episcopo dati diploma extat in Pithœi Glossar. in ver. *Missus sancti Petri*, quod huic formulæ plane genuinum, iisdemque clausulis constat Synodi Meldensis c. XL. *Providendum est regie maiestati, vt monasteria, quæ ab hominibus Deum timentibus in sua proprietate constructa, prædecessores illius, causa defensionis & mundeburdi susceperunt, vt libera libertate, remota spe hereditaria de illorum propinquitate, ibidem religio obseruaretur, & nunc in allodium sunt data.* Eadem decernuntur in Synodo Ticinensi sub HLothario & HLudouico an. DCCCL. apud Canisium c. XVI. *Suggerendum est beatissimis imperatoribus, quia hi qui monasteria & synodobia sub defensione sacri palatii posuerunt, ideo fecisse probantur, quod à nullo melius, quam à summis potestatibus protegenda crediderint, &c.* quæ Synodus Regiaticina à Canisio inscribitur, & de loco inquirendū censet. Ego Ticinensem dixi, quæ regni Longobardici seu Italici regia erat, quod & initium

synodi indicat in vrbe regia ticino, quæ verba distincta nullam dubitationem relinquunt: hæc obiter. Synodus Confluentina an. DCCCLX. quæ Caroli & Ludouici RR. fœdera continet. *Voluimus vt ecclesie & casa Dei, & episcopi, & Dei homines clerici & monachi & nonna, talem mandeburdem & honorem habeant, sicut tempore antecessorum nostrorum habuerunt.* Sanè Gallici episcopatus in regia tutela & defensione perpetuo fuerunt, adeo vt extremis Carolinæ stirpis temporibus, & initio tertriæ regum familiæ, iure regio ciuilibus bellis imminuto, omnibus occupatis, episcopatus tamen in tutela & protectione regum manserint. Chronicon Andegauenſe de Neustria Hugoni Abati concessa sub Carolo simplici R. *Iste itaque tractus cum ei datus esset ad integrum cum ciuitatibus & comitatibus & abatiis castellisque præter episcopatus solos, qui in regia dominicata retenti sunt.* Rigordus in Philippi Augusti Vita. Nec vero ecclesiis tantum mundiburdium dabatur, sed & aliis personis, vt viduis & orphanis. Capitul. lib. vi. cap. ccxxiii. *Vt vidua, orphani, & minus potentes sub Dei defensione & nostro mundeburde pacem habeant, & eorum iustitias acquirant.*

SVB SERMONEM TVITIONIS NOSTRÆ VISI FVIMVS RECEPISSE] Sic in verbo regis esse Leg. Sal. tit. xiv. & tit. lix. *rex ad quem manitus est extra sermonem suum ponet: quæ tamen quodammodo diuersa sunt.* Nam in verbo Regis quis recipiebatur ne ab inimicis lædi aut interfici posset.

Gregor. Turon. lib. ix. c. xix. *regina Brunichildis in verbo suo posuerat Sicharium & C. Aginnum propterans epistolam eius elicuit, ut à nullo coningeretur. Eod. lib. c. xxvii. de Guntchranno R. qui puellæ quæ Amalonem Ducem vim sibi facientem occiderat præceptionem tribui iussit, ut in verbo suo posita à nullo vnquam parentum defuncti illius molestiam pateretur. His respondet tuitionis formula apud Cassiodor. lib. vii. cap. xxxiv. diuersorum te quemadmodum quereris, dispendiis sauciatum, in castra defensionis nostræ clementer excipimus, &c.*

SUB MVNDEBVRDE VEL DEFENSIO-
NE] Mundeburdium, ut diximus, tutela est, & Longobardicis legibus fœminarum tutor *mi-
doaldus & mundius* dicitur: veteribus Francis *mainbour & mainbournie* pro tutela vel cura: apud Frossartem Vol. i. ca. clv. *fussent en garde, baille, tutelle, cure, manburnie.* Burchardus Decretorum lib. xix. ex Pœnitentiali Romano: *Rapuisi uxorem tuam, & vi sine voluntate mulieris, vel parentum in quorum mundiburdio tenebatur illam adduxisti.* Sæpe etiam in eiusmodi litteris pro mundiburdio tuitio & defensio dicitur. Gregor. Turon. lib. ix. c. xx. in pactione regum apud Andelaum: *ne à quocumque, vllò vnquam tempore conuellatur, & sub tuitione ac defensione domni Childeberti, &c. debeat possidere.* Sic & in priuilegio Ludouici & Lotharij pro Corbiensi cœnobio, *ut ipsum monasterium sub nostro munimine & defensione, cum cellulis sibi subiectis & rebus vel hominibus ad se pertinentibus confirmare fecissemus, mox sub tuitiouis atque immunitatis nostræ defensione.* Ex quibus etiam liquet tuitionis clausulam frequentissimè im-
mu-

munitatis priuilegio insertam fuisse, vt & supra cap. III. Otthonis Magni diploma pro ecclesia Mindensi, *anteriorum Regum conscripta, quauit ipsi præfata ecclesiæ res; cum omnibus in ipsis rebus consistentibus sub illorum reciperent mundeburdo. postea, mundeburdum & tuitionem nostram.*

TANTVM IN PALATIO NOSTRO }
Sic edidi & postulabat sensus, nam in Ms. vitiôsè *tam in palatio* legitur. Huc facit locus synodi Ticinensis supra exscriptus, *sub defensione sacri palatij.*

QVAS IN PAGO] legendum *qua.*

PROLOGVS DE REGIS IVDICIO] Re- CAP.
ges nostros olim proprio ore ius dixisse notum XXV.
est, episcopis & proceribus adsidentibus, præsertim de maioribus causis, & inter episcopos, abates, comites & potentiores personas. Capitul. lib. III. c. LXXVII. lib. V. c. CLVI. & de vassis & fidelibus suis, lib. III. c. LXIV. lib. V. c. XLVI. item ex causa prouocationis, aut negati vel diu dilati iudicij à comitibus, lib. V. c. CXLI. lib. III. cap. VII. & cum quis iudicatum facere negligit, aut se iudicio sistere recusat, lib. II. cap. XIX. Marculfus lib. I. c. XXVI. XXVII. & XXVIII. tū demum de neglectu regalium constitutionum & decretorum, & ex variis causis, de quibus aliàs singillatim. Illud est quod sæpissime hic auctor *in palatio causam prosequi.* Verum ex his quædam à rege ipso iudicabantur dum ius dicebat: quædam vero Comes palatij vice regis episcopis etiam & proceribus adsidentibus finiebat, & nihilominus regis nomine iudicata inscripta erant; ac si ipse iudicasset. Huius itaque iudicij for-

mula nunc exhibetur, præfationis videlicet, nã rei iudicatæ tot formulæ quot negotia. Nos antiquitatis causa integrum Regis iudicium in causa abatis S. Benigni Diuionensis exscribemus. Veritatem enim & rem gestam repræsentat, quam adumbratam formula tradit, præsertim cum illud ipsum instrumentum visum & laudatum animaduertim à Io. Tilio rerum nostrarum peritissimo. Est igitur eiusmodi in Chronico Diuionensi, quod litteratissimi viri Caroli Labæi beneficio videre contigit.

CHLOTARIUS REX FRANCORVM
 VIR INLVSTER Quotiescumque altercantium
 iurgia Palatij nostri iudicia, nostrorumque fidelium ac
 ecclesiarum seu sacerdotum pro quarumcumque rerum
 negotiis noscuntur aduenire, oportet nobis in Dei
 nomine iuxta legam seueritatem inquirere, ut deinceps
 nulla videatur questio renouari. Ideoque cum nos in Dei
 nomine Masolaco in Palatio nostro, vna cum apostolicis viris
 patribus nostris episcopis, optimatibus, caterisque
 Palatij nostri ministris, necnon & Andobello Palatij
 nostri Comite, qui de ipso ministerio ad præsens nobis
 deseruire videbatur, ad vniuersorum causas audiendas,
 in istoque iudicio terminandas resideremus, Aduenientes
 ibi actores basilica domni Benigni, qua est sub oppidum
 Diuione constructa, vbi ipse preciosus martyr in corpore
 requiescit, & vir venerabilis Vulfecbrannus ab ipse
 videtur, videbantur repetere à quibusdam hominibus,
 dicentes quia antea tempo bene recordationis parens
 noster dominus Guntchramnus quondam

rex per testamenti sui paginam ad ipsam basilicam sancti Benigni villam nuncupatam Elariacum cum adiacentiis, vel omni re ad se pertinente concessisset: & ipsi homines infra ipsum terminum commanentes, ex parte maxima plurima peruassissent, vel ad suam partem contradicerent, & reditus terra partibus ipsius basilicæ reddere contemnerent, & sylvas de ipso agro deuastassent, & terram exinde, aut prata per loca plurima inuassissent, vel vineas plantassent, aut calmas rupissent: E contra illi dicebant, quod ipse princeps dominus Guntchranus per præceptionem quam in præsentem protulerunt relegendam, in antecessores parentes eorum firmasset: Vbi continebatur quod ab eo tempore quo ipsum agrum Elariacum iam dictus princeps ad memoratam basilicam sancti Benigni contulerat, per munificentiam ipsius principis promouerant, (leg. promeruerant) ut quicquid ex successione parentum habebant, hoc nunc ipsis confirmatum esse deberet. Interrogatum est à nostris proceribus, si cessionem ipsius domni Guntchranus, aut aliorum principum, seu alia instrumenta de ipso agro habebant an non, in præsentem edicere debebant. Sed ipsi professi sunt ad præsentem, quod aliud instrumentum nullum vel firmationem magis exinde non haberent quam quod præsentabant. Vnde & ipsis confirmationibus relectis & percursis, inuentum est à fidelibus nostris quod nullum detrimentum vel præiudicium ipsa basilica domni Benigni de ipso agro Elariacensi exinde non pateretur. Etiam & pactiōnem præsentabant, qualiter antecessor supradicti Vulfehrāni, Richimarus quondam abas, seu & apostolicus vir dominus Berthoaldus episcopus, vna cū ipsis, vel parentes

eorum de parte maxima de infra termino ipso Elariacense contentionem maximam habuissent: & ipsas terminaciones perambulassent & signa posuissent. Proinde nos taliter vna cum nostris proceribus in quantum illustre vir Andebaldus Comes palatū nostri testimoniauit, constituit decreuisse, vt dum hæc causa inter ipsos sicut superius continetur taliter acta, vel inquisita fuisset, per ordinem iubemus ipsum agrum Elariacense, quantumcunque dominus Guntchranus per testamenti sui paginam ibidem delegauit, postposita & calcata ipsa confirmatione vel reliquis [à domno Guntchranno] & successoribus principibus factis descriptionibus, ne deinceps per ipsos aliqua remoueri videatur causatio, sed quod hæctenus tenuisse videntur infra ipsum agrum Elariacense vel vbiicumque tam terris, curtis, casis, vineis, pratis, syluis, pascuis, aquis, adiacentibusque suis per alia loca cum omni iure teneant, possideant absque sollicitudine, absque alicuius repetitione: Sitque in Dei nomine ad partem sancti Benigni & promissorum subiectorumque eorum euindicatum omni tempore, & c. loci ac re (leg. eius loci ac rei) supra causatio. ABBIEINVS recognouit & dedit sub die IX. KL. Nouemb. in anno VIII. regnante domino nostro feliciter Amen. Airardus presbyter recognouit & subscripsit. Chlotarius ille filius erat Chlotouci Dagoberti F. vt idē chron. testatur, Guntchrannumque R. parentem vocat quod ex maioribus suis vnus, proauique patruus & loco patris fuerit.

VNA CVM DOMNIS ET PATRIBVS
NOSTRIS EPISCOPIS] Hi enim in iudiciis regi adfidebant, vt etiam notauit Tillius, qui rectè curiæ seu Parlamenti originem hinc

deducit, illudque ita durasse vsque ad Philippi Vallesij tempora, qui amplissimum Parisiensem Senatū à comitatu & consistorio principis separatū, edicto constituit. Huius quoq; iudicij episcopis & proceribus adstātibus forma refertur Antiquitatū Fuldēsiū lib. I. *Anno dominicæ incarnationis DCCCXXXVIII. ind. I. XVIII. KL. Julij facta est contentio Gozbaldi & Hrabani abatis, coram imperatore Ludouico & filio eius Ludouico & Carolo, necnon & principibus eius in palatio apud Niomagum oppidum constituto de captura, &c. presentibus Trugone archiepiscopo, Oigario archiepiscopo, Radolto episcopo, &c. Adalberto Comite, Helphrico Comite, Albrico Comite, Popone Comite, Gobaruino Comite Palatii, Ruadharto similiter Comite Palatii, &c. innumerabilibus vasallis dominicis.*

OPTIMATIBVS NOSTRIS] Ita nobilissimi & regni priores in Appendice Greg. designantur, Capitul. lib. I. c. cxxxii. *vt omnes episcopi, abates, abatissa, optimates & Comites, lib. v. c. v. per consilium sacerdotum & optimatum meorum.* Frequentissimè vero in Annalibus Fuldensibus à P. Pithæo & Mar. Frehero editis. Caroli Calui præceptum de fugitiuis S. Dionysij *statuimus cum communi consensu & consilio totius regni nostri optimatum.* Idem priores regni Gregorio Turonēsi, primates Appendici, maiores & seniores Hincmaro, proceres infra cap. xxxviii. Palatini in Roberti R. priuilegio pro S. Dionysij cœnobio, *ex sententia Palatinorum nostrorum adiudicauimus.*

PATRIBVS ILLIS] Repetitio, hoc est episcopis illis, qui patres ab ecclesia, dignatione meriti & sacerdotij dicti sunt. Urbanus PP.

ex Augustino apud Gratianum Distinction.
LXVIII.

REFERENDARIIS ILLIS] Referendarios Romani habuerunt, qui supplicum desideria principi referrent, simulque eius iussiones & responsa exponerent, Nouel. x. & cxiii. Cassiodor. lib. vi. cap. xvii. vbi eorum describit officium. Apud Francos vero diuersum quodammodo munus erat. anulum namque principis Referendarium tenuisse Gregor. Turon. ostendit lib. v. c. iii. Et eod. lib. cap. xl. Vrsicinum Vltrogotthæ reginæ Referendarium facit: subscriptionem etiam regiis litteris apposuisse idem testatur lib. x. cap. xix. vt Referendarium summi Cancellarij munus sustinuisse apud Gregorium dubitari non possit. Quod & Sigebertus scribit ad annum DCXXXVII. *Referendarius, inquit, dicebatur ad quem publica conscriptiones referebantur, vt per eum anulo seu sigillo Regis confirmarentur.* Eadem fere Aimoin. lib. iv. cap. xli. At cum plurium Referendariorum heic fiat mentio, & summorum Cancellariorum primæ regum familiæ diplomata reperiantur, suspicari licet hoc saltem tempore & postea Referendarios in aula Francica plures fuisse, qui scilicet libellos supplices & diplomata subscribenda regibus offerrent. Quod innuere videtur præceptum Dagoberti de fugitiuis S. Dionysij. *Landericus obtulit, Dagobertus Rex subscripsit: in præcepto immunitatis eiusdem cœnobij, Dado obtulit, & in diplomate Chlodouei Dagoberti F. Gerardus obtulit, Chlodouius rex subscripsit.* Nisi forte conicias ex referendariorum ordine vnum

aliquem anuli principis custodem fuisse. Hodie quidem Magistri libellorum supplicum eorum officio funguntur.

DOMESTICIS] de quibus ad lib. ii. c. vlt. commodius tractabitur.

SENISCALCIS] Annales Fuldenses sub an. DCCCXXXVI. *Carlus per Autulfum Senescallum missis exercitu Britones domuit.* Sic & Vita Caroli M. apud Adhemarum, & Sigebertus: qui Autulfus in continuat. Aimoini lib. iv. c. LXXVIII. *regia mensa prepositus* dicitur, eundemque Regino Prumiensis *principem coquorum* vocat: quo etiam officio functos sub tertia regum familia ex vetustiss. vernaculis carminibus obseruat Falcetus Origin. lib. i c. x. vt & plures extitisse, maiorem vero *dapiferum* tunc dictum etiam vexillum regium in acie detulisse. Robertus Monachus S. Remigij Rhemensis Histor. lib. iv. *Ipsa die Podiensis episcopus perdidit dapiferum suum, qui suae aciei deferre solebat vexillum.* Inter primas certè regni dignitates hanc fuisse declarant regum tertiæ familiæ diplomata, quæ quidem à dapifero cum quatuor aliis familiæ regiæ præcipuis ministris subscribi consueuerant. Ludouici VI. R. diploma donationis ad S. Dionysium. *Præsentibus ex Palatio nostro, quorum nomina subtitulata sunt & signa, S. Ancelli tunc temporis dapiferi nostri, S. Giliberti buticularij, S. Hugonis Constabularij, S. Vuidonis Camerarij, Stephanus Cancellarius relegendo subscripsit.* Anno MCMII. Innumera eiusmodi litterarum exempla passim reperiuntur, adeo vt vacante dapiferi seu Senescalli officio, subscriberetur in litteris *dapifero nullo.*

Guilelm. Tyrius Hist. belli sacri lib. iv. cap. v. *Alexius megadomestici dignitate (quem nos maiorem senescallum appellare consuevimus) fungeretur officio, ab imperatore secundus. Itaque non malè eos in Maiorum domus locum successisse obseruatum est, nam maioratum & senescalciam Hugo de Cleriis vocat. Quod munus præclare describit Hincmarus ex Adhalaro ep. iii. c. xxiii. Quæ videlicet cura, quamquam ad Buticulariũ vel ad Comitum stabuli pertineret, maxima tamẽ cura ad Senescallum respiciebat, eo quod omnia cetera, præter potus, vel victus caballorum ad eundem senescallum respicerent. Eius quoque iura ab Hugone de Cleriis traduntur, qui Ludouico VI. R. vixit, & post Godfridum Abatem Vindocinensem à doctissimo Iac. Sirmondo editus est. Hunc nos hodie Magnum Magistrum Franciæ dicimus, de quo plura apud Tillium & Falsetum.*

CUBICULARIIS] Gregor. Turon. lib. vii. c. xxi. *Eberulfum cubicularium Chilperici R. refert à Fredegunda accusatum, quod is principem occidisset, thesaurosque expilasset: vnde etiam apparet, thesaurorum curam ad cubicularium pertinuisse. Idem lib. x. cap. x. Chundonem Guntchanni R. cubicularium nominat. Plures fuisse ex hac formula & aliis locis manifestum est. Vnus vero cæteris præpositus fuit, de quo etiam superscripti loci Gregorij Turonensis accipiendi sunt. Eius officium latè ab Hincmaro exponitur ep. iii. c. xxii. (Camerariũ enim cum cubiculario eundem facio) De honestate vero palatii, seu specialiter ornamento regali, necnon & de donis annuis militum, absque cibo & potu vel equis,*

ad Regiam præcipuè & sub ipsa ad Camerarium pertinebat, &c. Videndi Tillius, & Falsetus Origin. lib. i. cap. xi. Porro hos omnes proceres & regie familiæ ministros regij quoque iudicij participes fuisse probat Lex Ribuar. tit. xc. *inbe-
mus ut optimates, maiores domus, domestici, comites,
grafiones, cancellarij, vel quibuslibet gradibus sublimati
in prouincia Ribuar. in iudicio residentes munera ad
iudicium peruertendum non recipiant: quod si quis in
hoc deprehensus fuerit, de vita componat.* Quod antè
constituerat Gundebaldus R. in præfat. Legum
Burgundionum.

COMITE PALATII] Hoc officio functos
reperio Trudulfum & Romulfum apud Greg.
Turon. lib. ix. c. xii. & cap. xxx. Aigulfum sub
Chlodoueo Dagoberti F. R. in diplomate eius-
dem regis, Andobellum sub Chlotario eius fi-
lio: sub Carolo M. Anselmum, Vvoradum, sub
Ludouico Reginarium, Adhalardum, Bertri-
cum, & sub Carolo Caluo Fulconem, Bernar-
dum & alios. In quo versaretur horum officium
plenè tradit Hincmar. ep. iiii. c. xxi. in finiendis
scilicet controuersis quæ ad palatium defere-
bantur, & ut si quid in legib. emendandum es-
set principi exponeret, & accepto responso
emendaret, idemque cap. xix. Comitem Pala-
tij Archicapellano seu Apocrisario confert:
*præcipuè, inquit, duo, id est, Apocrisarius, qui vocatur
apud nos Capellanus, vel Palatij custos, de omnibus ne-
gotiis ecclesiasticis, vel ministris ecclesie, & Comes Pa-
latij de omnibus secularibus causis vel iudiciis susci-
piendi curam instanter habebant: ut nec ecclesiastici,
nec seculares prius domnum Regem absque eorum con-*

*sultu inquietare necesse haberent, quousque illi præi-
 derent, si necessitas esset, ut causa ante Regem merito
 venire deberet, &c. Non tamen omnium causa-
 rum notionem ad illos spectasse certum est, sed
 tantum de pauperum & minus potentium cau-
 sis. Capitul. lib. III. cap. LXXVII. Neque vllus Comes
 Palatii nostri potentiorum causas sine nostrâ iussione fi-
 nire præsumat, sed tantum ad pauperum & minus po-
 tentium iustitias faciendas sibi sciat esse vacandum.
 Vice tamen regia sedisse & de maioribus etiam
 negotiis seu regum mandato, seu officij præro-
 gatiua cognouisse, & ex hac formula & Chlo-
 tario R. iudicio, quod supra exscripsimus palam
 est. Decreta nomine regio inscripta contine-
 bant, Regem ex relatione Comitis Palatii iudi-
 casse, aut ab illo & proceribus iam iudicata fir-
 masse. Itaque magna eius Comitis dignitas,
 magna potestas. Sangallensis lib. II. c. IX. videntes
 Comitem Palatii in medio procerum concionantem, im-
 peratorem suspicati, terratenus sunt prostrati. Quem
 magistratum in Germanico imperio longo tẽ-
 pore durasse, multaque alia præclara ex iure Sa-
 xonico notat P. Pithæus, nunquam sine laude
 nominandus, Comit. Camp. lib. I. Ex diploma-
 tibus & veteribus instrumentis breuiter & eru-
 ditè horum officium descripsit Io. Auentinus
 Annal. lib. IV. cuius verba lubet adscribere: *Is
 vicem Caesaris præsidendo senatui principali defunge-
 batur, fidem imperatoris implorantibus aderat, inque
 recedebat, fiscum Augusti, prædia Salica, redditus re-
 gios procurabat, Casareum censum exigebat, nihil contra
 eius auctoritatem Duci aut decernere, aut statuere lice-
 bat, &c. Ex quibus quam dissimile sit Senescalli**

seu Magni magistri officium, quod plerique hodie confundunt, vel cæco perspicuum est. Illud addam, plures aliquando fuisse Palatij Comites, non in Germanico imperio tantū, quod Auentinus & Pithæus tetigerunt, sed & in prima & secunda Francorum regum familia. Pipini Maioris domus de rebus S. Dionysij extat iudicium in tabulario eiusdem monasterij, vbi hæc verba reperias, *vbicumque eorum iustitiam inuenimus, sicut proceres nostri, seu Comites Palatij nostri, vel reliqui legis doctores iudicauerunt.* In Tradition. Fuldens. lib. I. vno eodemque tempore, sub Ludouico imp. anno DCCCXXXVIII. atque etiam in eodem iudicio duo referuntur Comites Palatij *presentibus &c. Popone Comite, Gebavino Comite Palatij, Ruadharto similiter Comite Palatij, Hattone Comite, &c.* Capitul. lib. III. c. LXXVII. *vt nullus Comes Palatij, &c.*

INDICVLVS COMMONITORIVS] CAP. XXVI.
Regiæ sunt litteræ, quibus episcopus ante regem in ius vocatur.

POST VOS RETINEATIS] nostris veteribus scriptoribus *retinere soj*, penes se.

LEGIBVS REVESTIRE FACIATIS] id est eius rei quam abstulisti possessionem ei restituas, iterumque eum vestias secundum formam legis qua ipse viuit. Vestiedi verbum hoc sæculo frequens. Leg. Baiuar. tit. XVII. cap. III. *mei antecessores tenuerunt, & mihi in alodem reliquerunt, & vestita est illius manu cui tradidi.* Pipini Maioris domus iudicium de rebus S. Dionysij, *vel casa S. Dionysij exinde vestita fuerat, vel à bonis & Deum*

timentibus hominibus data vel collata fuerunt, & ipsa
 casa legitime & rationabiliter per legem exinde vestita
 fuerat. Capitul. lib. iv. ca. xix. fideiussores vestitura,
 & c. xlii. vestitura domni Karoli, cap. xlv. nostra ve-
 stitura. Synodus Leptinensis an. dccxliii. eccle-
 sia cum propria pecunia reuestita sit. In Traditioni-
 bus Fuldensibus sæpissime vestitionis & vestitura
 testes. In Appendice Frodoardi vestitus.

C A P.
 xxviii.

CHARTA AUDIENTIALIS] Regia
 quoq; est epistola, qua ad Comitem scribit vt
 quendam, qui eius iurisdictioni suppositus est,
 iudicium accipere & iudicatum facere cogat,
 aut si nolit fideiussorē det ad regis iudicium si-
 stendi causa. Inde dictam *audientialem* puto,
 quod per eam quis ad principis audientiam
 vocetur. Vt enim Iurisconsulti *ius* pro loco di-
 cunt, sic *audientiam* tum illi appellabant. Greg.
 Turon. lib. vii. cap. vlt. Synodi Meldensis cap.
 Lxxvii.

PAGENSIS VESTER] Pagi appellatio
 latè patet. neque enim vicus tātum hoc nomi-
 ne dicitur, sed & prouincia, aut saltem non exi-
 gua pars prouinciæ. Sic Plinio lib. iv. cap. xvii.
Gessoriacus pagus non pro vico accipitur, sed pro
 magno agri tractu & ciuitatis vnus territorio.
 Sic & septem Heluetiorum pagi apud Cæsarem
 quod Gallica lingua retinuit, solita tamen mu-
 tatione g in y: *pais* namque dicimus, vt Ios. Sca-
 liger Phœnix ille litterarum obseruat. Greg.
 Turon. lib. ix. c. ix. *quicquid de pago Stampensi vel*
Carnoteno. Fredegarius in Appendice Gregor. si-
 quidem illius est, cap. lvii. *concessisse pagum The-*
losanum, Chatorcinum, Aganensem, Petrocoricum, &

Santonicum. Vnde pagenses dicti, qui eiusdem pagi sunt. Pagis autem vt plurimum præerant Comites, itaque qui eorum ditioni subditi erant *pagenses* dicebantur. Gregor. Turon. lib. viii. ca. xviii. *Vintrio dux à pagensibus suis depulsus ducatu caruit.* Præceptum Dagoberti de mercato S. Dionysij, Saxones & Vngarij & Rothomenses & ceteri *pagenses de alijs ciuitatibus.* Capitul. lib. iii. c. lxxiii. *vasallos suos casatos secum non retineat, sed cum Comite cuius pagenses sunt ire permittat.* Eod. lib. c. xlvi. & lib. iv. cap. xix.

PER FORTIAM TVLISSET] hoc est, per vim abstulisset. Vnde nostris *par force*, Leg. Ribuarior. tit. xi. 4. *Si quis regio aut ecclesiastico homini de quacumque libet re fortiam fecerit, & per vim tulerit, in triplum componat.* Leg. Baiuuarior. tit. i. c. v. *per fortiam hostilem aliquid prædare.* In lege Salica tit. xiv. 13. *per virtutem.* Formul. Incert. auct. cap. xxxiii.

TVLISSET] i. vi abstulisset. Leg. Ribuar. tit. xi. Leg. Sal. tit. xiv. *vetustis Francis tollit: & inde male tolte.* Sic infra *tulis fideiussoribus*, pro ablatis & acceptis.

ILLE REX VIR INLUSTER] In antiquis CAP. XXIX. regum nostrorum præceptis & constitutionibus nil frequentius, vt *Childebertus vir inluster* in Decreto post Legem Salicam, Chlotarius, Dagobertus, Pipinus, Carolus & alij in tabulario S. Dionysij, & cæterorum cænobiorum archiuis. Sic Ennodius Ticinensis lib. iv. epist. x. ad Trasimundum Vandalorum regem scribens, *Viro inlustri* epistolam inscribit, vt ibi doctiss. Sirmondus notat. Hoc enim titulo nullus

maior in Romano imperio. Tanti enim erat apud exterarum gentes illius imperij admiratio, ut cæteri reges eius dignitatibus & honoribus insigniri cuperent & honestari: ut de patricij & Cos. nomine & insignibus, quæ Chlodoueus R. ab Anastasio imp. recepit, Gregor. Turon. lib. II. c. XXXVIII.

ADSALLISSETIS ET GRAVITER LIVORASSETIS] Adfallire heic est adoriri, appetere, impetum facere, aggredi: unde nostris *assailir*. Liurare est vulnerare, & contundere, liuoresque efficere. Leg. Salicæ tit. XLIV. *Si quis collecto contubernio hominem ingenuum in domo sua adfallierit. Formular. Romanar. ca. xxx. ipsum adfalliuit, vel ei insidiavit, & res suas ei contradixit, atque violenter super ipsum euaginato gladio venit: unde liuores & capulatura, atque colapbi manifesti apparent. & cap. xxxi. me malo ordine assalliuit, vel liuravit.*

RAVPA SVA IN SOLIDOS TANTOS] pro rauba. i. veste. Leg. Alaman. tit. XLIX. *quicquid super eum rauba vel arma tulit, omnia sicut furtina componat, quod postea per vestimenta explicatur, De fœmna, si ita contigerit dupliciter componat, vestimenta autem quæ super eam tulit, velut furtina componat. Var. Formul. cap. VIII. Rauba autem ut & vestis appellatio latè pro omni suppellectile & vestimentis accipitur, inde desrober.*

CAP.
XXX.

COMMVTATIO CVM REGE] Hoc capite multa reperias, quæ inscriptioni non conueniunt. Est enim eiusmodi, *ille Rex, illi Regi: sed postea inter regem & illustrem virum aliquid conuentum fuisse narratur: tum mentio fit eius*

quod rex in animæ remedium dederit, quæ verba ad ecclesiam, aut monasterium pertinere dubium non est. Tantum dicam eo animo scriptam fuisse videri, vt pluribus commutationis negotiis inseruiret: vt planum sit clausulam aliquam aut quædam verba deesse. Cōmutationum autem plures infra formulæ extant lib. II. cap. XXIII. & XXIV. Incert. Auct. cap. XVII. Leg. Rom. c. XXVI. Variar. c. XIV.

LOCULLVM] Eodem exemplo infra lib. II. c. I. facultaticula Synodi Agathensis c. VII. *castella, mancipiola*, Synodi Aurelianensis IV. c. XIX. *terrula, vineola.*

CVM COLONICIS ILLIS] Colonica est villa seu villula, cū modo agri quantum Colonus vnus colere potest, nec admodū à manso distat, adeo vt mansus & colonica aliquando promiscuè dicantur. Synodi Valentiniæ sub Lothario imp. cap. IX. *seculares & fideles laici, si condere voluerint basilicas in prædiis suis, sicut editum piissimorum Augustorum continet, vnā Colonicam vestitam cum tribus mancipiis donationis (al. dotis) gratia eis conferant.* Edictum illud extat Capitul. lib. I. c. XCI. & in Vita Ludeuici Pij, & Aimoin. continuat. lib. V. c. X. Synodi Meldensis c. LXIII. vbi tamen vnus mansus integer vbique dicitur, quem *Colonicam vnā* hæc synodus vocat. Quod ipsum ibidem & in cæteris conciliis & capitulis *dos ecclesie* dicitur. Synodi Coloniensis c. IV. c. I. De censib. Burchardus lib. III. c. LII. Itaque mansus & colonica non semper certam quātitatem, sed modo maiorē, modo minorem agri modum continebant, quemadmodū hodie

videmus in illis possessionibus quas *fermes* & *mestairies* dicimus. Aliquando etiam sub *manso* colonicam comprehensam reperi. Chron. S. Benigni circa an. MVII. *Fœmina quædam nobilis Aremburgis dicta, mater Leibaldi Matiscouensis episcopi, cum eodem filio suo dedit sancto Benigno in villa Lu vocata septem mansa, cum sylua ibi adiacente, & seruis qui de prædictis mansis septem colonicas tenebant.* In summa plerumque *Colonica*, *Mansus*, *Villa*, & in Germanicis scriptis diplomatibus & instrumentis *Hoba* & *Hobunna* pro eodem accipi debent. Tradition. Fuldens. lib. II. *duas Hobas seruales, item vnam Hobam cum omnibus ad eam pertinentibus, eod. lib. trado seruum vnum cum sua Hoba.* Colonia quoque pro *Colonica* vsurpatur: Flodoard. Hist. Rhem. lib. IX. c. XIX. de Ebone præfule, *Colonias nonnullas ecclesiæ, descripsit per strenuos viros colonis, eorumque seruitiis ordinavit.* Hincmar. De Villa Nouiliaco, *quasi de fisco regis quasdam colonias de ipsa villa obrinuit in proprietatem.* Carolus Caluus an. regni XVIII. Indict. VI. (apud Cochlæum in Histor. Niuernens.) *dedit ecclesiæ Maniacensi mansos XV. & colonias VI.* In Tradition. Fuldensib. lib. I. *Vuilibaldus episcopus cœnobio Fuldensi, in supradicto loco nonem trado colonias (hoc sunt Hobunna) integras cum omnibus adiacentiis & finibus suis, in arualis, in terris arduris, in syluis, in campis, in pratis, in pascuis, aquis, aquarumque decursibus, adificiis, molinariis, mancipiis cum omni suppellectili eorum, ex quibus etiam liquet, quid coloniæ, seu colonicæ nomine veteres intellexerint.*

NOS PRO ANIMÆ NOSTRÆ REME-
DIO

DIO IBI DEDIMVS] Satis apertè declarant hæc verba, ad commutationem cum ecclesia aut monasterio factam hanc clausulam pertinere. Porro commutationes de rebus ecclesiasticis, vt & cæteræ omnes alienationes, synodis & constitutionibus prohibitas fuisse constat. Synodi Meldensis c. xxiii. Synodi Valentinae sub Lothario imp. cap. xxi. Benedictus Leuita Capitul. lib. v. c. xlvii. Burchardus Decret. lib. iii. c. clxiv. & seqq. Tamen specialiter principi in Synodo Siluaneſtensi concessum est vt commutationes cum ecclesia facere possit. *Si princeps voluerit rem immobilem sanctis locis præstare, & accipere ab eis aliam immobilem rem, & eo modo permutationem contrahere, liceat hoc facere ei diuina pragmatica sanctione ab eo promulgata.* Quæ verba Iuliani antecessoris sunt Nouellarum interpretis cap. xxxiii. ex Nouel. vii. Aliis vero absq; regis licentia nõ licebat: Burchardus lib. iii. c. clxxii. *Ne commutationes rerum vel mancipiorum ecclesiasticorum qualibet persona sine licentia & consensu regio præsumat facere.* Ideoque Flodoardus Hist. Rhemenſ. lib. ii. c. xix. Ebonem antistitem imperialia super eisdem commutationibus præcepta obtinuisse refert. Et Tradition. Fuldenſ. lib. ii. *Conuentione inter se de concambio facta rogatu antedicti Comitum cum scientia & licentia gloriosissimi Francorum regis Ludouici, &c.*

SI ALIQUIS CONTRA REGIS VOLUNTATEM EGERIT] Hac formula princeps securitatem tribuit ei qui iussu eius aliquem sibi aduersarium aut infidelem occidit, vel expulit, resq; illius in fiscum redegit, quem

CAP.
xxxii.

ab omni iniuria tutum & innoxium esse iubet, vetatque ne propinquis & amicis illius eo nomine aut armis, aut iudicio eū persequi liceat. Extat de ea re caput legis Baiuua tit. ii. c. viii. Si quis hominem per iussione[m] regis vel ducis sui, qui illam prouinciam in potestate habet, occiderit, non requiratur ei, nec fardosus sit, quia iussio domini sui fuit, & non potuit contradicere iussione[m], sed dux defendat eū & filios eius. Id ipsum statuitur Capitul. lib. v. c. ccxv. Si quis iussione regis vel ducis illius, qui ipsam prouinciam regit hominem occiderit, non requiratur ei: nec propterea fardosus sit, quia lex & iussio dominica occidit eum, & non potuit contradicere. Princeps vero & successores eius defendant eum, & totam progeniem eius, ne ob hoc pereat, aut malum patiatur. Quod si propterea ipse, aut eius progenies aliquid mali passi fuerint, aut occisi, dupliciter componantur.

CVM RELIQUIS PARIBVS SVIS] Pa-
res sunt socij & æquales. Sic supra cap. xii. qui
pari suo ex ipsis in hoc seculo superstes extiterit. Leg.
Ribuar. tit. li. qui parem suum superuixerit. Leg.
Alaman. tit. xlv. Si qua rixa orta fuerit, & c. illi pa-
res sequuntur eum vsque in domum suam cum armis.
Capitul. lib. iii. cap. lxxi. Quicumque & c. parem
suum contra hostes communes in exercitu pergentem
dimiserit, & cum eo stare noluerit, honorem suum &
beneficium perdat, & cap. lxxii. Capitula Caroli
Calui ad Aquitanos an. dccclvi. si talis est can-
sa, vt illum inde familiariter non debeat admonere, an-
te suos pares illum in rectam rationem mittat & ille
iustum iudicium iustitiæ sustineat: Quod iudicium
sociorum Burchardus in lege Familix vocat.

Si quis (inquit) ex aliquo commissio in manus episcopi cum iudicio sociorum suorum peruenerit, ipse cum omnibus possessionibus suis eo diudicetur. Sic in libris Feudorum passim pares curia seu curtis dicuntur qui ab eodem domino feuda tenent, quasi pares inter se. Friderici imp. constitutio apud Radeuicum lib. iv. c. vii. Si inter dominum & vassallum lis oriatur, per pares curia à domino sub debito fidelitatis coniuratos terminetur.

FACIENTEM REVELLO] Ita Ms. Legendum vero *rebellem*; nam de eo loquitur qui principi rebellis & infidelis existit.

PRO TALI REVELLO IN VITA ORDINAVERAMVS EVM INSEQVI] Leg. Ribuar. tit. lxxi. *Si quis homo regi infidelis exiuerit, de vita componat, & omnes res eius fisco censeantur.* Annales Fuldenses ad ann. dcccclxi. *Ludovicus Ernustum summam inter omnes optimates suos quasi infidelitatis reum publicis priuauit honoribus.*

CALVMNIAM] id est actionem: plura ad Formulas Legis Romanæ.

PRÆCEPTVM QVORVM AB HOSTIBVS VEL ALIO MODO PVERINT INSTRVMENTA INCENSA] Certi iuris est instrumentis igne, vel naufragio consumptis, hostium incurfu vel alio casu perditis, nullum ex ea re domino præiudicium fieri, modo tamen de eius dominio, debito aut alio iure sufficiens sit alia probatio. L. Sicut, cum seqq. Cod. De fide. instrument. Adeo vt quibus casibus per testes probatio iure non admitteretur, tamen instrumenti amissio, &

eius tenor per testes probari possit. L. Testium facilitatem in fi. C. De testib. Quoties autem casus aliquis eiusmodi contigit, ne postea difficili probatione ius domini deterius constitutur, receptum fuit litteras à principe impetrare, quibus causa cognita, & re probata ex relatione incolarum, cauetur ne amissio ei noceat, sed res quas possidet, securè in posterum sicut antea semper possideat. Sicque eiusmodi litteræ sunt ei omnium instrumentorum instar. Itaque etiam his litteris singillatim res singulas & possessiones omnes recensere moris erat. Appellatur à Flodoardo *præcepta de chartis combustis* Hist. Rhemens. lib. II. cap. XVII. de Tilpino episcopo, qui à Carlomanno R. plura priuilegia obtinuit. Item *de chartis concrematis*, quarum tunc temporis per negligentiam acciderat exustio, ut res & facultates ecclesie, quas eo tempore possidebat, ita permanerent absque diminutione confirmatæ ipsi ecclesie per regiam eius auctoritatem. Extant & alia eiusdem rei formulæ inter Formul. incert. auct. cap. XLVI. ubi id ex Romanis moribus descendere dicitur, & Formul. Leg. Rom. cap. XXVII. & XXVIII. A Comite quoque impetrari solitas probat formula XLVI. Incert. auct. Eodem ferè pertinent litteræ, quas hodie *lettres en forme de terrier* appellamus.

REGIO MVNERE] Vide quæ suprâ ad c. III. notata sunt.

ALODE] s. cap. XII. ubi nos plura.

RELATIONEM BONORVM HOMINVM] ut amissio instrumentorum probaretur, & præterea ut illi adsererent quid his chartis

comprehensum esset, & quæ bona ille tum possideret. Eius formula seq. cap. exhibetur.

ILLE REX ILLI PATRITIO] Patritios CAP.
olim dictos qui maiorum gentium senatores xxxv.
essent, nemo nescit. Patritiatus demum dignitas sub imperatoribus summa, & omnium honorum apex, quos quasi patres principis Iustinianus ipse agnoscit. §. Filiusfamilias Institut. Quib. mod. ius pat. potestat. solu. l. ult. De consulib. lib. xii. Cod. & Nouel. lxxxvi. Formula patritiatus extat apud Cassiodor. lib. vi. cap. ii. quem vnitantum cedere fulgori ait, consulatui scilicet, solamque cæterarum dignitatum successoris ambitionem non timere. quam tamen dignitatum maximam nihil iurisdictionis habuisse ibidem testatur. Patritios quidem legationes obiisse, exercitibus præfectos, summam rerum aliquando tenuisse legimus. Quo exemplo fuerunt sub primis Francorum regibus etiã Patritij summæ dignitatis. Itaque Galliarum patritios memorat Synodus Arausicana, à Cæsario Arelatensi contra Faustum Rhegiensem habita: vt & Gregorij magni PP. registrum, vbi Arigium & Asclipiodotum & alios sub Francorum regibus eo munere functos videre est. Ex Gregorio Turon. multis locis liquet sub Guntchranno R. patricios fuisse, qui Rhodano finitimas prouincias regerent, & exercitus ducerent, eamque dignitatem *patriciatus honorem & patriciatus culmen* vocat: qua donatos fuisse Agræculam, Celsum, Pericium, & Mummolium refert lib. iv. c. xxiv. & xlii. Quod etiam ex Appendice Fredegarij apparet, vbi Ultra-

Iuranis Patricios datos Ægilanem, Quolenum, Protadium, Vulfum, Richomerem, Vuillibaldum, illosque exercitibus præfectos fuisse tradit. Inter Duces certè numerari clarè eiusdem Appendicis Auctor innuit cap. LXXVIII. *Dagobertus de vniuerso regno Burgundia exercitum promouere iubet, statuens eis caput exercitus nomine Chadoinum referendarium &c. qui cum decem Ducibus cum exercitibus, id est Amalgario, Aremberto, Leudeberto, &c. Vuilibaldo patricio ex genere Burgundionum, exceptis Comitibus plurimis qui Ducem super se non habebant, in Vasconia cum exercitu perrexisset, &c. &c. xc. Vuilibaldum ex patriciatu sui termino plurimam secum adduxisse multitudinem pontificum & nobilium. Ex quibus manifestum est Patriciis exercitus regendos, prouincias administrandas datas fuisse: in summa cum Ducibus eodem munere functos. Ideoque Marculfus supra cap. VIII. eadem formula Duces Comites & Patricios à principe institui docet. Sic & Carolus M. Patricium fuisse Romanorum, iisque hoc nomine imperasse, infinita diplomata & historici testantur. Patriciorum quoque dignitatem ab Anglis vsurpatam reperio apud Alcuinum ep. II. quæ ad Æthelredum regem & Osbaldum Patricium scripta est: cuius etiam Patricij meminit Rogerius Houedenus Annal. par. I. sub ann. DCCXCVI.*

ADTRACTVM] id est acquisitum & comparatum. Passim his Formulis & in veteribus instrumentis.

SVB NOSTRO SERMONE] hoc est sub nostra defensione, tuitione & mundeburde.

Supra cap. xxiv. Leg. Salicæ tit. LIX. *tunc rex ad quem manitus est extra sermonem suum ponet eum.*

UT CAUSAS AVCTORVM ADSV-
MENDI SVORVM ALIQVIS LICEN-
TIAM HABEAT.] CAP. XXXVI.
] Vt quis iure auctoris sui
vti possit, ius commune id præstare videtur,
adeo quidem vt ius superueniens auctori meo,
ius quoque meum confirmet L. Si à Titio De
Rei vindicat. Tamen id confirmandi, & tol-
lendæ dubitationis causa, litteras quoque prin-
cipis impetratas fuisse docet hæc formula: qui-
bus à principe episcopo vel abati conceditur,
siue etiam alteri, qui res ab aliis emerant, quo-
rum auctores sine heredibus decesserant, vt
auctorum suorum defensionibus vti, imò &
easdem instituere actiones & exercere pos-
sent.

INFRA REGNV M VESTRVM] Leg.
nostrum.

PER QVODLIBET INGENIVM] id est
quacumque occasione, aut artificio. Gregor.
Turonens. lib. VI. cap. XXII. *Proclamante epi-
scopo & dicente, quod sepius hic ingenia quæretet
qualiter cum ab episcopatu deiceret.* Capitul. lib.
II. cap. XXXI. *aliorum suasionibus aut petitioni-
bus, vel aliquo ingenio.* Sic & malum ingenium
in Leg. Sal. tit. XXXVI. 4. & Capitul. lib. II. c.
XXXII. *nullus omnino sub mala occasione, vel malo
ingenio res pauperum, vel minus potentum nec eme-
re, nec vi tollere audeat: olim apud nos par mal
engin.*

HOMALLANDI] siue obmallandi. i. agendi, iudicio experiundi, & alterum in ius vocandi, vt dictum est cap. xxxvi.

SVPER ANNIS CONTRA QVEMCVMQVE SANCIENTI] Hæc videntur esse corrupta. Verum commodè referri possunt ad continuationem possessionis, hoc est vt tempora possessionis auctorum cum eorum possessione continuentur & coniungantur: quod etiam ad vsucapionem Iustinianus extendit. §. Diutina Instit. De Vsucapion. l. i. Cod. De vsucapione transform.

CAP.
xxxvii.

IVDICIVM EVINDITALE] hoc est declaratorium, quo rex notum & evidens facit quendam in palatio die dicta iudicio stitisse, adversarium vero vadimonium deseruisse. Ideoque Comiti mandat, vt contra absentem qui per triduum expectatus non venit sententiam proferat secundum consuetudinem loci, eundemque ad parendum compellat. Eiusdem argumenti formulæ extant in Formul. Incerti Auctor. cap. xxxviii. & Formul. Leg. Rom. ca. xxxiii. quæ proximè huic capiti accedunt. Quibus iungi debet notitia de iactiuis cap. xxii. Incert. Auct.

ADSALLISSET] Adfallire, aggredi, impetere, adoriri, qua de re supra, vt & de Liuvrandi quod sequitur vocabulo.

RAVPA SVA] i. vestem, seu in vniuersum aliam supellectilem. Formula cautionis de infracturis, quæ vltima inter Varias est, & exinde *annonam vel aliam raupam in solidos tantos furavi.* Sed de his supra.

IN SOLIDOS TANTOS] id est, quæ tot solidis æstimabatur.

CAVSANTES] aliàs *placitantes*, nobis *plaidans*. Formul. Leg. Rom. c. xxxiii. *rationantes*.

A QVO PLACITO VENIENS] Mallem ad quod *placitum*. Placitum vero generaliter pro die dicta vsurpabant, in qua quid agendum gerendumve esset, quod scilicet sic inter partes pactum conuentum fuisset. Sic conuentus regios in quibus de summa regni tractabatur placita dixerunt, quæ post *parlamenta* dicta. Greg. Turon. lib. vii. c. xiii. & xiv. & aliàs passim. Sic & *placitum legatis dare* ait Greg. Turon. lib. vi. c. xxxiv. pro legatos audire & absolvere. Vnde *placitum pro iudicio sumptum*, Synodi Turonensis iii. cap. xxxv. *pro quolibet placito vel iudicio à qualibet persona munera exigere*. Synodi Arelatensis sub Carolo M. c. xvi. *Ne in dominicis diebus publica mercata, neque causationes disceptationesq. exercentur*. Synodi Turon. iii. c. xxxix. *placita secularia*. Sic *placitum Comitis*, & *placitum centenarij* in Capitul. lib. iii. nostris *plaidis*. Gregor. Turon. lib. vii. cap. xxiii. *placitum in regis Childeberti presentia posuerunt*.

PER TRIDVVM SEV AMPLIVS VT LEX HABVIT PLACITVM SVVM CVSTODISSET] Sic c. xxxviii. Formul. Incert. auctor. & Leg. Roman. cap. xxxiii. ex quo discimus non vno tantum die, sed triduo aduersariũ expectari debuisse. Gregor. Turon. lib. vii. cap. xxiii. *Iniuriosus ad placitum in conspectu regis Childeberti aduenit, & per triduum vsque occasum solis obseruauit. Sed cum hi non venissent, neque de causa hac*

ab ullo interpellatus fuisset, ad propria rediit. Iunge
Leg. Sal. tit. LIX.

ABIECTVS SIT] hoc est vadimonium
deseruerit, & defecerit, à deiecti & deiiciendi
vocabulo. Formul. Incert. Auct. cap. XXII. pla-
citum suum exinde neglexit, & iactius inde reman-
sit. Cautio de infracturis Variar. cap. vlt. & si
exinde negligens & iactius apparuerit. Leg. Salicæ
tit. LII. 3. quem legitimè habeo adiacium vel admal-
latum secundum legem Salicam. quo loci videndus
Fr. Pithœus.

SOLSATISSIT] id est solem ei occasum
fuisse, ante solis occasum iudicio non stitisse,
Nam post solem occasum nemo se iudicio si-
stere poterat. Gregor. Turon. lib. VII. ca. XXIII.
per triduum vsque occasum solis expectauit. Sic Leg.
Salicæ tit. LII. solem collocare & per singulas admo-
nitiones vel solem culcatum terni solidi accrescant. Sic
olim apud Romanos in legibus Duodecim
Tabularum solis occasu diei suprema tempestas est,
apud Varronem lib. VI. De lingua Latina. Hunc
vero morem solis occasum opperiundi apud
Francos multis sæculis durasse, probat veteres
Duelli formulæ, quas doctiss. Io. Sauro edi-
dit, in quibus ante solis occasum aduersarium
vincere necesse erat, aut id nominatim exci-
piendo sibi cauere. De ciuilibus quoque nego-
tiis illud ipsum Philippus de Beaumanoir te-
statur, qui sub Philippo III. R. Claromonten-
sis Comitatus in Bellouacis Leges patria lin-
gua scripsit, cuius verba sunt hæc cap. II.
ex codice optimi doctissimique viri Ant. Oi-

felli se li aiornemens est fais à releuée ou as vespres, l'heure de la presentatiō dure iusques à Soleil esconsant, & qui de Soleil luisant se presente il ne puet estre en defaute du iour.

NULLA SONNIA NVNTIASSET] Sonnia est impedimentum, excusatio: Sunnis in Leg. Sal. tit. i. Leg. Ribuar. tit. xxxiv. Capitul. lib. iiii. cap. xlv. Ecfonia in Formul. Leg. Rom. cap. xxxiiii. nobis *Exoine* de quibus integro capite agit Philippus de Beaumanoir quem modo laudavi, cap. iiii. *Des Effoines & contremans*. Veteribus quibusdam monimentis *soine*. Non placet hanc vocem deducere ex alia barbarica voce *Exidoniare*, vt quidam scripsere: Nam hæc duo vocabula toto cælo inter se distant, qua de re aliâs. Mallem à morbo suntico, sunnis originem petere.

COMES PALATII NOSTRI TESTIMONIAVIT] Sic infra capite proximo: & in iudicio Chlotarij R. quod supra exscripsimus: quæ verba Comitem Palatij cum proceribus vice regia cognouisse manifestè ostendunt: nomine tamen regio iudicia inscripta erant, quod & hodie in Senatusconsultis fieri solet.

COMPONERE ET SATISFACERE NON RECuset] Itaque hoc iure qui defecerat & vadimonium deseruerat causa cadebat. Quod etiam Lege Duodecim Tabularum cautū fuit, *presenti litem addicito* apud Gellium lib. xvii. cap. ii. verum postea id mutatum. Vlpianus in l. Et post edictum lxxii.

De iudiciis pronuntiabitur non *utique secundum presentem, sed interdum vel absens si bonam causam habuerit, vincet.* Franci tamen perpetuò obseruarent vt absens causa caderet, nisi iustam absentiae causam nuntiasset. Consuetudines Regulæ à Ricardo Abate Floriacensi constitutæ consilio Vicecomitum & Baronum terræ Anno DCCCCLXXVII. Ille qui die assignata vsque ad horam septimam coram priore non comparuerit, tanquam *conuictus iudicabitur.* Illud quoque passim occurrit in veteribus amplissimi Senatus Parisiësis monumentis. Donec constitutione Francisci I. R. statutum est vt absente reo actor tamen necesse habeat legitimè probare iustam actionis causam. Quod antea à iudicibus ecclesiæ, qui lege Romana utebantur, obseruatum: Eleutherius PP. apud Gratianum in can. *Caueant iudices* III. quæst. I.

CAP.
XXXVIII

CHARTA PARICLA] *paricla pro paricula* scriptum est. Est autem iudicium Comitis Palatii, quo statuit vt quidam qui fugitium seruuum recepisse accusabatur certa die iuraret cū sex aliis se non fecisse, & ita crimen obiectum purgaret. Et quia neutra pars victa dici poterat, iubentur ambo eius iudicij similia exempla accipere: ideo *paricula* dicitur *charta* quod eiusdem exempli duæ litigantibus dandæ essent. Sic Variar. Formul. cap. XIV. *unde duas epistolas pariculas, vno tenore conscriptas, manu eorum vel bonorum hominum firmatas, inter se fieri & firmare rogauerunt.*

ITEM QVE HOMINEM] Videtur aliquid deesse, designatio videlicet quorundam qui eodem crimine accusabantur, quod dictio *item*

demonstrat: deinde quinque denominatos esse dicit, quorum vnus iurare iubetur.

FORTITER VISVS EST DENEGASSE] Gregor. Turon. lib. vii. c. xxiii. *Post hæc in iudicium venit: sed cum fortiter, vt diximus, denegaret, & hi non haberent qualiter eum conuincere possent, iudicatum est vt se infontem redderet sacramento.*

DE QVINQVE DENOMINATIS] ex quinque reis vnus purgari iubetur sacramento, ex quo etiam patet initio capitis quædã deesse.

SVA MANV SEPTIMA] porrectis namque manibus iurabant, tactisque sacrosanctis euangeliiis, aut altari, aut etiam quod frequentissimum erat sanctorum reliquiis. Solebant enim non in ciuilibus tantum & leuiorib. causis, sed & in criminalibus cum nulla probatio suppeteret, iusiurandum decernere vt reus crimen purgaret. Leg. Baiuuar. ca. xii. tit. xv. 2. *Iudex causam suam bene cognoscat, & prius vel tacitus inquirat, vt cum veritas latere non possit, nec facillè ad sacramenta veniatur, paulò post, Nulli liceat periurare, sed sicut iudicatum est cogatur exsolui. In his vero causis sacramenta præstentur in quibus nullam probationem discussio iudicantis inuenerit.* Gregor. Turon. lib. vii. c. xxiii. Formul. Incert. Auctor. ca. ii. iii. v. *In legib. Frisionum non iuret, sed componat ac si ipse eum occidisset.* Leg. Angl. tit. ix. *si negat cum vndecim iuret, aut campo decernat.* Denique nil frequentius in his legibus. Vvillelmi Normanni Angliæ R. leges apud Houedenū, *Si Anglicus appellauerit Francigenam, & eum approbare voluerit iudicio aut duello, volo tamen Francigenã purgari sacramento, non ferro.* Verum non vni tan-

tum reo deferebatur iusiurandum, sed & alios tres, quinque, duodecim, aut amplius prout indicatum fuerat necesse habebat adducere, qui scilicet idem quod ipse iurarent: qui *iuratores & coniuratores* in Lege Salica dicuntur tit. l. lv. lxi. Capitul. lib. iiii. c. ix. vt *sacramentales & sacramentales* passim his legibus. Auctor Vita S. Eligij Nouiomensis lib. ii. c. li. apud Surium, *lata sententia est vt vir ille cum multis alijs iuraret, sic enim apud Francos in more positum est, verum Abas omnibus alijs remisit iuramentum, ne alterius flagiti implicarentur. Solus ille agri vsurpator procerum sententia iurare iussus est.* Leg. Baiuuar. cap. xii. tit. ii. *3. cum duodecim sacramentalibus iuret de lue sua, vel duo campiones propter hoc pugnent.* Gregor. Turon. lib. viii. c. ix. *Fredegundis regina, coniunctis prioribus regni sui, id est tribus episcopis & trecentis viris optimis, sacramenta dederunt hunc à Chilperico rege generatum fuisse: & sic suspicio ab animis regis ablata est.* Idem lib. viii. c. xl. *de Pelagio quodam qui res S. Martini abstulerat, ille electis duodecim viris vt hoc scelus peieraret aduenit.* Capitul. lib. i. cap. lxxiii. lib. iiii. c. ix. & x. lib. v. c. cci. & ccx. Theganus Treuirensis Chorepiscopus De gestis Ludeunici c. xxix. de Paschalis PP. purgatione: inde frequentissimè *manu quinta, manu sexta, septima, duodecima*, in veterib. legibus, Capitulis, epistolis Romanorum pontificum, & in libris Feudorum. Quæ demum purgatio canonica dicta est, quod ea tantum purgationis species ab ecclesia probaretur: cæteris duelli, ferri candidentis, crucis, aquæ calidæ, panis hordeacei damnatis. Ea de re tituli sunt lib. v. Decreta-

liū De purgationē canonica, & De purgatione vulgari. Iurisiurandi forma refertur Leg. Alaman. tit. vi. solum videlicet reum conceptis verbis iurare, ceteros vero iuratores hoc tantum, credere illum vera iurasse. Innocentius III. PP. in cap. De testibus De purgatione canonica, *illi qui ad purgandam alicuius infamiam inducuntur, id solum tenentur iuramento firmare, quod veritatem credunt eum dicere qui purgatur.* Ex consuetudine tamen iurandi periuria adeo inuauerant, vt iurisiurandi probatio à plerisque reprobaretur, & Burchardus Vuormatiensis episcopus in Lege Familiæ duellum eius loco suffecerit.

SUPER CAPELLAM DOMNI MARTINI VBI RELIQUA SACRAMENTA PERCVRRVNT] hoc est super reliquias S. Martini, quæ in Palatio asseruabantur, quibus etiam tactis Palatinæ causæ iureiurando finiebantur. Solenne fuit iusiurandum publicè in ecclesiis, aut martyrum tumulis & altaribus præstare, aut etiam extra ecclesiam ad motis sanctorum reliquiis. Gregor. Turon. lib. i. v. cap. XLVI. *requirit hominem alium Versum nomine, quem ad altare clam adductum, iurare fecit ac dicere: Per hunc locum sanctum & reliquias martyrum beatorum, &c. lib. v. cap. xxxii. Si, inquit, est innoxia, super tumulum hoc beati Dionysij martyris sacramentis adfirma. Faciam, inquit pater. Tunc inito placito ad basilicam martyris sancti conueniunt, eleuatisque pater manibus super altarium, iuravit filiam non esse culpabilem.*

lib. viii. c. xvi. de impij cuiusdam voce, qui peierare consueuerat, *ibo ad basilicam beati Martini, & sacramento me exuens innocens reddar.* Idem de Miraculis lib. i. c. xxxiii. *Quidam tempore Felicis (Biturigum) episcopi, vicinos suos quodam pro crimine imperebat: quos cum plerumque verbis procacibus lacefferet, ac iudicio publicè prouocaret, decretum est sententia primorum vrbs, vt se ab hac noxa qui imperebantur, sacramento purgarent. Ingressique in eius memorata adis altare, cum eleuatis manibus sacramenta proferrent, &c.* Leg. Alaman. tit. vi. *sacramenta sic fieri debent vt illi iuratores manum suam supra capsam ponant.* Capitul. lib. i. c. lxxiii. Synodi Meldensis c. xxxix. *tantum hoc malum est, vt ad sanctuarium martyrum, vbi diuersorum aegritudines sanantur, sibi periri, licet manifestè interdum vexari non videantur, iusto Dei iudicio à demonibus arripiantur, sicut sanctus dicit Gregorius.*

SVPER CAPELLAM DOMNI MARTINI] Capellam pro capsam dici in qua martyrum ossa conderentur, vel hic locus euincit. Nam & super capsam iurare Lex Alaman. tit. vi. dicit. Sic etiam accipitur in Formul. Incert. auct. cap. iii. Euodius De miraculis S. Stephani lib. i. *Capella argentea in qua erat reliquiarum portio. Reliquias igitur S. Martini in palatio asseruatas innuit hæc formula, vnde capellæ regie seu sacello nomen.* Sangallensis lib. i. c. iv. *De pauperibus suprascriptis quendam optimum dictatorem & scriptorem in Capellam suam assumpsit, quo nomine reges Francorum propter cappam S. Martini, quam secum ob sui tuitionem & hostium oppressionem iugiter ad bella portabant, sancta sua appellare solebant. Hodie vero capellam*

capellam vocamus quam veteres cellam & sacellum dixerunt.

PERCVRRUNT] i. fieri & præstari solent, à consuetudine quæ impetu & cursu quodam fertur: S. Augustinus Confession. lib. i. c. xvi. *va tibi flumen mortis humani, quis resistet tibi? quando non sicaberis?*

DE HAC CAUSA DVCTVS SEDEAT] ductus pro eductus, hoc est extra aleam & periculum positus: non dissimiliter nostris, *se iurer d. ffare.*

CVM LEGIS BENEFICIO] hoc est pretio compositionis, quæ Lege statuta est. Videantur veteres Leges.

ÆQVALES PRÆCEPTIONES] eiusdem exempli, inde in titulo *charta paricla seu paricula*, Variar. Formul. c. xiv.

VT PRO NATIVITATE REGIS IN- CAP. GENVI RELAXENTVR] Regis est episto- xxxix. la, qua Comitibus & Domesticis mandat sibi filium natum. Ideoque iubet vt in vnaquaque fiscali villa tres serui manumittantur, & lætitiæ & eleemosynæ causa. Eo pertinet & illud Gregor. Turon. lib. vi. c. xxiii. *Dehinc Chilperico regi post multa funera filiorum, filius nascitur: ex hoc iubet rex omnes custodias relaxari, vinctos absolui, compositionesque negligentum fisco debitas præceptis omnino nõ exigi.* Illud præterea in hoc lemma observandum, filium regis regem dici, quod tunc vsitatum fuisse ex Greg. Tur. apparet, qui lib. iii. ca. xxii. Theodebertum Theoderici R. filium regem vocat: & lib. iv. c. xiii. *intendebat & ipse rex Chramnus minas*, qui tamen perduellis patre superstite.

Chlotario R. interfectus est. Sic & filia regum regina dicta: Gregor. Turon. lib. x. c. xv. de Chrodiendi Pictauesi moniali, *Nolite super me quæso vim inferre, quæ sum regina filia regis.* Rigordus in Philippi Augusti Vita, regis Lusitaniæ filiam, Flandriæ Comiti nuptam, *Reginam Comitissam* vocat. Nec nouo id exemplo. Seruius in Virgilij Eclog. III. in fi. *Regum autem nomina dixit, non quoniam ipsi reges fuerint, sed quia regum filij: ut, Magnum regina sed enim miseratus amorem, eum de Ariadne diceret, Pasiphaes regina filia.*

ALIORVM DOMESTICORVM SVNT ACTIONIBVS] actionibus. i. officiis & ministeriis, qua de relatiùs supra cap. xi. de Domesticis vero ad c. vlt. lib. II. dicitur.

CAP.
XL.

PER VESTRAS EPISTOLAS] Formula epistolæ manumissionis, quæ iussu regis à Domestico celebratur extat cap. vlt. lib. II.

VT LEVDE SAMIO PROMITTANTVR REGI] hoc est vt fidelitatis sacramentum regis filio promittatur, quem rex in parte regni sui regem constituit, in Austria aut Neustria fortasse, quod crebrò sub prima regum Francorum familia factitatum. Corrupti vero quid esse in hoc titulo suspicor, aut certè plenius inquirendum censeo. Nam quid *samio* sibi velit, nondum reperi. Fortasse scriptum erat. *Vt leudis sacramentum promittatur regi*: sacramenti vocabulo breuiatim scripto nec postea intellecto.

TAM FRANCOS ROMANOS VEL RELIQUAS NATIONES] Omnes quippe illi permixti habitabant. Sic supra c. VIII. *omnes pe-*

pñ ibidem commanentes, tam Franci, Romani, Burgundiones vel reliquæ nationes. Romani autem veteres incolæ appellabantur: omnes namque prouinciales Romani imperij, ciues Romani erant post constitutionem Antonini, L. In orbe De statu homin. & inde euerso imperio nomen Romanū retinere, Leg. Salicæ tit. xxxiv. Si Romanus Fræcum ligauerit sine causa. & tit. xliii. 6. Romanus homo conuiua regis. 7. Romanus homo possessor. 8. Romanus tributarius. Greg. Tur. lib. ii. ca. xxxiii. de Gudebaldo R. Burgundionib. leges mitiores instituit ne Romanos opprimerent. Leg. Burgund. tit. xi. Cæterum si quis posthac barbarus vel testari uoluerit vel donare, aut Romanam consuetudinem, aut Barbaricam esse seruandam sciat, & passim his Legibus. Cassiodor. lib. vii. cap. iii. necessarium duximus illum &c. ad vos Comitem destinare, qui secundum edicta nostra inter duos Gothos litem debeat amputare: si quod etiam inter Gothum & Romanum natum fuerit fortasse negotium, adhibito sibi prudente Romano, certamen possit æquabili ratione distringere: Inter duos autem Romanos Romani audiant. Vetus Constitutio Chlotarij R. nondum edita, quam eruditissimus Iac. Sirmondus humanitate & liberalitate sua mihi communicauit. Inter Romanos negotia causarum Romanis legibus præcipimus terminari. Sed de his, si Deus dederit, aliâs plura.

BANNIRE] id est edicto conuocare. Bannum enim edictum est & denunciatio quælibet. Appendix Gregor. Turon. cap. lxxxvii. Iussu Sygoberti omnes Leudes Austrasiorum in exercitu gradiendum banniti sunt. Leg. Ribuar. tit. lxxvii. Si quis legibus in utilitatem regis, siue in hoste, siue in reli-

quam utilitatem bannitus fuerit, & minimè adimple-
verit, si aegritudo eum non detinuerit, solidis LX. mul-
tetur. Capitul. lib. III. c. LXIX. quicumque homo no-
stros habens honores in hostem bannitus fuerit. lib. IV.
cap. XXV. non manniatur sed per comitem banniat. Hincmar. ep. IV. ca. XV. Synodus Confluentina
an. DCCCLX. ab hoc die & deinceps de Dei banno &
nostro bannimus, ut nemo hæc amplius præsumat. Sic
bannum pro denunciatione & edicto. Capitul.
lib. III. c. LXVI. & lib. IV. c. XXIV. & LX. Inde etiam
pœna seu mulcta edicto non obtēperantis ban-
num dicitur sæpe in capitulis & aliâs. Ut & He-
ribannum pro mulcta eius qui ad exercitum ire
neglexit, quod nos *Ariereban* dicimus. Gregor.
Turon. lib. V. c. XXVI. lib. VII. c. XLII. Capitul. lib.
III. cap. XIV. & XXXV. Cuius vocis vestigia plura
apud nos hodie remanent, siquidem & nuptia-
rum proclamationem *bannos* appellamus.

MISSO NOSTRO] Legato, qua voce nil
frequentius.

EX NOSTRO LATERE] Sic Greg. Tur.
lib. IV. c. XIII. *misit rex Innacharium & Scaptarium*
primos de latere suo. Vita Ludeuici Pij, quæ etiam
apud Adhemarum extat, & Aimoini continua-
tioni subiuncta est lib. V. c. X. Eodem anno genera-
lem conuentum *Aquisgrani* habuit: & per vniuersas
regni sui partes fideles ac creditarios à latere suo *misit*,
qui equi iuris tenaces existentes *peruersa* corrigerent,
omnibusque congruum ius *aquo* libramine penderent.
Sangallensis lib. II. c. IX. tunc ex latere *Cæsaris* dire-
cti sunt qui eos honorificè *introducerent*. Hodie qui-
dem summi pontificis legatos *cardinales* legatos
à latere dicimus.

FIDELITATEM] Gregor. Turon. lib. vii. c. vii. Priores quoque de regno Chilperici, ut erat Ansoaldus & reliqui, ad filium eius qui erat ut superius diximus quatuor mensium se collegerant, quem Chlotarium vocitauerunt, exigentes sacramenta per ciuitates qua ad Chilpericum prius aspexerant, ut scilicet fideles esse debeant Guntchramno regi ac nepoti suo Chlotario. & cap. xiii. de Gararico duce qui sacramenta de nomine Childeberti susceperat. Appendix Greg. cap. lxxvi. Capitul. lib. iii. c. viii. Ut nulli alieri per sacramentum fidelitas promittatur, nisi nobis & unicuique proprio seniori ad nostram utilitatem & sui senioris, &c. & cap. lxxxviii. Eius porro sacramenti formulam P. Pithæus de litteris optimè meritis edidit, vna cum secundæ regum familiæ historicis.

LEODE] pro fide accipio. Leudes namque apud Gregorium Turonensem ij dicuntur qui fideles regis sunt, & qui nulli præterquam principi obnoxij sunt, quos sequens ætas barones dixit. Gregor. Turon. lib. ix. c. xx. in pactione regum apud Andelaum, leudes illi qui domno Guntchramno post transitum domni Chlotarij sacramenta præbuerunt. Appendix Gregor. cap. liv. Chlotarius cum proceribus & leudibus Burgundia Trecafinis coniungitur: & passim. Idem leudes baronum nomine comprehendit, c. xli. Burgundia barones verò tam episcopi, quàm ceteri leudes timentes Brunichildem. Vnde proculdubio feudum leudum siue lehen hodie quoque Germani vocant, quod iam à Cuiacio, initiò Feudorum obseruatum est. Huc referri posset quod nos ligium hominum seu homagium di cimus.

SAMIO] Corruptè vt quidem cenſeo, aut certè plenius inquirendum. Putarem notis ſacramenti vocem heic ſcriptam nec intellectam.

PER LOCA SANCTORVM VEL PIGNORA] Appendix Gregor. c. xc. *hi duo Flaobatus & Vivilbaldus, eo quod multa ad inuicem per loca ſanctorum de amicitia obliganda ſacramenta dederant. De eiuſmodi ſacramento proximè ſupra diximus.*

PIGNORA] reliquiæ ſanctorum. Id porro heic obſeruandum in eam rem à rege miſſas, vt ſibi aut filio fidelitatis ſacramētum præſtaretur.

AD LIB. II.

HIVS libri titulus in Ms. ita conceptus erat, INCIPIT SCEDOLA QUALITER CHARTÆ PAGENSES FIANȚ, quod omiſſum nolui. Igitur ſuperiore libro omnium litterarum & negotiorum formulas tradidit Marculſus, quæ regio nomine & in palatio expediri ſolerent. Hic vero chartas pagenses continet, eas videlicet, quæ in vnoquoque comitatu & pago in præſentia Comitum, aut Vicarij, aut Centenarij, aut etiam priuatim peragi poſſent. Nam vt antea diximus ritè & publicè quidpiam perficiendi duo tum legitimi modi: in Palatio ante regem, aut in pago ante Comitem. Pleraq. exiſtunt etiam negotia quæ per epistolam fieri poſſunt, quorum etiam formulæ ſecundo libro comprehenduntur. Ideoq.